

Maksym Boïko

***ON THE HISTORICAL PATHWAY
OF UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY***

Bloomington, Indiana

1984

diasporiana.org.ua

VOLHYNIAN BIBLIOGRAPHIC CENTER

Bloomington, Indiana

М а к с и м Б о й к о

ІСТОРИЧНИМИ ШЛЯХАМИ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

ON THE HISTORICAL PATHWAY OF UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY

Compiled and edited

by

Maksym Boiko

Published by Maria Krotiuk

Bloomington, Indiana

1984

КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Праці ч. 6

У цій збірці автор старався виявити найголовніші стрижні письмен, повідомлення хронік про перші рукописні книги та найдавніші дати подій в хронологічній послідовності, що відбувалися вздовж Дніпра. Такий уклад матеріалу відвертає очі від "норманської теорії" та змушує нас шукати біологічної сили народу, першої суспільної й військової організації, політичного ладу, розвитку думки і культурних надбань серед наших далеких, а потім близьких предків. Серед усього зібраного є власні припущення автора, гіпотези, що часто межують з твердженнями.

Кожна студія, чи поодинокі дослідження повинні мати належний метод розв'язки даного питання, а до того вибрані джерела і матеріали предмету. Але в наших умовах доводиться працювати далеко від центрів виміни думок, спільних порад, дискусій на бажані теми, часто без достатніх матеріалів, а до того, майже кожна тема, або деякі з них ніким ще не були обговорювані.

Ці труднощі змусили мене складати тематичні есеї, по можливості хронологічно та взяти до уваги матеріали навіть без "набутого громадянства" серед науки, як, напр., "Влес хроніка" (Влес книга). Все знайдене в ній найголовніше пов'я-

ШИРА ПОДЯКА ВИДАВЧИНІ МАРІЇ КРОТЮК ІЗ ДЕНВЕРУ

за участь в червертій публікації Осередка Бібліографії Волині, Блумінгтон, Індіана. Хтось сказав мудро - коли на полі бою втихають гармати, то другою зброєю є друковане слово, що веде народ до перемоги умового дування.

Автор

з писаною, а потім друкованою книгою та виявити піонерські віхи в рідномовній бібліографії. Всі есеї під об'єднаним заголовком мають повести читача, чи дослідники по стежках писаної і друкованої культури та виявити що саме у нас було на рівні з іншими народами. Ясно, що наше порівняння буде дуже схематичне, бо ми придержуємося тільки одній ділянці культури - бібліографії.

Бібліографія відобразила духове життя народу і є сторожем культури і в своїй основі має невидимий первістор живого з думки висловленого слова, що поповняється передовими представниками народу, кожним писаним твором та переноситься поза межі історії. Думка і слово родяться далеко раніше за писане і друковане. Дослідити ці духові чинності, вислід передуманого і пережитого, а потім виложеного літератами на папір - вдячне завдання кожного дослідника.

В наших розпорядженні є вже цінні документи давньої культури нашого народу: Абетка відкрита на стінах Київської Софії, яку відносять до IX ст.; сумнівна абетка "Влес хроніки", правдоподібно з VII ст.; перша бібліографічна стаття "Богословца от словес" в "Ізборнику", Святослава, 1073, що описує 80 рукописних книг того часу. В нас також є перша друкована бібліографія серед слов'янських народів кириличного шрифту - Остріг, 1580.

Ось ці надбання ставлять нас на почесне місце серед інших народів.

ВИБРАНА ТЕМА АВТОРОМ

Наявна праця значно поглиблює "Історичні основи української бібліографії" цього ж автора з 1981 р. В цій же році названий відкрив нову серію "Культура українського слова", позначивши це видання ч.6. Це серія загальної української бібліографії, мабуть єдинка цього роду у нас на еміграції.

Усі праці складені автором за 1981-1983 рр. видніють на спискові після останньої сторінки. Це вже пляновий підхід до бібліографії в ділянці якої в нас працює не багато людей, а дотого, можливо, без наміченого плану та самотужки, ізольовано. Всі порушені теми, — це довгий і трудний ланцюг спокревлених тем, що давно чекали і будуть чекати на своїх дослідників. Ці теми на рідних землях під неписаною цензурою, а на місцях нашого поселення, труднощі поповнювати потрібними матеріалами.

Переглядаючи статті опрацьованих тем, автор в цій збірці есеїв спершу шукає у віках своїх предків і навіднину від "норманської теорії", він починає від Києва йдучи вздовж Дніпра до Херсонесу /Корсуня/, Танаїсу на Кримі й там шукає за слідами письма. В автора сумнів, чи враз із завоюваннями норманами, про яких згадує лише літопис, дійсно прийшла також і грамота в Україну, бо самі нормани вживали графом західнього письма, якого пам'яток поки що не знайдено. Авторowi вільно помилятися з правом сягати там, де ще ніхто не пробував осмислювати дане питання.

По дорозі дослідів і роздумувань автор знаходить "Паннойську хроніку", Євангеліє і Псалтир у Херсонесі коло 861 р.; український алфавіт на стінах Київської Софії, грамоту якої відносять до IX ст., а може і раніше. Усі пошуки віки перетинають довгими перервами і вперто закривають минуле перед кожим дослідником.

Після давніх донесень про нашу грамоту, автор шукає за рукописною книгою й знаходить відомий "Ізборник" Святослава, а в ній три бібліографічні статті, що кладуть тривалі основи під рідномовну бібліографію взагалі. Звідси власне починається намічена тема "На історичних шляхах української бібліографії", що веде по через десяток статей до "періодизації" цієї ділянки культури. В названій статті називається шість періодів української бібліографії та початок сьомого від 1946 р. від суцільної окупації земель України московськими комуністичними військами.

До кожного розділу есеїв подана головніша використана література та резюме англійською мовою, що може притягнути увагу чужого дослідника.

Зусилля автора, як на наші архівні й бібліотечні зібрання, величезні, а дотого відвага і завзятість сімдесятилітнього юнака, постійно молодого думками для добра справи.

Д-р. К. Церкевич.

З м і с т

Вибрана тема автором	3
До основ української культури	6
В ПОШУКАХ ЗА СЛІДАМИ ПИСЬМА ВЗДОВЖ ДНІПРА	7
Хронологія подій.....	7
Грамота язичного літописця "Влес книги"	11
Євангеліє і Псалтир в Корсуні, 861,	15
Азбука Київської Софії, 1037,	19
Ословляння грецької азбуки нашими предками	22
Хто передав нам культурну спадщину?	26
- Література і резюме англійською мовою	27
БОГОСЛОВЦЯ ОТ СЛОВЕС - перша бібліографія на Сході Європи, 1073.	29
Три бібліографічні статті в "Ізборнику" Святослава	31
Чи "Богословця от словес" бібліографія?	39
Присвоєння української культури сусідами	42
- Літ-ра і резюме	47
ПИСЬМЕННИКИ РУСИ-УКРАЇНИ ХІ СТОЛІТТЯ	49
- Літ-ра і резюме	52
ЛІТОПИСНИЙ КАТАЛОГ ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗЯ, 1288,	53
Зведений каталог книг	56
- Літ-ра і резюме	58
КАТАЛОГ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ СПІЛЬНОТИ ТРЬОХ НАРОДІВ	59
Каталог бібліотеки Супрасльського монастиря	63
- Резюме	64
ПЕРША ДРУКОВАНА БІБЛІОГРАФІЯ НА СХОДІ ЄВРОПИ	65
Іван Федорович на українськiм заході	67
Книга Нового Завіту з Псалтирем на преді	68
Бібліографічний покажчик до Нового Заповіту	70
Українська бібліографія в порівнянні до інших	75
Особа автора покажчика	78
- Використана літ-ра і резюме	79
ВИКЛАЛИ БІБЛІОЛОГІЇ Й БІБЛІОГРАФІЇ У ВОЛИНСЬКІМ ЛІЦЕЇ	81
Крем'янець - культурний центр Південної Волині	83
Програма викладів бібліології й бібліографії	86
Розвиток бібліографії на заході та в Україні	91
Піонери бібліографії на Сході Європи: а) В Україні	94
б) Крем'янецька бібліографія в Російській Імперії	96
Культурні здобутки та соціальне пониження Крем'янця	97
- Використані матеріали і резюме	102

РЕГІОНАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ В УКРАЇНІ	104
Дореволюційний період	104
Бібліографія в Західній Україні	106
Бібліографія Української Державности, 1917-1921,	107
Бібліографія періоду радянської влади, 1922-1930,	108
Суцільна колективізація і бібліографія, 1930-1940,	109
Бібліографія після другої Світової війни	110
Регіональна бібліографія поза межами України	111
3 практики над регіональною бібліографією	112
- Матеріали предмету і резюме	113
ПЕРІОДИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ, 1073-1945,	114
Перший період: "Богословца от словес", 1073,	115
Другий період: Перший друк в Україні "Апостол", Львів, 1574,	117
Третій період: Указом російського синоду, 1721, заборонено в Україні видавати книжки "громадянським" шрифтом.....	120
Четвертий період: Поява "Енеїди" І. Котляревського, 1798,	122
П'ятий період: Бібліографія Української Державности, 1922-1921, ..	124
Шостий період: Доба комуністичного голодомору, 1922-1945,	126
Початок сьомого періоду: Суцільна окупація України від 1946,	129
- Основна літ-ра і резюме	132
ТЕМАТИЧНІ ПРИЛОГИ	133
О писменах чорноризця Храбра	134
Договір кн. Олега з греками, 912 (911)	136
Договір кн. Ігоря з греками, 945 (944)	139
ЗАПИСУЙМО ВСЕ СЬОГОДНІ ДЛЯ ЗАВТРИШНЬОГО.....	143
Архів починається від написаного	144
Документація духової спадщини	146
Компіляції джерел - на службі науки	147
Летючки як бібліографічний матеріал	149
Національна бібліографія	150
Особисті збірники друкованого	152
Пишіть своїм дітям щоденник	153
Покадчик імен і типових назв	154
Appeal to Ukrainian bibliographers and scientists	160

ДО ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(Роздумування автора)

Голосова позначка першого віддику людини на цім світі: а-а-а - в якій не чути повного слова "альфа", але перше "а" це слово заступає. Від того освіта й наука, потім, веде нас у гущу питань, що у свою чергу вимагають відповіді. На багато питань ми можемо відповісти на основі набутого досвіду, власних спостережень, логічного думання, що можуть привести до гіпотез, врешті до теоретичних міркувань. Усі певні твердження - мусять мати докази, а коли мова про бібліографію, то докази її існування переважно на матеріялах, що підлягають стихійним знищенням. Тому у нас сьогодні так мало документів минулого нашої книги, що їх не може поповнити навіть археологія.

Від чверті століття у нас почали досліджувати "Влес хроніку", що своїм засягом подає дати на два десятки століть перед Христом. Розгортає події вздовж Дніпра, своїми даними противна "норманській теорії". До цієї хроніки, покищо, ми підходимо з сумнівами, як до чогось що поза людським спостереженням. Але сама аналогія фактів привабляє людину застановитися над ревелачійними донесеннями, що змушують нас перенестися думкою до наших предків спереднародження Христа. Розвиток грамоти - довготривале явище, в усіх народів розвивалося віками. Відкрити а б е т к у на стінах Київської Софії С.Висоцьким у 1969 р. відносять до IX ст., вона складається з 27 літер. Це вже певний доказ грамоти в Україні.

В цім збірнику есеїв розвитку письма на наших землях за ранні століття ми беремо до уваги усі вістки і гіпотези на яких спирається людська думка, а в тому і контроверсійні, що відносяться до наших попередників і земель. Під це правило підпадає і "Влес хроніка".

Полетом думки у наше минуле - ставимо запитання: Що ж ти Україно мала та чого тобі бракувало бути рівним у сім'ї інших народів? Україна має усе що мають усі культурні народи: На цій вибраній Апостолом Андрієм землі є все до існування людини, навіть на рівні розвитку сьогоднішньої технології. На зорянку історії були горді княжі полки, відбувалися змагання з могутніми державами, були королівські вінчання з сусідніми монархами; залишилися невмирущі літописи, Слово про Ігорів похід, "Ізборнік" Святослава, Остромирове Євангеліє, згадка про бібліотеку Ярослава Мудрого, а будова Київської Софії стоїть і досьогодні, як символ культури і архітектури княжої - на всі віки. У нас є все, тільки бракує згоди...і праці...

Українські прапори похилилися перші під ударом диких монголів 1240 р. Давня слава і культурна традиція блиснула ще в Галицько-Волинській державі з культурною спадщиною - л і т о п и с о м. Це вже була друга доба оборони силами України волі з а х о д у перед полчищами азійських племен. Ніхто не доглянув отих Українських Христоносців без знаків на грудях що вже від XIII ст. своїми грудьми боронили "вашу і нашу" свободу.

На шальку світових терез, на яких важать культурні цінності народів, мусимо вміти поставити наше духове добро згідно історичної правди і засвідчене нами самими - щоб чужі цього за нас не робили.

Ось такі думки автора на шляхах пошуків за духовими цінностями народу всюди, де українська стопа значила свої сліди.

В ПОШУКАХ ЗА СЛІДАМИ ПИСЬМА ВЗДОМ ДНІПРА

Поява язичного літописа - "Влес книги" звернула нашу увагу на цю, покину, контрверсійну літературу, що приваблює дослідника звернути очі "на південь у греки". Центром зацікавлення згаданого літописа є українські корінні землі початки від Чорного моря вздовж Дніпра та його верхи. Покину в дослідках "Влес книги" взяли участь нам відомі українці, як Сергій Парамонов (псевд. С.Лесной) та Віктор Качур, що видав під цією назвою англійською мовою розвідку на 42 аркуші друку в 1973 р. та 4 ар. доповнення у 1983 р. Слід подати Миколу Скрипника та Андрія Кирпича.

Відкрита азбука на стінах Київської Софії у 1969 р. С. Висоцьким свідчить, що в Україні-Русі, крім кирилиці не було інше письмо з 27 літер, а може і два письма, яких писання покину до нас не дійшли. В цій розвідці ми ставимо хронологічно давні історичні дати з-перед народження Христа, що собою виявляють тодішні події на землях, де наші предки зустрілися вперше зі світовою культурою Греції, або тодішньої Візантії. Логіка підказує, що культурних впливів ми не мали з північної сторони Скандинавії, з якої до нас приходив, як ми знаємо, - меч підбоя.

Наша головна мета знайти сліди письма, себто впливи з того боку, де воно вперше зародилося. В ці події гіпотезою вилетіла згадка про рукописне євангеліє й псалтир знайдене в Корсуні (Херсонесі), учителем слов'янів - Св. Кирилом філософом.

Перед Хрестом:

1. Хронологія подій

- IX Трипільська неолітична культура на Дніпрі.
- XV Перехід неоліта в бронзу; жителі Північного Кавказу заселяють Кубань і Крим.
- X Зародження племенного ладу:
 - а) Неври на Дніпрі.
 - б) Словени на Волхові.
 - в) Сармати на Дону і Кубані.
 - г) Таври на Кримі
- IX Киммерійці (Кимри) на північному березі Чорного моря з центром у Босфорі.
- VIII Нашестя на Кубань скитів-іранців.
- VII Грецькі колонії на південному березі Чорного моря. Скити починають завоювати інші племена.
- Рік 508 Персидський цар Дарій Гистасп підбиває скитів, ким. неврів помагає скитам.
- " 450 Геродот описує покорене скитське плем'я.
- " 179 Донські сармати визволяються з-під скитів, частина жителів втікла на Крим.
- I століття: Територія Олівії до Танаїсу підпала під Римську імперію. Нова назва для тодішніх південних земель (України) - С а р м а т і я. На цій обширі збереглося до наших днів т. зв. Каменецьке городище. Також докладно була розкопана Олівія. В Танаїсі знайдено престілі і фосфорні штампи Апостольських часів.

По Хресті:

- I ст. Андрій Первозваний витягнув йти в Скітію; прибув у Крим-Таврію, проповідував у Херсонесі, Неаполісі у Босфорському царстві. Херсонес став центром першого християнства. Тут повстала перша християнська громада вірих. Згідно переказу, по Дніпрі ап. Андрій підпливав до поселень на висоті Києва.
- В кінці I-го ст. в Херсонес був посланий ученик ап. Петра - св. Климент римський. Церква в Танаїсі існувала до 250 р. Тут викопано багато богослужбових посудин. Крим був заселений киммерійцями, таврами і грецькими колоністами. На берегах Дніпра численні поселення, в I-м ст. на території теперішнього Києва було вже три поселення.
- I-III ст. Троїм переслідує християн, за його володіння єп. Климент був замучений на смерть. Це діялося в тодішній Римі.
- Рим забірає свої легіони з Криму і Приазов'я. Сармати визнають знищення.
- Рік 250. З заходу напали готи та зруйнували Танаїс та інші поселення.
- 312 Імператор Костянтин присилає в Крим єпископа Капітона.
- 325 На Першій Вселенській Соборі беруть участь Філіп від Херсонесу, а Кадим з Босфору. Перші члени цього собору зачислили їх до святих.
- 360 Гуни вигонять Вольтських сарматів, які втікаючи на Дні зупинилися готів. Почалася битва, на чолі "отців наших" були князі Мезеншир і Святояр. Побити готів, сармати прийшли до Криму. Частина осіла також на землі Придніпровських полів. "Князь Хорват поселився з Русь". Ця спільнота створила Руськолянь, що осіли потім у Києві.
- 390 Св.Іоан Золотоуст висвячує єпископа для церкви у Босфорі.
- 430 Київ, став центром об'єднання Придніпровських слов'янів та прийшовших сюди сарматів на чолі з кн. Хорватом.
- 534 Імп. Юстин Великий закладає кріпость у Босфорі і будує церкву Св.Івана Хрестителя. Руїни збереглися досьогодні.
- VI ст. У кримських сарматів, яких називають "греки-тавро-(скифи)" появився альфавет під впливом грецьких літер - 24 букви. "Власова книга", або язичний літопис записує історію "отців наших". Літопис також записує, що багато прийняли християнство. В кінці 6-го ст. літопис записує про вибір князя всього Придніпров'я - Кия, який княжив 30 літ, кн. Лебедян - 20, а Варен з Велеграда також 20, а Серезень 10 літ.
- 644 Табари, арабський історик записує, що "руси - вороги всього світа і з ними ніхто не міг воювати". Другий історик Шахр-Еддін (араб) записує, що в кінці VI ст. у "русів" були начальники Славен і Хазар.
- VII ст. Слов'яни на Волхові вибирають своїм князем Вендалома. В половині VII ст. на Крим був засланий папа Римський Св. Мартин, ісповідник.
- 787 На 7-му Вселенському Соборі. учасував Св. Стефан, єп. Суражський.
- 790-798 Котрась з дат написання Корсунського Євангелія (Новгородський літопис подає, що в цій часі "слова азбучні от греческого написани" передано, або складено для словено-русів.

- Рік 861 До Херсонесу прибув Св. Кирило, тут він знайшов Євангелію і Псалтир написаний "роуським" письменами і почав вчитися грамоти в одного руса. Св. Кирило доповнив цей алфавет ще 16-ма літерами і постала "церковнослов'янська азбука". Цей алфавет через Болгарію був заведений у Києві за володіння Володимиром Великим.
- 862 Аскольд і Дир у Києві.
- 867 Мале хрещення, мабуть, тільки княжого роду в Києві при патр. Фотії. Імпер. Василій Македонянин посилав новоохрещеним Євангелію і Псалтир. Кн.Аскольд будує церкву на Подолі у Києві Св. прор.Іллі.
- 879 Смерть Рюрика, регентство брата жінки - Олега.
- 882 Мученича смерть перших князів-християн: Аскольда-Миколи і Дира. Олег об'єднує Словенію і Київську Русь, переносить столицю у Київ.
- 955 Хрещення кн. Ольги. В середині 10-го ст. можливим уважати вживання письма відкритого С.Висоцьким на стінах Київської Софії, 1969 р., що складалося з 27 літер (24 грецьких і 4-ри слов'янських, як: Б,Ж,Ш,Щ. Про це письмо буде мова в окремій розділі).
- 957 Княгиня Ольга будує церкву Св.Миколая над могилою Аскольда і Св.Софії над могилою Дира. Імовірно, в богослуженнях тоді вже вживали церковнослов'янської мови.
- 962 Упокоєння княгині Ольги, визнану церквою Святюю.
- X ст.Договори з Візантією складаються тодішню мовою Києва і пишуться своєрідним письмом, мабуть, не кирилицею, а давнім письмом Влес Книги (24 літери), або Київської Софії (27 літер, як пише монах Храбр "з устроєнієм, себто з додатковими літерами. Два договори занесені до літописа, коли він складався вже кирилицею. Оригінальні документи не збереглися).
- 987 Хрещення Князя Володимира Великого в Корсуні (Херсонесі).
- 988 Хрещення народу Русі-України Рівноапостольним Князем Володимиром.
- 1037 На стінах Київської Софії, якої будову закінчено в цій році, хтось нацарапав алфавет з 27 літерами. Припускають, що тут була школа грамоти, або "школа книжного вчення" (вища), в якій вчили цим письмом, або перекладали давніші грамоти на мову і письмо більше досконалі, вже тоді всюди знану кирилицю. (В кінцевому розділі складемо порівняльну таблицю відомих нам алфаветів (азбук). Вихідним буде грецький, а всі інші похідні від нього
- 1051 Іларіон з Тмутарханської єпархії, перший митрополит українців престолу Києва.
- 1073 "Ізборник Святослава" в нім "Богословца от словес" 4 аркуші, первопочаток бібліографії в Україні-Русі. Митр. Іларіон, в схемі Нікон складає перший "літописний звід" (зібрання).
- 1112 Нестор-літописець пише "Повість временних літ".

Ось такі хронологічні донесення ми дістали від яничного літописа доповнивши його даними з інших джерел.

(Вибірка з різних публікацій про "Влес книгу").

Передше наведеною "хронологією подій" на південних землях України та вздовж Дніпра аж до Києва, ми не хочемо порушувати неможливості історіографії, ми лише хочемо супоставити зібрані дати та їх події, що вкладаються чимось у предмет нашого зацікавлення. Між тим усім зібраним, ми хочемо зародок азбуки, письма тощо. Напр. перше хрещення в Україні, про нього тут-то-там є чутки, а з християнством тісно пов'язана грамота, бо кожний служитель мусів вміти читати молитви. Знахідка камінного престолу в храмі Танаїсу на Криму з перших віків християнства вказує на те, що мусили бути грамотні люди передавати вірним Божі правди. Тодішнє богослуження не мало багатої символіки як сьогоднішнє, погодімся з припущенням, що тодішній служитель-проповідник не вмів читати, а вивчав молитви на пам'ять, однак знайдені штампи проскур (просфор) в руїнах церкви Танаїсу з I-III ст., на яких є хрести та нерозгадані знаки. На нашу думку тодішні єпископи вибиралися з грамотних людей - греків.

Джерело, з якого ми брали дати подій - російської орієнтації, з великою дозою фантазії, погляди межують із шовіністичним наставленням до землі та історії народу, де ці події відбувалися, але позитивним є огляд під кутом "яничного літописа - Влас книги". На цю тему в нашій літературі ми ще не зустріли присвячено твору цій, покищо, контроверсійній знахідці. (Див. С. Ляшеский, "История"...).

В цій хронології, як зрештою в усій українській історії переконливо показано, що одинокі християнство мало духову силу двигнути грамоту на високий рівень спершу з богослужбових потреб, а потім проповідних і навчальних. Коли вже церковне життя розвивується, в кожній церкві конче було мати десятки богослужбових книг, що в ті часи переписувалися ручною на шкірі. Можливо були й інші матеріали до писання, але вони до нас не дійшли. Зберіглася частина "беристяних грамот", що вказує на використання і деревних матеріалів.

Коли нам відомий Іоан, як списував і перекладав із болгарського "Ізборник Святослава", Київ, 1073 р., поперше, він мусів знати мову перекладу й в потребі повинен бути якийсь малий словничок перевірити незрозумілі слова. По друге, він мусів знати книги, що називалися в бібліографічних статтях "Ізборника". Все це не відбулося протягом кількох років, а довгих декад і століть. Людину на висоті тодішнього "книжного вчення" треба було приготувати у тодішній вищій школі.

Мавши тоді під боком культуру Візантію з якою пов'язувала плавба по Дніпрі, аж нарожується думка висловити твердження, що була можливість наслідувати пошу, будову житла, переймати архітектуру церковного будівництва, а читати і вміти писати, мабуть, приваблювало кожну людину, що плила "шляхом у греки".

Все це матеріал до аналогій, роблення висновків, він власне вилетений у цю "хронологію подій" й одне являє наясняє друге, а при відсутності писаних доказів, слід сподіватися, що в майбутнім археологія ще виявить невідомі нам сьогодні закуліси віків. (Половно "календарі", які вживали ранні слов'яни).

Іронія історії, фальсифікат, чи епохальна знахідка нашої праісторії вздовж Дніпра, від Карпат аж по Дні на терені племен на магістралі головної артерії нашої батьківщини. А може це розправа з "Норманською теорією" чи варазьким походженням князівського роду та принесеного зо Скандинавії права? Ось такі думки приходять до голови, коли переглядаєш сторінки написаного С.Парамоновим (пс.С.Лесной) та Віктором Качуром, як також кількох російських авторів та білоруса Лазаревича.

З "Влес книгою" ми ще не змилися, ми ще не привикли переносити дати нашої історії на тисячоліття в глибину віків. В цій статті нас будуть цікавити чутки про постання азбуки, письма в усіх часах і закутинах нашої землі. Ми навіть будемо прислухатися до гіпотез, бо вони можуть бути помічниками в аналогіях.

Оригінальна "Влес книга", - це дерев'яні дощечки, 38 см. довгі, 22 см. широкі та 6-10 мм. грубі, з березового дерева, записані невідомим дотепер письмом, по рогах з малюнками собак, волів, лучів сонця тощо. Збоку дві дірки для зв'язки шнурком. До того поточені червами. Літери відмінні від тих, що нам передали вчителі слов'янські Кирило і Методій. Припускають, що це було письмо перших слов'янів наших предків подібне до "кирилиці" з наслідуванням грецьких та римських літер.

Цей літопис подає події не хронологічно, іноді вони повторюються, що вказує на більше авторів-списувачів. Він агадує тодішніх поганських богів відомих у нашій історії, як Перун, Дажьбог та інших. Були також нижчого ступеня боги, як Триглави, на чолі яких стояв Великий Триглав. В наших предків було поняття Добра і Зла. Жителі молилися п'ять разів на день, перед молитвою мили руки, щоб "у чистім тілі був здоровий дух". Торгували з греками зерном, м'ясом, шкірами, тощо.

Заселена територія "очагами", себто домашніми вогнищами, що були основною одиницею роду, який складався з двох сотень сіл, по одній сотні "чагів" в кожнім. Управлялися вічем у проводу старших віком та "воїнів". Віче вибирало зверхника-князя на один рік, а князі вибирали Великого Князя, що очолював військо усіх родів. Великий князь підлягав також рішенням віча. Його обов'язком було боронити землю, але не підбивати сусідніх територій.

Це дуже короткий огляд давніх жителів на описуваних землях про яких нам доносить чутки Влес книга.

Згаданий літопис, імовірно, був знайдений на "Русі" (Україні), або Литві, етже, на північно-західних українських землях у якомусь монастирі підчас Великої Війни (треба думати Наполеона, 1812 р.) кн. Куракіном (Куракинъ), який включив у свою книгозбірню.

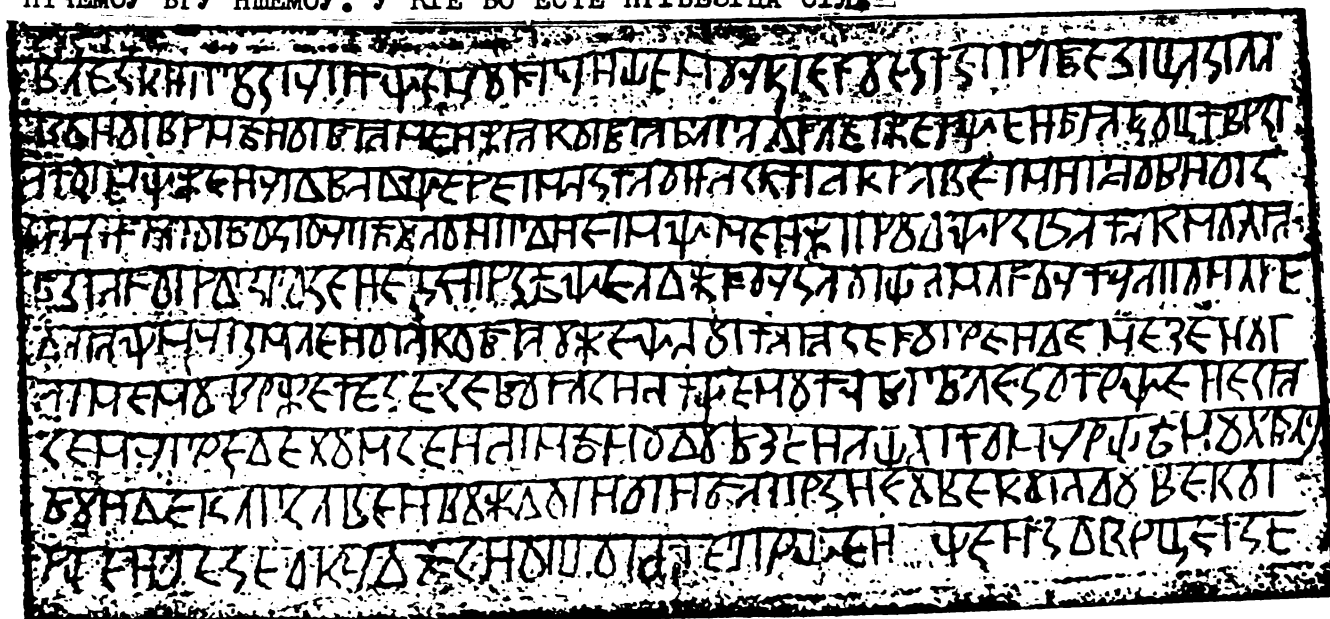
В 1919 р. полк.Ізенбек підчас наступу армії Денікіна в напрямку Курська до Орлова, як командир Марковської батареї, знайшов помердованих кн.Куракінів у їх маєтку (також назва станції й села цієї назви), а в їх розграбленій бібліотеці, на підлозі валялися частково роздушені чобітьми якісь записані дощечки.

Ізенбек зрозумів цінність давнини та відразу наказав "деншикові" зібрати оцілілі дошки і зберегти. Відступивши перед червоними на захід, він посилювався у Брукс-лі, Бельгія. Коло 1925 р. з ним познайомився письменник Юрій Миролюбов. Він взяв-ся розшифровувати невідоме письмо та протягом 15-ли літ переписав усі 40 дошок залишивши тільки непрочитані місця, які понижив час. На показ розшифрованого тексту, Миролюбов натрапив на недовір'я та навіть ворожнечу.

Ізенбек помер 13-го серпня, 1941 р. (нар. 1890 р. в СПб-зі., від батьків із Туркестану). Після його смерті збірка дошок Влес-книги десь ділася. Залиши-лося тільки переписане Ю. Миролюбовим та фотографія двох сторінок. Одну з них містимо нижче. Підчас Другої світової війни не було змоги думати над цим літопи-сом. Шойно в 1950 р. Миролюбов почав друкувати свої записки і виписки про Влес-книгу в журналі "Жар Птица" в Сан Франціско під редакцією А. Кура. (А.Бобров, Влес книга. "Русская Мысль", Париж, червень, 1981 (?)).

Від 1957 р. над цим літописом почав працю проф.Сергій Парамонов (пс.С.Лес-ной) та опублікував кілька книжок. Віктор Качур в Колумбус, Огайо, зробив та опри-люднив переклад англійською мовою.

Ми ставимо головним завданням виявити форми письма, назвати пов'язані з тим дати та вкінці скласти порівняльну таблицю з грецькою та азбукою Київської Софії з 1037 р., відкриту в 1969 р. (Ця азбука відносять до IX ст.). Нижче подаємо з двох зфотографованих сторінок, якої текст починається так: ВЛЕС КНИГОВ СІУ ПТЧЕМОУ БГУ НШЕМОУ. У КІЕ БО ЕСТЕ ПРІБЕЗІЩА СІЛА

Тоді писали під лініями, літери не стоять, а висять. Писали суцільно слово-в-слово, без відступів і розділових знаків. Часто виникали голосні літери без жодних позначень, як, напр. в церковнослов'янській мові "титла". Коли слово кінчалося літерою, якою починалося слово чергове, її там більше не писали. На одній дошці була сказано, що Рюрик був кривим останньої династії, це наведе на думку, що літопис записує події IV-V ст. до Христа. Тим Влес книга починає історію на магістралі Дніпро до Чорного моря та Карпати і Дні, отже на 1500 літ наперед. Гіпотеза, чи дійсність? Вони змушують істориків шукати джерельної правди, бо Влес книга вповні не дає достовірних свідчень без оригіналу.

Під язичним літописом слід розуміти перші фрази: "Влес книга" писана 24-ма літерами, які ми наводимо нижче. Наші предки анти і роксоляни майже співжили з греками на півдні й вони від них засвоювали культурні зразки. Дійсно, грецька азбука має лише 24-ри літери. Ось два порівняльні зразки:

Кириличні літери: А Б В Г Д Е Ж З І К Л М Н О П Р С Т У Ш Щ Ц Э Я

Прорис язичної азбуки: А Б В Г Д Е Ж З І К Л М Н О П Р С Т У Ш Щ Ц Э Я

Відсутні теперішні українські літери:

Г, Є, І, И, Й, Ф, Х, Ч, Ї, Ь.

Нема також російських: З, И, И, Ф, Ч, Ю, Ь, Ь, Ъ. Давні: Ͱ-ксі, ͱ-фіта, Ͳ-іжия.

Деякі літери мають по кілька графем (накреслень):

1. Б-Б, Б, Б, Б - 6

4. Е-Е, Е, Е - 3

2. Г-Г, Г - 2

5. О-О, О - 2 { Ͱ = ͱ
Ͳ = ͳ

3. Д-Д, Д, Д - 3

6. С-С, С - 2 { Грецька абетка
мала Σ 1 <

Голосівки, що найчастіше пропускаються в текстах Влес книги: А, О, И, Е, і У. Оце характерні ознаки і відмінності алфавету наших предків - А н т і в. (Більшість матеріалу з "Історія...церкви", С. Ляшевського).

Давня письменність наших предків за твердженням болгарського монаха Храбра Чернозизця з Х ст., "С к а з а н і е о п и с ь м е н а х", де він пише, що "Прежде убо словене не имеху книгъ, но чертами и ризами писаху... Крестивше же ся, римскими и греческими письмены нуждахуся писати словенску речъ без устроения"... Це устроєніє автор Сказанія називає додаток до грецького алфавету літер: Б, Ж, Ш, Щ, а потім й інших, без яких слов'янські назви неможливо написати. Св. Кирило прибув до Херсонесу 861 р. і тут знайшов Євангелію і Псалтир написаний "роускими" письменнами, а імпр. Васи-
лій, згідно поданих дат хроніки, подарував Аскольдові дві книги під такими ж назвами, питання, чи тут мова про ці самі книги, чи про різні, себто, перші книги були без "устроєнія" (Б, Ж, Ш, Щ), а другі вже з "устроєнієм".

Треба сказати, що графами язичної азбуки дуже подібні до кирилиці, що можна пояснити впливом грецьких літер. Але в дальших статтях ми будемо читати повідомлення про азбуку Київської Софії з 1037 р., що має 27 літер, в тому 24 грецьких, а 4 слов'янських, себто "устроєніє" монаха Храбра.

Монах Храбр згадує, що слов'яни писали "чертами і ризами", це давні якісь умовні знаки, їх археологія знайшла на посудинах. Деякі відчищено, інші ж ще чекають на своїх дослідників. Чутки згадують ще писання "руница",

але до цього письма у нас дуже мало матеріалу. Останніми часами депо приносить археологія, але ці зразки ще незведені в одне ціле.

Передше ми подали початкову сторінку Влес книги, прорисом **II** алфавет, а нині наводимо розкриття тексту **II** (V.Kachur, "The Book of Vles"), а саме:

1. ВЛЕС КНИГУ СІУ П(О)ТЩЕМО Б(О)ГУ Н(А)ШЕМОУ, У КІЕ БО
ЕСТЕ ПРИБЕЗІЦА СІЛА.
2. В ОНЫ ВР(Е)МЬНОІ БІА МЕНЖ ІАКОІ БІА БЛ(А)Г А ДОБЛЕ,
І ЖЕ РЩЕН БІА(ІА)К(О) ОЦТ [= ОТЦ] В Р(У)СІ.
3. А ТОІ ІМЩ ЖЕНУ І ДВА ДЩЕРЕ, І МАСТА ОН А СК(О)ТІ А
КРАВЕ І МН(О)ГА ОВНЫ С
4. ОНА. І БІА ТОІ ВО С(Т)ОІУПЪХ. А ОН НІГД(Е) НЕ ІМЩ МЕНЖ
ПРО ДЩ(Е)Р(Е) СВА. ТАК МОЛІА.
5. БОЗІ АБОІ Р(О)Д ЕГО СЕ НЕ СЕ ПР(Е)СЪЩЕ. А Д(А)Ж(БО(Г))
УСЛОІША М(О)ЛБУ ТУ А ПО М(О)ЛБЕ
6. ДАІАЩ МУ ІЗМЛЕНОІ, АКО БІА ОЖЕЩА(Т)ОІ ТАІА СЕ БО
ГРЕНДЕ МЕЗЕ НОІ,
7. А ІМЕМО ВРЖЕТЕСЕ. СЕ БО ЯСНА ТЩЕМО. ТУ Б(О)Г ВЛЕС
ОТР(О)ЩЕ НЕСІА.
8. СЕМУ ГРЕДЕХОМ СЕН А ІМЬЕМО ДО Б(О)ЗЕ НАША, І ТОМУ
РЩЬМО ХВ(А)ЛУ :
9. "БҀУНДЕ БЛ(А)Г(О)СЛ(О)ВЕН ВОЖДОІ І НЫНЬ А ПР(І)СНЕ О
ВЕКОІ А ДО ВЕКОІ."
10. РЩЕНО ЕСЕ О КУДЬСНОЦОІ, А ТЕ ПРЩЕ НДЩЕ СОВРЦЕТСЕ.
(ІА (Я) - додано пізніше)

З відкриттям якогось нового джерела, як каже С.Парамонов, вирінає питання фальсифікату, якого причини можуть бути такі: Бажання наживи, здобути славу, або злий намір. В знахідчика дощенок Влес книги цього не було, бо вони в нього пролежали від 1919 до кінці його життя, 1941 р. Сам він не москаль, а таджикістанець, отже дуже далекий на "злюнамірення".

Коли б дощинки оригіналу аналіза могла б виникти довготривалість матеріалу, чорнило, чи якась інша рідина, роди черв'як, що поточили дощинки тощо. Але і те дуже можливо, що ті дощинки помандрували до архіву Москви, чи Ленінграду за високу за плату, бо коли б вони були на заході, то після 40 літ, можливо, хтось пре цей документ дав би знати. Покищо в легенда "зникнення три народності" на зруйнованому Києві монголами, 1240 р., а що саме може критися у "Влес книзі" - питання дальших студій.

Коли справді, це історична афера, знайти в ній початок московського народу, вона мусіла б бути розрахована на століття: з оригіналу скласти текст, а потім його зменшити і так хитро вести справу від "Великої Війни, 1812 р.", потім опублікувати в "Дар Птиці", в 1950 р. в Сан Франціско і доколя цього творити матеріали.

Але сама ідея письма наших предків дуже приваблива.

ЄВАНГЕЛІЄ І ПСАЛТИР В КОРСУНІ, 861 РОКУ

(Донесення "Костянтина Житіє" ♦)

Паннонія - південна наддунайська провінція Римської Імперії, якої межі умовно можна визначити: сучасна Малярщина, східня Австрія, північна Югославія та південня Чехословаччина. Територія з природними границями, жителі - іллірійці (балканці). Потім тут засіли авари. Від VIII ст. до сили почали приходити південні слов'яни. Події мінялися кожного століття. В 862 р. володар Прибіна був переможений Моравами. Відтоді прийшли значні полегші для християн.

861 р. місіонарі Св. Кирило і Методій йдучи з Моравії до папи Миколи І, до Риму, вони мусіли переїздити державу володаря Паннонії - Коцела. Жителі дуже радо повитали братів-проповідників, що говорили до них їх мовою. Брати пробули тут кілька місяців. У 870 р. Методій вернувся з Риму, папа його назначив архієпископом Паннонії. Проти цього виступили німці. Десь коło 896 р. назва Паннонія зникає з вжитку. (Енциклопедический Словарь", т. 44. СПб. 1897, ст. 700-701)

В цій статті ми будемо шукати знайти сліди Солунських братів Кирила-Костянтина філософа та архієпископа Павонського і Моравського - Методія у їх проповідницькій місії по балканських країнах та прибутті Св. Кирила на українські землі до Корсуні-Херсонесу, де він знайшов Святе писмо і людину, що вміла читати, писати й вповні розуміла мову писаних книг.

Проповідницьку працю обох братів описує "Просторі Паннонійські Житія Св.Кирила й Методія". Їх діяльність припадає на середину VIII ст.. Вислідом їх праці було, в половині IX ст. жителі слов'янських країн залишали поганство і приймали християнство. Найскоріше охристілися ті народи, що були ближче до Царгороду, або Риму. Видатну роль християнізації на заході відігравала Великоморавська держава на чолі з кн. Ростиславом.

Місія обох братів описана в т. зв. "Житія" кожного зокрема; Св.Кирила починається "Місяця лютого 14-го дня пам'ять і житіє блаженного навчителя нашого Костянтина Філософа, першого слов'янського вчителя". Хроніка складається з розділів I-XVIII. Для нашої статті про знахідку Святих Книг у Корсуні, має значіння розділ VIII Житія, що ми його наведемо в зрозумілому українському перекладі нитє:

Хазарська місія.

VIII. Під той час прибули до цїсаря послы від хазар, що казали: ми в предковїчних часів знаємо Єдиного Бога, що над усіма, і вклоняємося Йому на схід, зберегаючи при цьому деякі ганебні звичаї свої; жиди намовляють нас узяти їхню віру, а сарацини й собі, обіцяючи нам мир та багато подарунків, схиляють нас до своєї віри, кажучи: наша віра краща, ніж в інших народів. Через те ми надсилаємо до вас послів, зберегаючи старовинну приязнь та любов до вас, бо ви народ великий і од Бога володієте царством; питаючися у вас поради, прохаємо надіслати до нас людину книжну, щоб узяти

♦) В літературі зустрічаємо: "Паннонійське житіє", "Паннонійська хроніка", а також "Костянтина Житіє".

вашу віру, коли вона матиме гору в суперечках з жидами та сарацинами. Цісар, одшукавши філософа, пояснив йому справу хазарську та й сказав: іди, філософе, до цих людей і кажи їм про Св. Трійцю за її допомогою: ніхто не може цього гідно ваяти на себе. — Костянтин одповів: коли наказуєш, володарю, я радісно йду на це діло пішки, босий і без усього, згідно з Христовим заповітом Його учням. — Відповів на це цар: гарні твої слова, коли-б ти сам собою схотів діяти, але, як представник царський, дбаючи за честь держави, іди з шаною й допомогою від царя. Костянтин зараз-таки вирушив і спочатку спинивсь у Херсоні; тут навчивсь він жидівської мови, переклав вісім частин граматики й, завдяки цій праці, краще спізнав мову жидівську. Жив у Херсоні один самарянин, що приходив до нього сперечатися, приносив і показував йому книжки самарянські; філософ попрохав у нього ці книжки й, замкнувшись у себе вдома, присвятив себе молитві й, напучений від Бога, почав читати книжки без помилки. Бачучи це, самарянин вигукнув: справді ті, хто вірують у Христа, дістають благодать Святого Духа. Й охрестивсь сам і його син. Тут-таки, у Херсоні, знайшов Костянтин Євангелію й Псалтир, написані руськими письменами, і людину знайшов, що розмовляла руською мовою, і розмовляв з нею; і, засвоївши цю нову мову, порівнював її письмена, голосні й приголосні, до своєї мови й незабаром почав читати новою мовою й міг пояснити прочитане. І дивувалися з його, вихваляючи Бога. Тут-таки у Херсоні, довідавшись, що св. Климент ще лежить у морі, помолившись, Костянтин сказав: вірую в Бога й сподіваюся на св. Климента, знайду його мощі й винесу їх з моря. Він намовив архієпископа та духівництво й побожних мужів сісти на корабель і вирушити на те місце. Море було цілком спокійне, і приїжджі почали копати берег, співаючи молитов. І зараз-таки пішов такий дух, неначе від багатьох кадил. І слідом за тим з'явилися св. мощі; узявши з великою пошаною й славою, занесли їх до міста, як він за це пише у знайденні мощів святого. Під той час воєвода хазарський з військом обложив одне з близьких до Херсона міст. Довідавшись про це, філософ не полінувався прийти до нього й, ставши з ним до розмови й напутивши його, так приборкав його, що воєвода обіцявся йому охреститися і пішов, не зробивши жадної шкоди християнам обложеного міста, а Костянтин вирушив назад; о першій годині, під час молитви напали на нього угри; виючи, неначе вовки, вони гадали вбити його. Та Костянтин, скінчивши відправу, не злякався їх і не покинув молитися, вигукуючи: Кірелейсон, себ-то Господи помилуй! Побачивши, що він молиться, з Божого веління, угри полагіднішали й заходилися вклонятися йому; і, вислухавши з його вуст напучення, відпустили його разом з усією його дружиною.

Мощі св.
Климента
знайдені.

Цей 8-ий розділ про місію Св.Кирила до Хазарів через українську землю дуже змістовний. Він відразу опинився серед народу з багатовірством, - християни, самаритани та жиди. Є чутки, що Кирило мав дар скорого засвоєння чужих мов. Він міг знати гебрейську ze школи, а слов'янську засвоїв від болгарського еточення. Отже немав труднощів порозуміватися. Можливо й таке, що він приготувався донині час до обраної місійної праці.

Але український переклад "Панноийського Житія Св.Кирила" нас не вдовольняє, тому складач хоче наблизити більше читача до оригіналу, тому пропонує вибірку з "Древніе памятники русскаго письма и языка (X-XIV вѣковъ); общее повременное обозрѣніе...СПб., Тип.имп. Академіи Наукъ, 1882, ст. 1. (Вид.2-ге), М.Срезневського. На вступі він пише, що безсумнісно, що X ст. був "русский язык. Він покладається на "Паннійське житіє Костянтина" і подає таку вибірку:

Обрѣте (Кирилъ) ту (въ Корсуни) евангеліе и псалтырь Рѣсьскыи письменыи писано. и человекѣа обрѣтъ глаголюще тою бесѣдою. и бесѣдовавъ сънимъ. и силѣ рѣчи примъ. свои бесѣдѣ прикладаѣ. различна пи́сьмена гласѣна и съгласѣна. и въскорѣ начатъ чисти и сказати.

И грамота Рус'скаѣ павися Богомъ дана въ Корсѣни Рѣсинѣ. отъ неѣ же наѣчисѣ философъ Костянтинѣ. отъ кѣдѣ сложивъ написавъ книги Рѣс'скымъ гласомъ. То же мѣжъ Русинѣ бысть правовѣрнѣ... и тѣи кѣдинѣ отъ Рѣс'ска языка павися преже крѣстьяны.... Тѣи же бысть въ

дни Михаила царя и Ирины благоверныи. и потомъ живѣ бысть еще.

(Ірина жила до 803 р, а володіла 797-802; Михайл Рангани, володів 811-813; Михайл II, - 820-829; Михайл III, - 842-869 (там же). Вищезгаданий автор твердить, що напевно ще знайдуться докази, що potwierdять наведену чутку.

Величезна вартість для нашої культури вищенаведені свідчення. Митр.Іларіон (в мирі Іван Огієнко) у статті "Руські переклади в Херсонесі в 860 році" (П.Лавров. Кирило та Методій в дав.-слов.пис.Київ, УАН, 1928,ст. 421), - ставить питання, що собою означає "руські" (в оригіналі "русьскыи") пи́сьмена? та як розуміти національне визначення (тоді може тільки етнографічне) "руський". Тут виникає два питання - "руські пи́сьмена і руська мова". Згаданий заявляє, що не належить до прихильників "норманської теорії", а під словом "руський" розуміє - східнослов'янський, або полянський-київський, а на теперішню термінологію - український. Також "роський" можна розуміти слов'янський, бо "сам основник норманської теорії", автор Київського Літопису, котрий твердить: "А словѣньскъ языкъ и рускый одинъ".

Автор твердить, що християнство в Києві розвивалося значно раніше до офіційного його прийняття, яких 150 літ. За того часу християни мали богослуження в київській слов'янській мові. Ширення християнства без прилюдних виступів зовсім неможливе, до того потрібна була мова і пи́сьмо проказувати молитви, чи потрібні місця. Грецької мови населення зовсім не розуміло. Митр. Іларіон твердить, "що в Києві для потреб християнської громади, якийсь священник слов'янин, або грек, що добре вмів по-слов'янському, перекладав потрібні йому для проповіді уривки з Євангелії та "Псалтира" на місцеву київську мову".

Київні почутини, або навіть може наперед були повідомлені і запрошені зустріти в Корсуні (Херсонесі) грецького місіонера, що розумів слов'янську мову, послали своїх уповноважених зустріти достойного представника й християнина. Дуже можливо, що ще ці "писемени" вже була чутка давня, яку заносили купці, як частина свідомого проширку населення. Хозарська місія Св. Кирила, мабуть, також була слов'янська, бо не жиди, чи мусульмани просили прислати місіонерів, а тільки свідомі християни. Можна також припускати, що на той час у Корсуні вже була сильна слов'янська християнська громада, що мала в себе книги до ведення богослуження і цими громадами Св. Кирило цікавився найперше. При тодішніх умовах плавання з Києва до Криму могла тривати два тижні, отже сполука була короткотривала й виника здобутків між Києвом та Корсунем була зовсім можлива.

З повідомлення виходить, що Костянтин (Кирило) розумів співрозмовців, бо "бесідовав съ нимъ" ще перед тим, поки вивчив докладніше "руську" мову, ясне, бо ця мова була близька до йому відомої слов'янсько-македонської. Євангелія і псалтир, як видно з повідомлення, були писані "роуськими писменми", але не сказано що "руською мовою", але слідуюче повідомлення донесить "и чловѣка обрѣтъ, глаголюще тою бесѣдоу". Отже писмо було русько-українське і мова його та ж сама. Тут сумніву немає.

Костянтин зустрівшись з очитаном ладивом в Корсуні, відразу відчув велику різницю у вимові "руською" мовою, які існують й досьогодні і вони були також у часі зустрічі обох мужів. Звідси пізніше, коли Костянтин ладнав слов'янський алфавбет з "устроєніє", до нього вложено Ъ Ѣ Ѥ та багато інших. Мета цього була узгодити "міслов'янську вимову", наблизити мови до себе, вірніше - до взаємного розуміння. Це показує, що місіонар був не тільки проповідником, але також і мовознавцем. Зрозуміло, що коли Костянтин вчився наголосу і вимови, це свідчить, що мова не була "норманська", чи "готська", а мова слов'янська. Коли ж він прибув до Херсонесу на проповідь і відразу порозумівався з "русином" і одночасно почав вчитися цієї мови, то ясно, що така оскора мовна мутація ніколи не сталася б в обох мовах, обох мужів не було мовної спільності. Це потім хроністи записали як чудо. Це висловлено "И мнози сѣму дивляху, Бога хваляще".

Тоді ще Іван Огієнко, покликується на В. Ламанського, каже, що Костянтин йдучи на проповідь до Хазарії мав між собою, дуже можливо, перекладача і з ним звіряв свої слов'янські переклади приготовані ще 855 р.

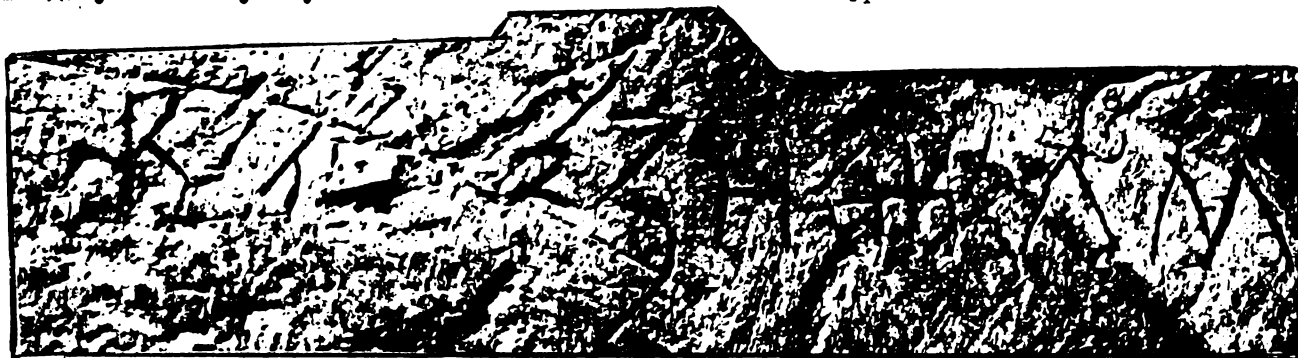
Усе вищесказане можна звести до таких коротких підсумків:

1. В 860, або 861 р. знайдені зразки Євангелія і Псалтир писані "руською" мовою, наших предків антів.
2. Це були переклади з грецької мови на східнослов'янську мову.
3. Костянтин прибув до Херсонесу вивчати мову жителів вздовж Дніпра аж до Чорного моря.
4. Мова Євангелія і Псалтиря та особи з якою розмовляв Костянтин, була відмінна від мови пулуднево-болгарської, чи солунської, але можлива порозумітися між собою.
5. Ще перед 860 р. жителі південних українських земель мали свою азбуку.

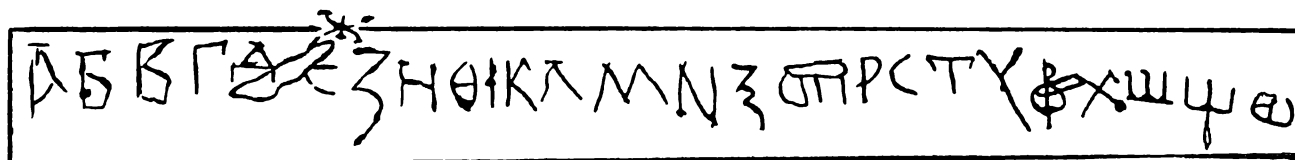
А З Б У К А К И Ї В С Ь К О Ї С О Ф І Ї, 1037

Сергій Висоцький, письменник і археолог, досліджуючи графі XI ст. на стінах Катедрального Собору Св. Софії в Києві у 1969 р. відкрив на психі Михайлівського нефа невідомий дотепер алфавет з 27 літер, в тому 23 грецьких, а 4 слов'янських, як: Б, Ж, Ш, Щ, потрібні для написання місцевих фраз. Цей алфавет став загадковим, бо дотепер не знайдено переконливого зразка писаного цим письмом. Отже, після азбуки "Влес книги" з 24-ма літерами, це вже друга азбука, що складається з 27 літер. Це вказує на значний поступ в писемних наших предків.

Нижче подаємо фрагмент стіни на якій видніють надрапані літери якимось твердим предметом, але графіті розлогі і розлогі, досить виразні до читання, коли взяти до уваги небувалу пильність витягати знаки в шпатель.

Треба взяти до уваги, що на твердих предметах досить тяжко рівно виводити лінії літер і тому як ми бачимо накреслення нерівні. Але виправлена рука графіка перенесла окремо на папір прорисом усі деталі нерівного креслення, а саме:

До графем вищенаведеної азбуки ми додали прямокутну обвідку, щоб вирізнити накреслення серед гущи машинописних знаків. Дотепер ще нігде не знайдено повного складу алфавету з 27 літер.

Цю азбуку подаємо нижче більше виразнішим прорисом.

АБВГДЕЖ ЗНΘΙΚΛΜΝΞΟΠΡСТУФХШЩЩ

Хто та з якою метою нацарував ці літери - нам тепер зовсім невідомо. Можна лише здогадуватися, що грамотна людина, можливо консервативного наставлення, коли прийшло до вжитку кирилиця з 35 чи 38 літерами, записала для народної пам'яті стару азбуку, а найбільше правдоподібно, що тут була школа грамоти і для школярів-студентів перед очима постійно виділила алфавет. Також можливо, що тодішня азбука була гордістю грамотних людей, а сума літер певною окрасою

стін, предметів вжитку, будівель тощо. Але найбільше можливим, що в цій частині катедрального собору була школа перекладачів з давньої грамоти ⁴⁾ на нову, кириличну, особливо богослужбових книг, яких повинно бути в кожній більшій церкві коло десятка.

Треба думкою перенестися в ті часи, коли не було письмового паперу, а писали на виправлених шкірах, що популярно називається *пергамен*. Можливо були ще якісь матеріали, напр., тесані дошки, березова кора. А до того було грамотних людей небагато. Пам'ятним і тривалим місцем були церкви, а зокрема соборна катедральна з певною пошаною всіх, отже, таке місце найкраще надавалося до упам'ятовування важливіших подій, дат, здобутків тощо.

Цю азбуку датують 1037 р., часом закінчення будови Київської Софії. Але стаття "Коли збудовано Софію Київську" (Наука і Суспільство, ч.1, 1971, ст.24-26), автор Михайло Врайчевський, покликається на свідчення Титмара Мерзебурзького; він пише про урочисту зустріч польського короля Болеслава Хороброго, яку йому влаштували кияни. Уся "учта" відбулася в монастирі Св. Софії в 1018 р. Додумуються, що могла бути побудована перед-Софія з дерева, що попередила муровану. Сергій Висоцький знайшов у центральній частині дату "1030", це напис про народження Всеволода, яким міг бути Всеволод Ярославич (син Ярослава Мудрого), що в цій самій році народився. До того часу мусіла бути збудована Софія, або, бодай її головна частина, де знайдений був напис. Після інших джерел виявляється, що згадану споруду почали будувати в 1017 р. (Там же, ст. 26).

Як вже було сказано в попередніх статтях, грецький алфавіт без додаткових літер не міг передавати особливості слов'янської мови, про це пише монах Храбр у своїй творі кінця IX початку X ст. За його твердженням, ще тоді кирилиця нараховувала 38 літер, в тому числі додаткових 14 слов'янських. А в XI ст. вже було 43, слов'янських 19. Це наводило на думку, що між окремими періодами були проміжні ланки.

В 1949 р. під час археологічних розкопок біля Смоленська в Гнездовському могильнику знайдено велику господарську посудину з написом "Горохоуца", себто гірчиця, або зерно гірчичне. Цей напис виділяється праворуч на посудині (його ми перенесли зі статті С.Висоцького, бо "заракс" на посудині чітко не передавав). Шойно після відкриття азбуки на стіні Софії з'ясовано, що "горохоуца" походить з одного періоду розвитку письма в Україні. Про це свідчить літера "ц" з випущеним хвостиком, як тоді її писали.

Літерописання в усіх народів проходило історичний процес, як у самих гре-

Цей напис
датується
X ст.

⁴⁾ Мабуть, що під ГРАМОТОЮ вдавнину розуміли азбуку, читати і писати. А писемність має ширше значення.

ків із фінікійського, так і європейських народів латинки з 24-ма літерами, до яких додано дві нові букви W та J. Цей процес і захопив скідині слов'янів десь на межі анти-послов'янення. Припускають IV-VII ст. нашої епохи.

Серед сотні графіті, що їх С. Висоцький відкрив на стінах Соборної Софії, є чимало доказів, що дяки мали при катедрі учеників, про це свідчить напис: "Пішан писав до дяка ходивши виучеником".

Ми стоїмо перед проблемою розв'язати питання, яким абеткою були написані договори з греками, які літописець Нестор вніс на початку XII ст. до "Повісті временних літ", беручи до уваги наявності двох алфавітів:

1. Влас книга з додатком слов'янських літер до грецьких та кілька латинських, як: D, Y. Можливо знайдуться ще інші графеми.
2. Азбука Київської Софії з 27-ма літерами.

Гадають, що кирилиця на наших землях поширилася швидко в XI ст.

Грамота тісно пов'язана з освітою. На базі вдосконаленого власно письма розвивалася в тодішній Україні й грамота. Журнал "Наука і Суспільство" (ч.6, 1975) подає вістку про "Древноруські університети", що тоді називалися школами "книжного вчення", - це були свого роду вищі заклади. Нещи називали "школою грамоти", що їх вели переважно дяки при більших церквах. Ученики вчилися писати на березовій корі, бо пергамен в ті часи був дуже коштовний. Ярослав Мудрий наказав організувати школу в Новгороді, коли він ще був київською колонією. Десь з того часу походить знайдена азбука на дерев'яній дощечці, якої відбитку подаємо праворуч.

"В літо 6545 (1037) ...собра Ярослав писць многи книги написав полжи в святій Софії, юже созда самъ". Це літописне свідчення доносить нам, що в Києві були вивчені писарі та писали книги. Сам же князь, на основі порівнянь, оснував був в Софії бібліотеку з 950 книгами. Доказом розвиненої грамоти в давній Русі є Остромирове Євангеліє, 1056 та Ізборнік Святослава, 1073, інші книги до нас не дійшли. Вищеназвану євангелію "скрайбер" Григорій переписував 7 місяців; вона складалася з 296 аркушів. Там же перекладали книги з грецької мови, як: Георгій Амартола, "Хроніка"; Сінкел, "Іудейська війна" і "хроніка" та інші. В мурах Софії велось літописання, відомим автором був Нестор "Повісті временних літ", довівши до 1113 р. Літописець Нікон вписав до літописів договори Русі з греками, 911, 944 і 971. Ці документи, мабуть, були писані давньою грамотою, можливо з "першим устроєм" Влесової книги.

Від часу відкриття Софійської азбуки в Києві, 1969 р. минула довга декада і ми не зустрічаємо ширшого опрацювання на цю тему. Знахідка не буденна давньої нашої культури, але в умовах, коли зовсім треба ділитися з ключником нашої державності, - резиковним братися за таку тему. Лише час-до-часу зустрічаємо неспіливі натяки, що собою нагадують "крик душі" десь у просторах поза тим світом.

ОСЛОВЛЯННЯ ГРЕЦЬКОЇ АЗБУКИ НАШИМИ ПРЕДКАМИ

Археологічні пошуки нораз виявляють якісь давні знаки що колись мали символічне значення, або ворожб, чи здійсниться замір людини, чи поверне син з війни, чи буде завтра погода, врожай, нещастя тощо. Археологи часто знаходять на ритуальних посудинах "Черняхівської культури" II-V ст. різні знаки, стріли, накреслення, іноді навіть без якогось порядку. Виглядає, що хтось робив жартом, але насправді в цім є якісь магичні намірення.

Болгарський письменний монах, що його називають Чорноризець Храбр писав у своїм трактаті про писемна, що слов'яни суше поганам писали "чертами і ризами". Його трактат відносять на кінець IX початок X ст., це часи, коли він міг багато довідатися з уст народу, оповідаць, переказів тощо. Цей трактат вперше в Україні був надрукований в "Читанці", Остріг, 1578 р. п. з. "Сказаніє како состави святий кириль философ азбуку, словенскую. и книги преведе от греческихъ на словенскій языкъ". В цій статті він пише, що слов'яни засвоїли літери від греків і вживають їх всуміш з латинськими, але ця мішанина в них була без "устроєнія", себто, що письмові знаки не відповідали живій мові народу, або вірно не передавали місцеві назви, які формувалися на даній території протягом довгих століть. В цей час, можна припускати - між IV-VII ст. західні народи користувалися латинськими літерами, а східні грецькими, від яких розвинулася праслов'янська та праруська Влес книги.

Процес "націоналізування" грецької абетки, як видно зо "сказанія" Храбра, в той час охопив багато народів племінного складу. Будучи в Болгарії, мабуть, до нього доходили чутки, що в центрах більших поселень складають свої "писемна".

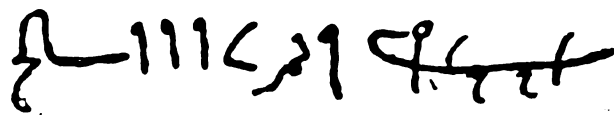
Св. Кирилові-Костянтинові приписують складення к и р и л и ц і. Але складення ним ще одного письма - г л а г о л и ц ъ в 60-х роках IX ст. З якою метою і для кого вона мала бути в службі, коли вже в тім часі була вдосконалена кирилиця. Дуже можливо, що глаголиця мала репрезентувати національні графеми тодішньої Болгарії, яка, мабуть, була горда зо своєї місійної праці серед слов'ян. Але "Корсунська вдосконалена абетка" настільки вже була поширена, що її прийняли як міжнародну лучбу. Деякі дослідники в наш час ставлять під сумнів кирилицю - Кирила, а схилються до думки, що Кирило склав тільки глаголицю.

Під "советами" вперто впроваджують термін "письмо східних слов'янів", а ми думаємо, що вірним буде його називати "Київським письмом", як культурним осередком на "шляху у греки". Історіографія повинна записувати вірно факти і події, бо лише тоді буде її наукова вартість.

На черговій сторінці ми робимо спробу порівняти графеми відомих нам чотирьох алфавітів: грецького формованого від VII ст. до нашої доби; язичного Влес книги, V-VII ст. (?); Київської Софії надрапаного на стіні будови 1037 р., що правдоподібно вживали в IX ст., а може й раніше та сама кирилиця, якою були переложені богослужбові книги та стала освяченим письмом християнського періоду. Тоді покладено усі зусилля якнайдалше відсунути від язичного поганства.

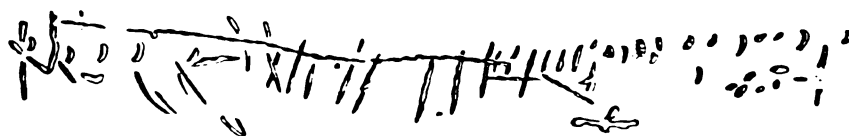
Підсумки про писемна в Русі-Україні на основі зібраних чуток, археологічних знайдених зразків та свідчень Храбра Чорноризця можна звести до таких підсумків:

1. За першого періоду формування думки мати власні знаки, якими можна перенести звістку в майбутнє про щось відбуте, ворожбу тощо, як нам доносить археологія та пише Храбр "ризи і черти", з них виявлено такі:

Дохристиянський руський напис,
відтворений Ібн-ель-Недімом, 987.

Тепер вже відчитаний: "Найдаліше
місце, до якого добрався Недім"

Дотепер нерозгадані зображення на стародавніх посудинах, або магичні знаки, символи, які були відомі якимось вибраним особам у данім роді, племені, чи навіть територіальній одиниці, себто жителям на ній. (Археологія, Київ, 1952, т. VI, ст. 140).

2. Другий період про який залишилося свідчення Храбра, слов'яни "хрестившіся римськими и греческими писмени нуждахуся. Тут слід розуміти балканських слов'янів, що прийняли християнство значно раніше, а коли мова про східних слов'янів, то слід мати на увазі лише одиниці, окремі родини, рідко групу людей, напр., на початку VIII ст. Слов'яни, що були ближче до Риму, користувалися латинським письмом, а ближчі до Візантії - грецьким. Християни повинні були знати молитви, вивчати їх на пам'ять, або читати записане.
3. Перше "устроєніє", про яке згадує Храбр у своїм трактаті, могло бути в різний час і в різних слов'янських народів. Нас цікавлять слов'яни-жители вздовж Дніпра - від Києва до Чорного моря, про які дещо міг чути Храбр, але докладно не знати потребиць. Після наявних матеріалів із першим "устроєнієм" була "Влес книги азбука" мавчи 20 грецьких літер та 7 слов'янських: Б, Ж, Ш, Щ, Ъ, Ц, Я, якої існування ми визначаємо V-VII ст.
4. Друге "устроєніє" - алфавет Київської Софії, відкритий С.Висоцьким у 1969 р., який відносять на IX вік існування; він складається з 24 грецьких і 4 слов'янських: Б, Ж, Ш, Щ. Між алфаветами під ч.3 і 4 слід вирішити питання: "устроєнія": під 3-ім 7 літер, (V-VII ст.), а під 4-им 4 літери. Тут можна поставити гіпотезу, що абетка Київської Софії служила лише для перекладачів, старшого письма від "Влес книги", або язичного літописця.
5. Розвинута кирилиця після християнського періоду, що почавши від XI ст. мала 24 літери грецьких, а 14 слов'янських, дещо пізніше аж 19 слов'янських, що разом складало алфавет з 43 літер. Забагато для щоденного вжитку.

Але сталося так, як завжди буває, що давнім пам'яткам тяжко дістатися через віки. Писання язичні, можливо, християни уважали "чортовим ділом" і

ідолів - нищили їх, а частину мудріші правителі веліли переписувати і по тих пам'ятках давньої культури слід загинув.

"Письмена" окремих народів винували не в одному часі, а віддаленими від себе століттями: греки від VII ст. до Христа, грузини напочатку нашої доби, готи в IV ст., а наші предки, умовно приймімо - V-VII ст. - доби розвитку культури.

Ми вже згадували попередньо, що останньо почала ширитися думка оснащена тривалими фактами, що Костянтин-Кирило склав "глаголицю", а "кирилицю" йому приписано на основі місійної сили Болгарії на передодні десятого століття. Коли справді буде певно доказано, що існувала абетка язичної хроніки "Влес книги", тоді стане ясным, що Костянтин тільки розвинув - доповнив додатковими графемами цей склад літер. Але його заслуга в тому, що він доповнював перекладів на цю мову і поставив її на службу церкви, іншими словами освятив її. Сам же Костянтин був болгариним і в його зусиллях проявлялася культурна гегемонія Болгарії. На другому кінці слов'янських народів почавши від XVII ст. політичну гегемонію почала будувати тодішня Москва і між тими двома народами однозначності дуже далека.

Перед дослідниками писемної культури виринає альтернатива, чи досліджувати цю ділянку після "норманської теорії", чи шукати її в далеких віках наших предків далеко ще до прийняття християнства? З історії розвитку письма знаємо, що воно вперше було започатковане у старинній Фінікії ще до Христа, звідси перейшло до Ізраеля, відтак до сусідньої Аравії на Близькому Сході. Греки навчилися письма від фінікійців приблизно сімсот років до народження Христа. Латинський алфавет був складений 800 років перед Христом. Грецький алфавет мав вплив на східні народи, а латинський на західні. Від вибору методу дослідів залежить остаточний вислід. Коли про це немає писаних джерел, доводиться звернутися до археологічних експонатів.

Апостольські часи, ширення християнства, апостольські висланці досягають Танаїсу над Чорним морем, тоді грецька колонія. В наш час археологія виявила перший престіл в якомось церковнім будинку, себто домі молитви. Знайдено проскурні штампи. Ці власне колонії на теперішнім українським Кримі, були першими чужими сусідами наших предків - антив і відтоді велика правдоподібність засвоєння від греків письма, яке вживала Апостольська Церква.

"Норманська теорія" наших предків з другого північного боку прийшла до нашої науки через російську мову, якою історичні правди передавали запрошені до Росії німці. На той же лад і вони розуміли наші літописи і так їх толкували в джерелах.

На добро, чи з кривдою для нашої культури приходили до нас через болгарську мову грецькі переклади. Тоді, коли на заході вже знали Гомера, Софокля та інших античних письменників, наші предки вдовольнялися церковнослов'янською мовою, яку вони частково розуміли. Західні народи, що латинської мови зовсім не розуміли, почали вчасно розвивати своє письменництво зрозумілою мовою для народів. Культурний вислід не був однаковим. "Триязична єресь" забороняла розвиток нових абеток. "Офіційними" були: грецька, латинська та гебрійська. Св. Костянтин освятив четверту церковнослов'янську мову і письмо.

ХТО ПЕРЕДАВ НАМ КУЛЬТУРНУ СПАДИНУ?

Виникнення грамоти в Русі-Україні відносять до IV-VII ст. - контроверсійної "Влас книги", а написи Київської Софії на кінець IX ст. Останні наші предки називалися **А н т и**.

О.Хмурович у статті "Кому належить спадщина Київської Русі", у підзаголовку "Що каже українська наука про антив"...(Українське Козацтво, ч.2, 1982, ст. 40 - 41) подає твердження наших авторитетів такими уривками:

"Анти, велика група ранньоісторичних українських племен, що згадуються у візантійських письмах 6-го віку. За Йорданом вони жили між Дністром і Дніпром, за Проклом їх оселі сягали на сході Озівського моря, а на заході — долини Дунаю (Мавриній). Держава антив існувала від кінця 4-го до початків 7-го століття". ("Енциклопедія Українознавства". НТШ. Париж-Мюнхен. Т. I. Стор. 48).

"Анти в нашій матеріалі — це полуднева частина східної галузі (слов'ян), цебто представники тих племен, що утворили етнічну цілість, яку тепер звемо українською. Все промовляє за цим ототожненням антив з предками нашого народу і надає йому правдоподібності, що граничить з певністю. Бачимо, що ці анти виступають на території, де пізніше бачимо русинів і де й тоді, в 6-му ст., не міг сидіти ніякий інший слов'янський нарід"... (Михайло Грушевський. "Історія України-Руси". Нью Йорк — 1954. Т. I. Стор. 175-177).

"Оце й були наші, українські племена, що зайняли тоді вже побережжя Чорноморське від Дністра до Азовського моря і вперше тут виступають в історичних джерелах окремо, під тою назвою антив". (Михайло Грушевський "Історія України". Київ, 1921 р., стор. 32)

"Анти — це були перші історичні предки українського і тільки українського народу. Анти — це далекі нащадки надніпрянських трипільців і недалекі предки історичних русинів, нинішніх українців". (Микола Чубатий. "Княжа Русь — Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй". НТШ. Нью Йорк. 1964, стор. 33).

"Нашими предками, творцями слов'янських політичних центрів до Київської доби, а згодом, творцями київської держави, були анти — батьки русинів. Наш родовід, в загальних рисах, нам вже відомий, від трипільців до нас. Але родовід цей, його дальше розгалуження в часовій просторі, цілком відмінний від родоводів інших слов'ян, з яких постали інші слов'янські народи". (Микола Арнас. "Історія північної Чорноморщини". Торонто. 1969. Ст. 310).

"Отож, наші пращури, анти, слявіни й дуліби, в добу, про яку йде мова, мали вже не тільки племенних князів, але й князів, які встигли вже згуртувати довкола себе комплекси племен в союзі чи федерації. Появляються столиці, стольні гради. У всякому разі, чужина знала вже в перших по Христових століттях слов'янських "царів-рексів" і знала імена декотрих із них". (Там же, стор. 317).

"Вони (анти) дозріли вже до творення прототипу держави, з яких нам відома держава князя Бона (Буса), яка в IV столітті уявляла собою союз чи федерацію племен, згуртованих довкола свого осередку й князя". (Там же, стор. 324).

"Остаточно вирішив проблему етнічної приналежності антив М. Грушевський, заявляючи: "Анти в нашій матеріалі — це полуднева частина східної галузі (слов'ян), цебто представники тих племен, що утворили етнічну цілість, яку тепер звемо українською". (Ярослав Пастернак: "Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях". НТШ і УІТ. Нью-Йорк, Торонто, Париж і Мюнхен. 1975. Стор. 72).

Ми свідомо поставили цю компіляцію, щоб вказати на наших безпосередніх предків — **а н т и в**, що нам передали свої скромні культурні здобутки враз із трагічною історією.

1. The Book of Vles (Vles Knyha) «Key to the history of Eastern Europe (1000 BC to 875 AD). «Compiled, and translated from old Slavonic by Victor Kachur. Columbus, Ohio, by author, 1973.
«80» p., ill., maps.
First supplement of 4 l, 1983 (typescript).
2. Академія Наук УРСР, Київ. Інститут археології.
Напис стародавньої історії Української РСР. «С.М.Бібіков» (відп. ред.). Київ, В-во УН УРСР, 1957. 631 ст., іл., мапи.
Розділ 12: "Культура Київської Русі", розділ - "писемність", ст. 498-504.
3. Парамонов, Сергій Я. "Влесова книга" - язычная летопись доислеговской Руси (История находки, текст и комментарии). Вып. 1.
Виннипег, 1966, 284 IX II і текст з 8 дощочок.
4. Лавров, Петро. Кирило та Методія в давньо-слов'янському письменстві. (Розвідка). Київ, З друкарню Української Академії Наук, 1928, 421 ст., факсимілі. (УАН, Збірник історично-філологічного відділу, ч. 78)
5. Висоцький, Сергій. Знахідка у Софійському соборі, або нові дані про походження слов'янської писемності. "Наука і Суспільство" ч. 10, Київ, 1970.

EXPLORING THE WRITINGS ALONG DNIPRO (+)

There are two pages of the chronological data of the first tribes along the main river of Ukraine - Dnipro starting from 20 B.C. to 1112 A.D. These data were collected from the new found "Vles Book" (Vles knyha) of which scientists are doubtfull, but since they have already been treated by many individuals before, we also are listing them as material for discussion.

POGAN CHRONICLE "VLES BOOK". It is still doubtful that this chronicle is true evidence of the formation of the early Slav State close to 1500 years ago. About these data were delivered evidence found in 1919 by Col. Izenbek in his march on Kursk-Orlov-Kiev, in one plundered library consisting of 400 wooden plates with unknown writing on them. After the revolution in Russia, Izenbek was forced to move to the West to Brussels, Belgium. His friend Mirolubov during 15 years translated part time this material. In 1941 Izenbek died and the original wooden plates disappeared. The translation was published in the Russian magazine "Zhar Ptitsa" (Firebird) in San Francisco. After decades there began to be more interested in this chronicle.

For this issue is a very important part about writing and its alphabet consisting of 24 letters among them 4 Slavic (B, ZH, SH, SHCH). The others are Greek.

The author of this issue has much doubt about the manuscript up to the

(+) Wrong using in the West "Dniepr".

time to be found in the original wooden plates and to perform chemical analysis about its age of origin. But we are mentally forced to point out this evidence despite the fact that the Evangelium and Psalter is mentioned in the Pannonian Chronicle about 861 and 866 respectively.

EVIDENCE OF THE "PANNONIAN CHRONICLE". In ancient geography we find the Pannonian province of the Roman Empire in the area of the Danube River including present Hungary, eastern Austria, northern Yugoslavia and southern Czechoslovakia. There were many wars, political changes during 50 B.C. to 568 A.D., when this territory fell into Slavs' supremacy.

"The Pannonian Chronicle", conveys the story that Saint Cyrillus of Thessalonica, found two books in Korsun' (Khersones) during his mission between 860-861 A.D. These two books were called the Evangel and the Psalter and were handwritten in the Slavic language. Later Cyrillus met a man who conveyed the contents of these books orally.

THE ALPHABET OF THE SOPHIA CATHEDRAL IN KIEV: dated 1037, discovered, 1969.

In 1969 archaeologist Serhiy Vysotskyi discovered on the wall of the Cathedral of Saint Sophia in Kiev, a Slavic alphabet consisting of 23 Greek and 4 Ukrainian letters (B, ZH, SH, SHCH). The alphabet was used for writing and teaching pronunciation. Probably this alphabet was engraved on the wall to teach students to become literate as well as to understand the church's liturgy.

SLAVONIZATION OF THE GREEK ALPHABET

The Greek or Byzantine alphabet was invented, according to historical sources, in VII B.C. The inhabitants of the southern part of Ukraine along the river Dnipro even before the time of Christ had connection with Greek merchants around the Black Sea. By some evidence the early tribes, which were later named a n t y, were the ancient ancestors of the present Ukrainians.

They had in the beginning used the Greek alphabet but there was not enough letters to express all Slavic sources, for instance: B (Baba - old lady), ZH (zhuk - beetle), SH (Shafa - cupboard), SHCH (Shchepa - splinter).

The first initiators for using the Greek alphabet had to slavonize it meaning to bring to it Slavonic graphemes (Inscriptions by own design). There are listed three alphabets: Greek, Pogan Vles Book and Church Slavic prepared for international (interslavic) use by all Slavs in the Liturgy.

Б О Г О С Л О В Ц А О Т С Л О В Е С

Перша бібліографія на Сході Європи

Київ, 1073

ВСТУПНІ ВІДОМОСТІ

В "Ізборніку Святослава 1073" є три бібліографічні статті, одна з них "Богословца от словес" найповніша називає канонічні книги Старого і Нового Заповітів та книги заборонені - апокрифічні. Ця стаття покриває коло 90 назов, приблизно усю тодішню літературу в Україні-Руси, а можливо також Болгарії та частину книг Візантії. Сам Ізборник уявляє собою першовзір енциклопедії, складається з 383 статей-гасел, на тодішню мову "запитів і відповідей" по багатьох ділянках тодішньої науки, як: граматика, поетика, історія, філософія, астрономія, природи, математики, ботаніки, зоології тощо. Можна припускати, що цей Ізборник мав бути також свого роду "судебником", себто княжого стола авторитетним словом.

"Ізборник Святослава" після давности - друга датована рукописна книга після Остромирового Євангелія (к.1056-57). Візантійський протограф був знайдений на Афоні в середині XIX ст., про нього А. Х. Востоков писав (переклад з російського): Грецький збірник Коалинової Бібліотеки писаний після думки Монфокона коло 912 р., в періоді патріархства Николая... (Той же, "Описание русских и словенских рукописей Румянцевскаго музеума. СПб, 1842, ст. 505). На цю тему є кілька гіпотез одна із них (4, ст. 10) каже, що візантійський примірник Ізборника дістався до Болгарії, правдоподібно, у війні між тими країнами і тут в 913 р. був переписаний для царя Сімеона.

Також є кілька гіпотез про перехід болгарської копії Ізборника на Русь. Одна з них - це похід князя Святослава на Болгарію в 963-68 рр. Могла бути продаж, або подарування. Остання також певна гіпотеза, що цього збірника на Русь принесли вигнанці з Болгарії в 1001-1014 рр., що втікали перед лютим "болгаробійцем" Василем II. Але одне залишилося нам певним, що болгарська копія в Києві була переписана і перекладена на тодішню мову, київським писарем і для київського князя. З наукового боку ця книга зістала духово освоєні і набула сили репрезентації рідномовної науки та стала джерелом української бібліографії.

Збірник Святослава 1073 р. - це не випадкове явище, а закономірний процес розвитку літератури давньої Русі-України. В цій збірнику ми знаходимо первопочаток багатьох ділянок людського знання вже тоді потрібного українському народові. Сам же збірник, як було сказано, першовзір енциклопедії з 383 різного змісту статтями в добу нового християнства, яке вело тяжку боротьбу з архаїчним язичеством, що не могло піднятися до вершин розуміння людського духа, а лише вдовольалося ритуалами. На ці всі спірні питання впорядчик болгарського примірника Іоанн Екзарх, підбирав потрібні статті, а також між ними і бібліографічні вказівки, що саме читати, а чого слід вистерігатися. Це питання актуальне і сьогодні і на цю тему існує вже багата література.

Усіх дотепер відкритих списків Ізборника нараховують 19-ть. Між собою вони різняться редакціями, відмінними фразами, кількістю аркушів, або сторінок. В нашій дослідженні взято т. зв. Воскресенський список 1073 р., в лист, 266 аркушів, писаний на пергамені, у два стопці, київська редакція, містить 383 статті видатних богословів і письменників сперед X ст. В ній переважає патристична література отців церкви перших віків, що розробляли християнські догми. Цей збірник був складений в 1073 р. дяком Іоанном для київського князя Святослава Ярославовича (1027-1076), сина Ярослава Мудрого.

В 1817 р. П.М.Стровє і К.Ф.Калайдович почали обслідування монастирів московської губернії з метою скласти опис рукописів наявних в їх бібліотеках (Н.П.Борсуков, "Жизнь и труды П.М.Стровєва", ст. 24-29). В бібліотеці Воскресенського монастиря під Москвою названого Новий Єрусалим, ці дослідники знайшли невідомий рукопис. Калайдович його перший описав у 1834 р. У вищезгаданій бібліотеці цей рукопис зберігався під назвою "Сборникъ или нравоученіе изъ книгъ Соломоновыхъ". В цій рукописі не було заголовного аркуша, на якому була зображена родина кн. Святослава, він знайшовся шойно в 1835 р. Після цього рукопис був переданий до Синодальної бібліотеки у Москві і там його описав А. Горський. Ініціатива видати цього збірника зародилася в 1845 р., а видання здійснено шойно в 1880, 360 прим. фотографічним засобом.

Видання цього збірника попереджала підготовча праця в роках 1819-1820: Граф Н.П.Румянцев поручив графікові Ратшину скласти під репродукцію читку копію. Відомо, що старі рукописи з правилами мають затерті місця, невиразні літери, які треба реставрувати, а навіть переписувати. В процесі підготовки до публікації згаданого рукопису виявилось, що оригінал складався з 35 зошитів, в кожному по

8 аркушів, що разом складало 280. Виявилося, що 14 аркушів десь затратилися (4, ст. 18-19).

Оформлення давніх книг значно різниться від сучасних. Автори і заголовки писали в різних місцях. На аркуші 2-м читаємо: "Съборъ отъ многъ отецъ толковании о неразумныхъ словесахъ в Евангеліи, Апостолѣ и инехъ книгахъ. Вкратцѣ съложени на память и на готовѣ отвѣтъ"... На аркуші 263б після "Амінъ". Додано: "Въ лѣто 1073ъ написа іоаннъ диакъ (дяк) изборникъ великому князю святославу". Від цієї останньої дописки і закріпився заголовок другої найстаршої в Україні книги, якій в наш час вже понад 900 років.

Як в Болгарії так і в столиці України - Києві, протограф і копія від нього, після нашого розуміння сьогодні, - це типи перекладової літератури. Болгарська копія пов'язана з історичним розвитком культури народу IX-X ст., почавши від царя Бориса, покровителя Кирила і Методія, значно скріпилася за царя Сімеона (893-927), що здобув був освіту в тодішній Візантії і був обізнаний з античною літературою (4, ст. 272). Перекладова література в Україні відображена в Остромировій Євангелії, в Острозькій Біблії та інших творах. Вкладена в ці книги своєрідна оригінальна майстерність, редакція, можливе припоровлення статей до потреб рівня культури країни, зовнішнє оформлення - всі ці заходи слід розцінювати як творчі акти.

Одна з бібліографічних статей в цій збірнику "Богословца от словес" є предметом нашого дослідження.

ТРИ БІБЛІОГРАФІЧНІ СТАТТІ В "ІЗБОРНИКУ" СВЯТОСЛАВА

Ізборників Святослава було два, другий склався в 1076 р. Ми зупиняємося на старшому у 1073 р., він має 266 аркушів. В ньому три бібліографічні статті, а саме:

1. "Отъ апостольскихъ уставовъ" аркуш 203б і 204а). В цій статті названі апокрифічні книги заборонені вірним читати. Автор радить усім для побожного читання "Книги Царств", а також "аште ли и песнь хощеши, то имаше псалмосъ". "Аште ли хитросными и творенны, то имаша пророки Иова и Предтечникъ, въ них же всякая твари и ухищренія, большую пользу умк обрещети". Це стаття-порадник, бо не тільки забороняла читати невірні книги, але й поручала що саме слід читати. Це свого роду рекомендована бібліографія практикована до сьогодні.
2. "Слово Іоанна Дамаскина о вѣрочытныхъ книгахъ" (аркуш 252б і 253а), перераховує 20 книг Старого і коло 10 Нового Заповітів також для побожного і релігійного читання. Приписка каже, що названі книги "добры суть и лепотны". Це також рід рекомендованої бібліографії.

Початок
статті →

РЗВ

Б
И

НАКДННА ПАУЛЪ ІД
ОБАВЛЕННІ НАННАК
УАГТЕЛНСТА · · ·
ОТ СЛОВА ЦО СЛОВА СЪ · ·
ДА ОУБОНЕШТЮЖН
ЛНПРБЛНШТАЖТЪ
САКТЫНГАМН ЛНО
ГЫНБОБЫКАЖТЪНЕ
НСТОБЪІАІСКАЗЪІ
ПРННМННІСННМОИ
НЗБЪРАНЪІАЮБОУН
СЛЫННІКЪ ПОБЪСТА
НЪІАБОСЖТЪКЪНН
ГЫ ІВ ПРЪВЪІАІЕВРЪ
НІСКЪІАМОУДРОСТН
ПРЪВОЕ РОДСТВО ТА
ЧЕНЕХОДЪ ІАЕУНТИ
КОНЪ ТАЧЕНСАА ПО
ТОМЪЖЕБЪТОРЪІА ЗА
КОНЪ ТАЧЕНІСУСЪ
НІСЖДНІА РОУФЪ Н ДЕ
КАТЪІАЖЕ НДЕСАТЪІ
ІА КЪЛННГЫДЪІАІНА
ЦРЬСКА НПАРАЛНПОЛІЕ
НЪІПОСЛЪЖДЕЖДЕ
НАМАШНІЕЗДРОУ НА
СТНШЫНЪІАЖЕ ПА
ТЕРЪІ НХЪЖЕІПРЪВЫ
ННШЫНЪІАЖЕ ПА
ТОМЪЖЕДА

ВЪІДЪ ТАЧЕСТРОА СОЛО
ЛОНА СЪКОРЪІННЪ
ПЪСННЖЕ НПРНТЪ
ТА НПОСЕЛЪДОУХА ПРО
РОУАСКААГО ІВ ПРРІКЪ
ШСНІЕ НАМШС ЛНХЕ
ІАЖЕТРЕТНН ПОСЕЛЪ
ЖЕНОЛЪ ТАЧЕНАНАН
АВДНАС НАОУМЪЖЕ
НАМБАКОУМЪ НСШ
ФОННІА НАГЕОС ТАЧЕ
ЗАХАРНІА НМАЛАХН
А НІСАННАЖЕ ННАРН
ЦАІЕМЪІАІНІЕРЕМНІА
НЗМАДА НІЕЗЕКНАЛЪ
НДАНАЛЪ НЖЕНЕЛА
ГОДЪТЪ ДАПРЪВЫН
НХЪОУБОПОЛОЖНХЪ
ІКЪ КЪЛННГЫ ІЕВРЪ
НІСКЪІАМЪКЪЛННТА
МЪСЖПРОТНВЫНЪІ
ОУЖЕЖЕТЪТННОВЫН
ТАННЪІМАТЪЕНОУ
БОНАПНСАУЖІАХА МА
РІКЪЖЕНТАЛННЛОУ
КАЖЕАХЕАДЕМЪ ВЪСЪ
ХЪЖЕ НШАННЪПРОПО
ВЪДЫННІКЪВЕЛННЪ
НЕСНЪІАЖЕНТЕЛННЪ

ПОСЕЛѢ ЖЕ ДѢЯННІА
 МОУДРѢНХЪ АПЛѢ Г.
 ПАВЪЛЪ КЪ ТЕТЪ РІАМЪ.
 ПОСЪЛАННІЕ МЪ З. ЖЕ
 ОБЫШТНѢНХЪНХЪ ЖЕ
 НІА КЪ ВЛА. А. Б. ПЕТРО
 ВЪ. Г. НІОАНОУ БІ. З.
 НОУ ДННА. СЕОУЖЕНІА
 Ш. НБЪА. КЪ СЕМОУ
 ЖЕ ЖЕ КРЕМѢСНХЪ
 ТО НЕ ВЪ РОЦѢ. НС. ДО
 РА. ОЗ. КЪ ННГЪ. НІЕ
 ЛІСО ЖЕ СЪ НЕТѢХЪ.
 А. РОДЪСТВО. НС. ХОДЪ. АЕ
 УНТНІКЪ. ТН. СЛА. Е. ВЪ
 ТОРЪН. ЗАКОМЪ. С. НІ
 СУС. З. СЖАДІА. Н. РОУФЪ.
 Н. ЦРСКЪІА. ПРЪВЪІА.
 Ф. ЦРСКЪІА. ВІ. ЦРСКЪІА.
 Г. ІА. ЦРСКЪІА. Д. ВІ. ПА
 РАЛН. ПОМЕА. ГІ. ІОУ ВЪ.
 ІД. ТЛАТН. РА. ІЕ. ПРНТЪ
 ТА. ІС. СЪБОРЪННІКЪ.
 ІЗ. ПѢСНН. ПѢС. НЕМЪ.
 НІ. ІЕ. ЗАРА. Ю. ОСНІЕ. К.
 АМОС. КА. МНХЕА. КВ.
 ІОУНЪ. КТ. ІОУНАС. КД.
 АБДНОУ. ІС. Е. НАОУМЪ.
 КС. А. ВАКУМ. КЗ. СО

ФОННІА. КН. АГЕОС. КФ
 ЗАХНІА. А. МАЛАХНАС.
 А. НСА. НІА. А. В. НІ. РЕ. МН
 ІА. АГ. НІ. Е. ЗЕКНІА. А. Д.
 ДА. ННІА. А. АЕ. Е. У. АГ. ТЕ
 АНОМЪ. О. ТЪ. МА. Т. Ф. ЕА.
 АС. Е. У. АГ. ТЕ. АНОН. О. ТЪ
 МА. РІКА. А. З. Е. У. АГ. ТЕ. АН
 ІЕ. О. ТЪ. ЛОУ. КЪ. ІА. Н. Е. У.
 АГ. ТЕ. АНІЕ. О. ТЪ. НІОА. Н
 МА. А. Ф. Д. БІА. ННА. А. ПЛЪ
 СКА. А. М. НІА. КО. КЛЕ. ПОСЪ
 ЛАННІЕ. М. А. ПЕТРО. КО
 ПОСЪЛАННІЕ. А. М. В.
 ПЕТРОВЪ. ВЪ. ТОРОІЕ. А. М. Г.
 ІОУ. ПОСЪЛАННІЕ. М. Д.
 ІОУ. В. М. Е. ТО. ГО. ЖДЕ. Г.
 М. С. НІ. Б. ДА. ННО. ПОСЪЛА
 ННІЕ. М. З. ПАУЛО. БО. ПО
 СЪЛАННІЕ. М. Н. КЪ. Р. НІА.
 ТО. ГО. ЖДЕ. КЪ. КО. Р. Н. Ф. А
 НІЕ. М. А. М. Ф. ТО. ГО. ЖДЕ
 ПОСЪЛАННІЕ. В. Н. ТО
 ГО. ЖДЕ. КЪ. ГА. А. ТО. МЪ.
 НА. ТО. ГО. ЖДЕ. КЪ. ІЕ. Ф. Е. С. Н
 О. МЪ. Н. В. ТО. ГО. ЖДЕ. КЪ
 Ф. Н. А. Н. П. И. С. НО. МЪ. Н. Г.
 ТО. ГО. ЖДЕ. КЪ. КО. ЛАСА
 ІЕ. МЪ. Н. Д. ТО. ГО. ЖДЕ. КЪ

СОЛОУНАМЪ А. МѢ
 ТОГОЖДЕ ТАКОЖДЕ В.
 НС. ТОГОЖДЕ КЪ ТН
 МАФЕУ. А. НЗ. ТОГО
 ЖДЕ ТАКОЖДЕ В. НН.
 ТОГОЖЕКЪ ТНТОУ.
 НФ. ТОЖДЕ КЪ ФНЛН
 МОНОУ. З. ТОГОЖДЕ КЪ
 ІЕВРЪІМЪ. Н. ІЕЛНКО
 ЖЕВЪНЪ. З. А. МОУДРО
 СТЪ СОЛОМОНА. Б. МОУ
 ДРОСТЪ СНАХОКА. Г.
 МАКАБЕН. Д. МАКАБЕ
 Н. Е. МАКАБЕН. С. МАКА
 БЕН. З. НОСФНР. Н. НУ
 ДНФЪ. Т. ТШЕНТЪ.
 Н. ІЕЛНКОЖЕСЪ КРОВЪНЫ
 НХЪ. АДАМЪ. В. ІЕНОХЪ.
 Г. МАЛЕХЪ. Д. ПАТРА
 РСН. Е. МОЛНТКАНОСН
 ФОКА. С. ІЕЛДАД. З. ЗА
 БѢТЪ МОУСННЪ. Н.
 ВЪСХОДЪ МОУСННЪ.
 Ф. ТАЛМОСН СОЛОМ
 НН. І. НЛНННООБАВЛЕ
 ННІЕ. ІА. НСАНННОВН
 ДѢННІЕ. ІВ. СОФОНН
 НООБАВЛЕННІЕ. ІГ. ЗА
 ХАРНННООБАВЛЕННІЕ.

ДІ. Н. ІАКОБЛАПОВѢТЬ
 ІЕ. ПЕТРОКООБАВЛЕННІЕ.
 ІС. ОБЪХОДННОУЧЕНН
 ІА. ПЛАСКА. НІ. БАРНАКЛЕ
 ПОСЪЛАННІЕ. ІО. ДѢА
 ННІЕ ПАУЛЕ. ІК. ПАУЛО
 БООБАВЛЕННІЕ. КА. ОУ
 ЧЕННІЕ КЛНМЕНТОБО.
 КВ. НГНАТОВОУЧЕНН
 ІЕ. КГ. ПОЛОУКАРПОВО
 ОУЧЕННІЕ. КД. ЕУАГГЕ
 ЛНІЕ ОТЪ БАРНАБЫ.
 КЕ. ЕУАГГЕЛНІЕ ОТЪ
 МАТФЕИ. І. ПИФАНН
 ІЕ. КОПРОЦЪХЪ. Н. ПРО
 РОЦНЦАХЪ. А. АДАМЪ.
 Б. ІЕНОХЪ. Г. НОН. ДА.
 КРААМЪ. Е. НСАКЪ. С.
 Н. ІАКОВЪ. З. МШУСН.
 Н. АРОНЪ. Ф. НСУС. І.
 ІЕЛДАД. ІА. МОДАД. ІВ.
 НШЪ. ІГ. САМОУНЪ.
 ІД. МАФАНЪ. ІЕ. ДАУ
 ДЪ. ІС. ГАДЪ. ІЗ. НДН
 ОУМЪ. ІН. АСАФЪ. ІФ.
 ІЕЛЪА. ІК. ІЕФАМЪ. КА.
 СОЛОМОНЪ. КВ. АХНА
 СЪ. КГ. САМЕАС. КД.
 ТАКЪ БОЖНН. КЕ. НЛН

СИЖЕНСНОМ.

слово ррчѣ

3. "Богословца от словес" (аркуші 253а і б, 254а), стаття була складена приблизно в X ст. і складалася з двох частин:

- а) Книги "истинны", або канонічні - Старого Заповіту 47, а Нового 20.
- б) Заборонені книги, "отречені", або "сокровенні" (це книги "тайні", або "ложні", себто неправдиві, бо "Кто ложные писаніе прочтетъ тотъ будетъ проклятъ". Заборонених книг названо 23, отже разом ця перша бібліографія 1073 р. називає 90 книг. (4, ст. 236-37).

Ця стаття є предметом нашого зацікавлення. Складач болгарського збірника Іоанн Екзарх, ще раніше переклав з грецької мови кілька бібліографічних статей і помістив у своїй праці "Небеса" (4, ст. 276), між ними була і "Богословца от словес". Це найповніший список дозволених і заборонених книг того часу. Виринає питання, чи всі ці вищеназвані книги були в Болгарії та в Україні та чи їх знав український складач Ізборника дяк Іоанн?

Термінологія книг Святого Письма того часу відмінна від сучасної, а до того різні дослідники, головню під советською дійсністю, іноді вишукують вульгарні назви, автор цієї статті рішив піти за сучасною номенклатурою Митр. Іларіона, Біблія, Лондон, 1962 (початкові непозначені аркуші, з деякими скороченнями, придержуючись стисло послідовности книг).

СТАРИЙ ЗАПОВІТ ♦)

I. П'ятикнижжя Мойсееве.

1. Перша
2. Друга: Вихід (Исходъ)
3. Третя: Левіт (Леутикон)
4. Четверта: Числа
5. П'ята: Повторення закону.

II. Книги історичні

1. Книга Ісуса Навина
2. Книга Судів (Судей)
3. Книга Рут (Руфь)
4. Перша книга Самуїлова, або Перша кн. царів
5. Друга книга Самуїлова, або Друга книга царів
6. Перша кн. царів
7. Друга кн. царів
8. Перша кн. хроніки (Паралипоменон)
9. Друга кн. хроніки "
10. Книга Ездри
11. Кн. Неемії (в "Богословца" нема)
12. Кн. Естер " " "

♦) Назви книг оригіналу "Богословца" сходяться з сучасними, але різняться послідовністю (чергуванням).

КС. КЗ. ААДО. КН. АЗА
 РНІА. КФ. НЖЕНАНАНН
 ІА. А. ННОУ. ЛАМЕХЕА. ЛБ.
 ІАНАС. ЛГ. ОЗННА. АД.
 ІАНАА. ЛЕ. ННСОУССЫ
 НАННО. ЛС. ІАЛСЕОСЪ.
 ЛЗ. НШАНАДАУ. ЛН. ЗА
 ХАРНА. НЖЕНАЗАРНА.
 ЛФ. ЗАХАРНАДРОУТЫ
 Н. М. ОСНІЕ. МА. ННОЛ.
 МВ. АМОС. МГ. АВДНОУ.
 МД. НШАНАС. МЕ. НСАН
 АС. МС. МНХЕА. МЗ. НА
 ОУМЪ. МН. АМІБКОУМЪ.
 МФ. ОБНА. Н. АУДАДО
 Н. НА. ІІРЕМАНАС. НБ.
 БАРОУХЪ. НГ. СОФОНН
 АС. НА. ОУРНА. НЕ. НІЕ
 ЗЕКННА. НС. ДАНННА.
 НЗ. ЕЗДАРАС. НН. АГЕОС.
 НФ. ЗАХАРНА. З. МАЛА
 ХНА. ЗА. ЗАХАРНА. ОЦЬ
 НШАНОВЪ. ЗБ. СУМЕОН.
 ЗГ. НШАННЪКРЪСТН
 ТБЛЪ. КЪСЕМОУЖЕНН
 ОБРЪТОХОМЪ. ТАСТЪ
 ХОУДОУПРРЪСТВАН
 МОУШТА. НАНБННОУ
 ПРРЪСКОУЖ. ОБЪЖЕ

НЛНШЕМЪУТОПРРОН
 ЦАВЪША. ОБЪЖЕОТЪ
 АДААМА. ОБЪЖЕОТЪ
 ПОСЛАДЫННХЪЛБТЬ.
 НХЪЖЕПОМЫСЛНХЪ
 НЕОСТАВНТН. АБНІЕКО.
 ЗГ. ПРНТЕТАТН. КЪО
 ГЛАКЛЕНННА. СЪЛОЖЕ
 ННЖ. ІАКОЖЕНСЖТЬ
 СНН. ЗД. ЕНОС. ЗЕ. МЕ
 ФЖСАЛА. ЗС. ЛАМЕХЪ.
 ЗЗ. БАЛААМЪ. ЗН. САОУ
 ЛЪ. ЗФ. АБНМЕЛЕХЪ.
 НЖЕНАХНМЕЛЕХЪ. О.
 АМАСЕ. ОА. САДОКЪ. ОХ.
 СТАРЬЦЫНЖЕБЪВЕФН
 ЛЪ. ОТ. АТАВЪ. НЖЕВЪ
 ДЖАННХЪ. НІАЛНКО
 ПРОРОТНЦЪ. ПРЪКОІСА
 РА. ВЪТОРОІРЕВЕКА. Г.
 МАРНІАМОСНАСЕСТРА.
 Д. ДЕВОРА. Е. ОАДА. С. АН
 НА. МАТНСАМОНЛА. З.
 НІЖДНФЪ. Н. ІАЛНСА
 ВАТЬ. МАТННШАНН
 НОВА. Ф. АННАДЪЦН
 ФАНОУНЛОБА. І. МАРН
 А. БГОРОДНЦА. ←
 ТОГОЖДЕОІС. ПРОРОКОУ.

К
 І
 Н
 О
 П
 Ъ

III. Книги навчальні поетичні

1. Книга Йова
2. Книга Псалмів (Псалтирь Давида)
3. Книга Приказок Соломонових
4. Книга Еклезіястова (Проповідник)
5. Пісня над піснями

IV. Книги пророцькі: а) Великі пророки

1. Книга Йова (Йов)
2. Пророка Єремії (Іеремія)
3. Плач Єремії
4. Пророк Єзекіль

б) Малі пророки:

1. Даниїл. 2. Осії. 3. Йоїл. 4. Амос. 5. Овдій. 6. Йона. 7. Михей. 8. Наум.
9. Авакум. 10. Софоній. 11. Огії (Аггей). 12. Захарій. 13. Малахій.

Автор Б.В. Сопунов (З, ст. 237) подає, що в Київській Русі, були заборонені книги: Відкриття Єзди, Премудрості Ісуса сина Сірахова, книги Маковей, а також Есфір, Юдиф і Товит. Їх у "Богословца" зовсім нема. Автор додає, що в XI ст. богослови ще не знали куди їх віднести.

НОВИЙ ЗАВІТ (Новіє тайни)

I. Чотиревангелія.

1. Матвія "убо написа чудеса Христа"
2. Марка (Марк)
3. Лука
4. Іван (Іоанн, проповідник великих небоносних жителій)

II. Книга історична: Дії св. апостолів (Діяння мудрих апостолов).

III. Послання апостола Павла (в оригіналі Паула) до: 1. Римлян. 2. Коринтян.

3. Друге до коринтян. 4. Галатів. 5. Єфесян. 6. Филип'ян. 7. Колосян.
8. Солунян. 9. Друге до солунян. 10. Тимофія. 11. Друге до Тимофія.
12. Тита. 13. Филимона. 14. Євреїв.

Немов якась помилка, або переоцнення, в оригіналі "Богословца", після переліку п о с л а н ь Павла дописано книги Старого Заповіту: Мудрості Сірахова (Ісуса сина Сірахова), книги Маковей, Есфирь, Юдиф і Товит.

IV. Соборні послання: 1. Послання ап. Якова. Перше послання ап. Петра. 3. Друге посл. ап. Петра. 4. Перше посл. ап. Івана. 5. Друге п. ап. Івана. 6. Третє п. ап. Івана. 7. Послання ап. Юди.

V. Книга пророцька: Об'явлення св. Івана Богослова.

В оригіналі Богословца після переліку книг Нового Заповіту, автор додає немов призабуті книги Старого Заповіту, що вже були вищеназвані, а саме: Мудрости Сірахова (Ісуса сина Сірахова), книги Маковей, Есфир, Юдиф і Товит.

Інші автори (там же) є думки, що богослови мали сумнів до тих писань і ставили їх після переліку канонічно визнаних книг.

VI. Заборонені книги (цього розділу в номенклатурі Біблії митр. Іларіона немає, ми його вводимо з метою впорядкування поданого матеріалу, як він виказаний у попередніх факсимілях), "ложні", "странські", "отречені", "сокровенні" – це апокрифи, передвісники світської літератури. Вказане джерело (стор. 237) називає такі: 1. Адам. 2. Енох. 3. Ламех. 4. Патріярхи. 5. Молитва Йосифа. 6. Завіт Мусин (Мойсея). 7. Ісход Мусина (Мойсея). 8. Псалми Соломона (мабуть, були кимось іншим написані). 9. Іліїне відкриття. 10. Йосине видіння. 11. Софронія відкриття. 12. Захарине явлення. 13. Повість Якова. 14. Петрове відкриття. 15. Апостольські вчення Варнави. 16. Посилання (або Послання). 17. Наумове відкриття. 18. Вчення Климентове. 19. Ігнатове вчення. 20. Полукарпове (або Карпове) вчення. 21. Діяння Паула (Павла). 22. Євангелія від Варнави. 23. Євангелія від Матвія (це останнє, мабуть, було апокрифічного змісту. Там же ст. 237).

В Старім та в Новім Заповітах названо усі книги що ми їх знаємо тепер, хоча в оригіналі "Богословца" в іншому порядку. В Старім заповіті нема книг Неемії і прор. Варуха (?), а в Новому Об'явленні Івана Богослова. Мабуть ці книги переходили якусь перевірку церковних авторитетів.

"Богословца" нараховує приблизно 47 книг Старого Завіту і 20 Нового (В нашій списку 26, бо автор у Богословца не розрізняв послання аспостолів друге, третє тощо). Отже разом 67 канонічних книг (так тоді називали "вірочитні" книги). За цим же джерелом (ст. 238) було 25 монастирів та 42 більших церков, отже в кожній святині повинно було бути подекілька рукописних книг. Ми зовсім не маємо даних про богослужбові книги, їх повинно було бути бодай десять в кожнім монастирі. Книг, XI–XIV ст. до нас дійшло тільки 15 назов, а решти віки закрили невідомим.

Вищеназвана бібліографічна стаття вимагає від українських бібліографів пильних студій; вона повинна бути вивчена з мовного боку, палеографічного та розкриті в ній усі скорочення (титли), повно названі автори, їх твори та окремі назви писань. Важним буде зібрати літературу про візантійський протограф, болгарську копію та повторення її в Київській Русі. Найголовніші, вклад у "Ізборнік Святослава, 1073" переписчика дяка Іоанна.

Побажаний переклад цього пам'ятника чужими мовами.

ЧИ "БОГОСЛОВЦА ОТ СЛОВЕС" - БІБЛІОГРАФІЯ?

Згідно дефініції, предметом бібліографії є лише друкована книга. Період від рукопису "Ізборника Святослава 1073" до першої друкованої книги в Україні, граматика, Львів, 1574 р. - 501 рік. На протязі цього часу на службі церкви, шкіл, вчителів, учеників була лише рукописна книга, рукою писані випрацювання сперша на пергамені, а потім на папері. Отже, всі тоді писані й переписані випрацювання були підготовчою основою під друковану книгу.

Різні гіпотези, зрідка писані пам'ятки того часу на посуді, корі, дощинках, себто матеріалі, що міг перетривати віки, нас впевняють, що в Київській князівській державі, а згодом і в прилеглих волостях розвивалася грамота, були школи та грамотні люди. Відкритий алфавет на стінах Київської Софії в 1969 р. Сергієм Висоцьким, що складається з 27 літер, 24 грецьких, а 4 слов'янських (Б, Ж, Ш, Щ) вказує, що в Україні навіть були свої власні письмові знаки. За періоду князя Володимира Святославовича (к.978-1015) були двоякого роду школи "грамоти" і школи "книжного вчення" (Наука і суспільство, Київ, 1970, ч. 10, ст. 22-24). Ця двоступнева система грамоти репрезентує загальну освіту першого ступеня - грамота та вищий рівень вроді сучасних університетів - "книжне вчення".

Прийняття християнства в Україні в 989 р. поширило культурні зв'язки з сусідніми народами споміж яких тодішня Візантія була взором складання книг, їх розуміння та передавання знання в народ. Припускають, як вже було сказано, що в цім часі було десятки монастирів та подвійно, а може й більше до їх числа і церков по більших залюднених центрах. Отже в кожній святині для ведення богослужб мусіли бути книги переписувані рукою. Дуже можливо, що були окремі заведення при монастирях, де лише тільки виготовляли книги. Для правильного ведення богослужби потрібно коло десятка різних книг. Тодішня православна церква в Україні ширила лише церковну літературу, вищі церковні органи доглядали за її розвитком і чистотою. Звідси "вірочитні" книги називали канонічними, а світські писання зараховували до "ложних". Це були часи повстання всякої літератури з Візантії до Болгарії та на сучасну Україну.

В цей же час і народжувалася і світська література, або як її потім названо - "апокрифічна" - це вільні біблійні перекази, фантастичні описи пекла, темних сил, боротьби світла і тьми у яких виявляла себе людська уява в роздумуванні над "канонічними" книгами. Значить читач вже не вдовольнявся сприйманням готових наук, бо в його уяві народжувалися інші образи, а навіть,

може, відмінні правди за які потім карали в'язницею, паленням на кострі тощо. Такі книг церковна влада відносила до "ложних", або "сокровенних" книг. В Західній Церкві опісля "ложні книги" друкувалися у списках "Ліброрум прогибіторум".

Навчання грамоти збудило людську уяву й завдяки утривалючим знакам - літерам можна було записати власні думки на однім, чи більше аркуші пергамену і мабуть, вже тоді почала появлятися "позаапокрифічна" література, що з сьогоднянього погляду можна поділити на три роди рукописних **листків**, памфлетів і книг: Святе письмо, богослужбові книги, апокрифічні та "ліберальні" писання. Для того були потрібні по думці церковних діячів правила "добрих" і "злих" книг. На тих правилах зродилася "рекомендована бібліографія" широко практикована й сьогодні в багатьох ділянках людського знання.

Вказівки що саме читати, спочатку складали видатні візантійські богослови почавши з IV ст., як Афанасій Олександрійський, Григорій Богослов (2, ст. 11) і справи вибору літератури для побожного читання обговорювалися навіть на соборах напр. на Лаодикійським (вказане джерело). Встановлені правила спершу охоплювали біблійні та євангельські книги, а потім поширилися і на інший рід писань, які з кожним роком поповнялися новими назвами. Ці правила діставшись на територію України-Русі, дістали назву "Істинні" та "ложні" книги, а на заході "індекс".

Чи "Богословца от словес" є каталогом? Ні. Бо цього роду списки нотують книжні назви в якійсь одній бібліотеці, установі, чи в посіданні приватної особи, а Богословца виразно не каже, що він називає рукописні книги, напр., міста Києва, бібліотеки Св. Софії, кн. Святослава тощо. Це список книг, можна думати, наявних в Київській державі, або серед слов'янських народів, слов'янського сходу, а навіть усього християнського сходу.

Перед бібліографом стоїть питання: Чи "Богословца от словес" можна уважати за твір, що кладе основу під першопочатків української бібліографії? Коротко відповідаємо - так.

Напочатку цієї статті було сказано, що предметом бібліографії є друкована книга, себто помножена публікація на більше ніж чотири примірники, а рукописна книга була тільки в одному примірникові, а деяких було більше списків, напр. самого "збірника 1073" відомо 19 списків переписчиків у різних місцях та внутрішнього впорядкування (4, ст. 50-56).

Але в самій бібліографічній науці, в ділянці каталогування і впорядкування після предметів та логічного визначення шораз більше зустрічаємо висловів на "рукописну бібліографію", або "бібліографію рукописів". Бібліо - книга,

а графо - пишу, отже разом описую книгу. Тут слід додати всякий вид книги. В добі сучасної техніки друкарства ми дивимось на рукопис як архів, але в XI ст., рукопис був книгою, отже, коли ми її описуємо, то в цьому здійснюється наша чинність "книго-графо". Тому не диво, що в сучасній бібліографічній літературі зустрічаємо заголовки книг, напр.:

А. А. Орлов. Библиография русских надписей XI-XV вв. Москва, АН СССР, 1952, 236 ст. Серед тих написів значна частина українських
Литовська Академія Наук, Вільно. Бібліографія рукописних праць і дисертацій... Вільно, 1958, 158 ст. (по-литовськи).

Серед предметних ухвалених правил Конгресової Бібліотеки у Вашингтоні, в її "Суб'єкт каталог" за різні роки видніють такі визначення (переклад):

Менюскриптс -- Сполучені Штати -- Бібліографія.

Менюскриптс -- Чорч Славик -- Бібліографія.

Менюскриптс -- Україна -- Львів -- Каталог.

Менюскриптс -- Юкреїніан -- Каталог -- Бібліографія.

Таким чином список канонічних (дозволених) і "ложних" (заборонених) книг в "Боголовца от словес", в "Ізборніку Святослава 1073" на аркушах 253а,б і 254а (чотири сторінки) що називає 90 книг є первопочатком української бібліографії.

Дослідникові й читачеві треба перенестися думкою до майже на тисячу років до заранків появи письма, грамоти і рукописної книги. В ті часи навіть переписування слід уважати творчим актом, бо переписувач мусів вміти читати і писати, значить він передтим мусів вчитися; він мусів розуміти переписуваний твір, його перекладати, отже, або сам знав чужу мову, або послуговувався тодішніми словниками; потреба була звірювати джерела, ставити розділові знаки, послуговуватися писарським обладнанням, а коли мова про назви книг переписувач Ізборніка дяк (тодішня назва вчителя) Іоанн, щось про ці книги чув, їх можливо бачив, а навіть з них вчився і читав їх.

Сам же Ізборнік Святослава, на мою думку, не є "збірником" статей у теперішнім розумінні, а збірником окремих творів, які складали отці церкви почавши від IV ст.

У відповідь на заувагу, що це не був самостійний твір наших предків, слід сказати, що з уваги на однакові християнські практики у Візантії, Болгарії у Русі-Україні він став міжсусідній і в цих країнах був першою енциклопедією а три бібліографічні статті в ній, а головню "Богословца" (Богославлення словом(?)) - став первопочатком української бібліографічної науки.

ПРИСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СУСІДАМИ

Загально прийнято уважати, що там, де немає історичної правди, на її місце творяться легенди, а катастрофа науки постає там, де немає сталої форми історичної правди. Доказові джерела міняються в усіх народів вміру того, як наука знаходить нові більше переконувачі факти, але в нашого північного сусіда, якого спершу називали Москва, а від Петра I, офіційно Росія - історичні події підпорядковуються пануючій владі монархії, чи "ліребальних" назверх конституцій. Щойно тільки виявлено, що в збірнику Святослава з 1073 р. є три бібліографічні статті й звернено пильнішу увагу на повнішу з них "Богословца от словес", що реєструє, можливо" усю тодішню літературу 90 назов, зараз же в "История русской библиографии до начала XX века", Н. В. Здобнова (Москва, вид. АН СССР, 1951, 2-ге вид.) на стор. 20-21 читаємо: "Древнейшим из дошедших до нас "библиографических" памятников Киевской Руси является статья "Богословцы от словес" включеная в "Изборник Святослава", составленный в X в. для царя Симеона и переписанный в 1073 г. для черниговского князя Святослава Ярославовича (впоследствии великого князя Киевского). Названая статья положила начало одному из течений древнерусской библиографии укрепившемуся на многие века". На стор. 22-23 читаємо: "Списки "истинных" и "ложных" книг, пришедшие в Киевскую Русь вместе с христианством, а затем видоизменившееся и дополнявшееся в Московском государстве в течении многих столетий"... "Такова социальная шущность одной из древнейших форм русской библиографии".

Ми не хочемо називати цю статтю після її "історичної" правди, лише скажемо, що "Богословца" був написаний у столиці України - Києві, українським писарем і для українського князя, отже Здобнову личило б бодай сказати, що вона спільна "двом народам" як про це пише нищеназваний автор.

Натомість в "Історії української бібліографії; дожовтневий період", І. І. Корнейчика, (Київ, 1971, 371 стор.) читаємо: "Бібліографічні матеріали, які залишилися з часів Київської Русі та феодальної розрібленості, не мають безпосереднього відношення до розвитку української бібліографії. Це спадщина єдиної давньоруської народності - спільного предка російського, українського і білоруського народів"... (Там же ст. 13). Ми є згодні, що "Богословца" виказував книги, які, можливо, були в Пскові, Володимирі на Клязмі, чи Білорусі, але центром цього твору є Київ та його житель - Іоанн.

Серед усіх народів Східньої Європи, мабуть, найбільше терплять українці будучи близьким сусідом російського народу. Навіть одною з ділянок науки - бібліографією мусять ділитися з москалями; це навіть не поділ, а безосновне присвоєння культури українського народу, якій сама московська нація багато зобов'язана. Княжу добу української державності чомусь підмайстровано під окрему "київську народність", яка, мовляв наслідком фєвдальної роздрібленості розпалася і згідно тих "теорем" перестала існувати. За Мічурінським методом, чи матацією Лисенка, на зруйнованому біологічному і живому організмі нараз виросло аж "три народності". Парадокс, бо тоді українська вітка мусіла б зовсім завмерти, бо вона перестала існувати, отже, на "неіснованому" нічого не може існувати. Цікаве, що в цій "троїчній народності" на першому місці москалі. Чому ж тоді не творити "космополітичну теорію" і не виводити московський народ від Адама і Єви, кажучи відхиленням від правил наукової статті, в Старім Заповіті є предок братовбивець - Каїн, він зовсім надався б для таких легенд.

За вищенаведеним визначенням державне життя імперської Русі-України, наслідком "фєвдальної роздрібленості", ніби припинилося. Ні. Цю державність на терені Києва і близьких околиць припинила монгольська навала Батія першим нападом на Київ, 1240 р. Прагнення грабунку та мусульманська ненависть до християн, кинула під меч та у вогонь частину живих сил народу. Державну владу зруйновано, але живу субстанцію народу докорінно не знищено. Зруйновано столицю, припинено державну владу, але залишилася територія і на ній частина народу, якого знову частка подалася в лісисті і гористі терени Західньої України, де зберігалися державні традиції, що потім ввійшли в істрію як Галицько-Волинська держава (1200-1340). Ці традиції позначилися впливами Києва ще за походу Володимира Великого проти поляків у IX ст., а свідок цього столичне місто Волині - Володимир, а в Галичині - Ярослав. Тривалим доказом є Галицький літопис, 1201, Волинський, 1261. Це традиція літописної школи Києва занесена сюди втікачами перед монголами.

Ми навели вірні докази, що "київська народність" не занепадала, — значна частина народу збереглася, що ще перед ти разом із західньоукраїнськими землями становила етнічну цілість. Правда, це була доба окремих князівств на чолі з правителями-князями; така організація терену була тоді в усій Європі.

Тому, що советська історіографія стала на службі "великоросійського" народу і штучно втохмачує в голови своїх читачів та баламутить чужинців

"троїстою народністю" на терені княжого Києва на чолі з москалями, ми дозволимо довше зупинитися над цією справою. На цю тему була надрукована стаття В. Довженка п.з. "Про древньоруську державність в період феодальної розрібленості" (Археологія т. 10, Київ, 1957, ст. 25-35). Вже на вступі автор зауважує, що історію Київської Русі-України зловмисне ділять на феодальний період, щоб в ній виявити недосконалість цієї соціально-економічної системи і разом з тим штучно припинити історію української державності та одночасно спинити існування народу-нації. Вдогоду того спрепаровано невірну періодизацію історії давньої Русі, а саме:

1. Централізована Київська держава зародилася та існувала в дофеодальному періоді.
2. Ярослав Мудрий поділив державу між своїми синами, 1054 р. і від того часу почався феодальний період що привів до державного упадку, в якому зовсім занепав народ і на руїнах цього виникло три народи: український, російський і білоруський.

Комуністичне вчення називає "феудалізм" великим лихом, що приводить до соціальної нерівності, цей феудалізм звинувачено в занепаді народу. Цими наївними висновками впливається на маси народу і ці істини впроваджено й до науки. Цієї істини притримуються росіяни на еміграції. Всі вони знають, що московський народ немає початку, тому треба ставити замістки-легенди. Але вони залюбки повторюють, що "Кієвъ - мати русскихъ городовъ". Навіть в тому виступає два суб'єкти права: "старшого і молодшого". Мати може ділитися з сином, чи дочкою своїм добром, може їм його передати в правне посідання, але коли діти материнське забирають силою - тоді цей поступок називається "грабунком".

Не пересадом сказати, що феодальна система постала разом із зародженням державності Київської Русі та перестала існувати після монгольської навали, 1240 р. Ярослав Мудрий поділив землі між синами 1054 р. з метою кращої організації терену. Такі поділи були всюди. На чолі територіальної одиниці стояв князь, якого потім замінили губернатори, воєводи, комісарі тощо. Без такого стопнювання теренової влади і сьогодні немислиме управління територією.

Автор вищезгаданої статті критично висловлюється проти поділу історії України-Русі на дофеодальний та феодальний періоди. Феодальні князівства в ці віддалені від нас віки виникали в багатьох народів середньовічних держав. Боротьба за впливи в державні кермі ведедється і сьогодні у змінній лише формі.

Всі структурні переміни в Київській державі у XII ст. і на початку чергового періоду ще зберігали свою єдність, яку перервала монгольська навала у 1240 р. Припинення державних ладів та їх влади відбувалися в минулому в багатьох народів, відбуваються зміни і в наш час, але жодна ще історіографія не проголосила гіпотези, що в парі із припиненням державної влади на даній території зникає також народ, що її заселяє. Історичним безумством твердити, що після знищення ворогом влади в Русі-Україні враз ніби з народом - виникає аж три "народності" з правом ділити між собою історію та культурні набутки. Умовно, це могло б статися, коли б дана територія враз із народом провалилася б під землю, або поверхню зничив могутній метеор, чи вулкан, але з Києвом та околицями землями такого не сталося.

В статті "Письменники Руси-України XI ст." (стор. 49-52) наведено тільки 15-ть імен наших давніх предків, що клали перші основи під грамоту, книжне вчення та рукописане слово. Це дуже мала частина відомих нам імен. Никольскій, Н. (Матеріали для історії...) нараховує 30-ть, які на протязі XI-го ст. склали понад 100 творів (див. також "Наука і Суспільство", ч. 6, 1975, ст. 35).

Серед письменників того часу згадується і Володимир Великий, якому приписують три назви, як: "Церковний устав", коло 1011 р., "Законні правила про церковних людей"... та "Молитва". Далше згадуються перші митрополити, греки, що визнавалися на місійні праці та були грамотними богословами. Усі вони з належною богословською освітою того часу. Це перша плеяда передових людей давньої Русі від якої ми одержали "Слово про Ігорів похід", "Остромирове Євангеліє", "Ізборник Святослава", потім "Руську Правду" та десятки інших творів. Лише ці назви пробіглися до нас через довгі віки, а сотні цінних творів закрила перед нами німізна доба часу.

До цього списку слід додати кілька імен відомих нам переписувачів книг, майстрів рукописної книги, як Іоани та Григорій, обидва з підписами "дьяк", себто тоді так називали вчителів. Майстрів книги в Києві було значне число. Власне, тоді столиця посиляла своїх просвітителів в Новгород, Полоцьк, Рязань, Псков, Володимир над Клязмом та до інших міст.

Книжний рух, або виміна усього рукописаного відбувалася постійно починаючи від XI ст. на трасі "шляхів у греки" на якій від початку стояв Київ з пригородками Бєлгород і Вышгород. Тоді власне Ярослав Мудрий "собра писце многе и перекладеша от грек на словенское писмо и списаша книги многи" (там же, ст. 35).

Бібліотека Ярослава Мудрого в XI ст. (він помер 1054 р.) нараховувала 950 книг, що вказує на те, що це зібрання попереджала грамота і численні школи. На пам'ять першої бібліотеки в Україні, культурні діячі Києва в 1969 р. на прибілненім місці згаданої книгозбірні поставили пам'ятника. Він власне вказує, що дані до цього зовсім певні.

В статті "Давноруські університети" (згадане джерело) існували ще за Володимира Великого: "школи грамоти" та "книжного вчення". Перші були підставовими школами, а другі вищого ступення з програмою 7-х предметів, як: граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія і музика. Це програма західньої Європи. У "Волгоградському-Перемиському літописі" вписана звістка "Князь великий Володимир собрав дѣтей 300, вдал учити грамоте" (там же ст. 34).

Відкрита грамота на стіні Київської Софії з 1037 р. (див. стор. 19-21) явище не випадкове, це власне сліди грамоти "книжного вчення". Ані Псков, ані Новгород чи Володимир над Клязмом не посиляли освічених людей до Києва, а навпаки - центральна влада Києва посиляла до своїх колоній включно з династичним наслідством.

Цим нашим розважанням ми частково вказали, що російська історіографія немає сталої форми історичного джерела в пошуках історичної правди; вона штучно придумує гіпотези в угоду існуючій владі та російському народу. В перше наведеній цитаті Здобнов сказав ясно, що "Богословца" є давньою формою "русской" бібліографії, а український автор Ігор Корнейчик наголосив трьох спільників. Але до часу Переяславського договору 1654 р. Україна з Москвою, чи пізніше з Росією жодної спільки, чи об'єднання не складала; Україна була тільки після Галицько-Волинської держави у Спільноті Трьох Народів: Литва, Україна і Білорусь, але ніколи до того часу з "Великорусь".

Коли росіяни мають претенсію до української культури, то якою мірою вони в цьому брали участь та яким культурним здобутком ділилися з Україною? Коли ж цю дату почати від 1169 р. - збройного наїзду кн. Андрія Боголюбського на Київ, то в цім нападі щось противне - грабунок культурних пам'яток для Суздаля, а не будівництва спільної культури. Вдодатку він тут сам не володів, а посадив свого брата, що помер 1173 р. В цій "сусідній гостині" цей ставленник пробув тільки чотири роки. Дехто вважає, що цей період починає феодалну роздрібленість, але як твердить В. Довженко (вказана праця), що Боголюбський виконав тільки грабунковий наскок, але місцеві органи не складали йому жодних вірчих листів, чи присяги.

Підсумовуючи думки цього викладу ми пропонуємо в ім'я людського вільного інтелекту придержуватись таких визначень культури українського слова:

1. Бібліографічна стаття-твір "Богословца от словес" в "Ізборніку Святослава 1073", складена в столиці Русі-Україні для українського князя-володаря держави і українцем Іоанном.
2. Ми пропонуємо росіянам прийняти вислів історичної правди, що "Богословца от словес" - перша бібліографічна праця на Сході Європи.
3. Можливо, "Збірник Святослава" дістався на московські землі шляхом грабункового нападу на Київ у 1169 р. кн. Андрієм Боголюбським, але це зовсім не дає права його називати російським.
4. Про українську стихію у названім збірнику свідчать кінцеві фрази української редакції: "Оже ти собі не любо, то того и другу не твори" (1, аркуш 264б; 4, ст. 217).

Осмишлювання фрази "Богословца от словес" сучасним розумінням, можливо, виражає "Славити Бога словом", мова про "Боже слово" (Святе письмо), або похідне від вчення і писань Григорія Богослова (IV ст.), у переносному значенні - "Богослова слова". Йому приписують перші списки "істинних" (канонічних) книг.

ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА

З метою заощадження місця і труднощами виносити числові відсилки на "підвали" ми нижче реєструємо вибрану літературу, а в тексті статті подаємо лише порядкове число вказуючи сторінку, напр., (3, ст. 237). Цим ми відсилаємо до статті Б.В.Сопунова, до цитованого місця, чи взятої думки з сторінки, 237.

1. ОБЩЕСТВО ЛЮБИТЕЛЕЙ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА, ПЕТРОГРАДЪ.

Избоникъ великаго князя Святослава Ярославовича 1073 года.

Иждивеніємъ члена учредителя Тимофія Саввича Морозова. Петербургъ, 1800. Nachdruck, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1965. 532 стор., або 266 аркушів. (Monumenta Linguae Slavicae dialecti veteris fontes et dissertationes. Editores: R.Aitzetmüller, J.Malt, Linda Sadnik. Tom III).

2. КОРНЄЙЧИК, І.І.

Нарис історії української бібліографії - дожовтневий період.

Київ, Книжкова Палата УРСР, 1971, 371 ст.

3. СОПУНОВ, Б. В.

"Богословца от словес" в: "Изборник Святослава 1073 г.; сборник статей. Москва, "Наука", 1977, 342 стор.

4. Изборник Святослава 1073 г.; сборник статей. Москва, "Наука", 1977,

342 стор., іл.

The first three bibliographical articles that came to the Kievan Rus' travelled from Byzantium through Bulgaria. They were originally written by a Greek theologian, most probably during the IV century, and had been translated into Bulgarian. These articles gave directed guidelines to the reader concerning books permitted and prohibited for reading. Such bibliographical lists were approved by Church councils and were mandatory for all Greek Orthodox Churches in the East to follow. These lists were brought to Ukraine from Bulgaria and in the Ukrainian capital city of Kiev, they were translated from Bulgarian into the native Ukrainian language.

In 1073 these three bibliographical articles, after translation, could be found in the "Izbornik (collection) of Sviatoslav". Sviatoslav was the Grand Prince of Kiev. The "Izbornik of Sviatoslav" was a reference book, likened to being the first Ukrainian encyclopedia, and it contained 266 leaves and 38 short articles in addition to the bibliographical articles. The "Izbornik of Sviatoslav" was also called a book of "questions and answers" and it represented the most important daily reference source used by the Grand Prince of Kiev.

Of the three bibliographical articles that are inscribed in Sviatoslav's collection, the third article is the most important. This article represents a near full account of the 47 books listed in the Old Testament, 20 books from the New Testament that were permitted for reading and 23 books which were prohibited and mostly apocryphal. All 90 books listed presumably represented the total written literature of the XI century in that area controlled by the church authority.

Only three books by the hand written of the local production are survived; the Ostromyr Gospel in 1056 and the two Izborniks Sviatoslava written in 1073 and 1076. All three of these books were produced in Kiev by the native scribes. The last two titles should be classified together as the first encyclopedias in the Kievan State and their three bibliographical articles as the beginning of Ukrainian bibliography.

" ПИСЬМЕННИКИ РУСИ-УКРАЇНИ XI СТОЛІТТЯ

Розвиток писемства в Україні ми завдячуємо церкві, що для свого існування та ширення християнства дбала про грамотне духовество, як також за богослужбові книги на будні дні, неділі й свята, празники та різні треби. Церкви тоді були по більших скупченнях населення й кожна з них повинна була мати коло десятка книг, а саме: Євангелія, Апостол, Тріод цвітна, Тріод пісна, Мінея загальна, Псалтир, Служебник і Требник. Переписування книг в Давній Русі було відоме з IX ст., а найбільш продуктивності книгописання досягнуло XI ст. З того часу до нас дійшло три датовані книги: Остромирове Євангелія, 1056-57, Ізборник Святослава, перший, 1073, а другий, 1076.

При соборній церкві Київської Соборі була бібліотека основана кн. Ярославом Мудрим, за різними підрахунками вона складалася з 950 книг. Тут же був і архів, в яким зберігалися державні акти, договори, грамоти, синодики, пом'яники померлих князів, видатних родів тощо. Тут же велюся і літописання знаменитої "Повесті временних літ", закінчена 1113 р.

Вписані Ніконом до літописа договори Русі з греками в роках: 911, 944, 971 свідчать, що в десятому столітті власним письмом т. зв. "Київської азбуки" велися державні акти. В договорі з 911 р. згадується, що послы, або купці до чужих країн повинні мати при собі грамоти підписані князем. (1, ст. 11-13)

Серед перших працівників рукописної книги було кілька греків, а більшість це українці, що залишили по собі тривалого вартості літописи, проповіді та різні Слова. Понад десяток імен подаємо нижче.

1. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ, син Святослава, помер 1015.

Йому належить два церковно-правні пам'ятники і молитва, а саме:

- Церковний устав Св. Володимира, імовірно складений колю 1011 р.
- Законні правила про церковних людей, десятину, громадські вибори та єпископські суди.
- Молитва благовірного Князя Володимира. (4, ст. 59-71)

2. ЛЕВ (Леон) - Митрополит Київський, 1004-1008.

Лева уважають за першого митрополита в Києві і йому приписують твір

- "О присноках", звернений проти латинян. (2, ст. 155)

3. ІОАН I, Митрополит Київський (грек), 1008-1035.

- Автор служби князям Борису і Глібу.

4. ІЛАРІОН, священник із Берестова біля Києва. Перший українець, якого в 1051 р. поставив кн. Ярослав Мудрий митрополитом. В 1054 р. про нього вже не було чулки.

- Автор "Слова о законі й благодаті", в яким містилася Молитва та Ісповідання віри. Ця проповідь стала духовою, культурною і політичною програмою Русі-України.

5. ЖИДЯТА, ЛУКА, архієпископ Новгородський з 1036 р., якого туди назначив Ярослав Мудрий. Був якийсь час в Києві. Помер в дорозі до Новгороду, 1059 р.
- Автор одного П о у ч е н н я.
6. АНТОНІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ, 983-1073, - основник Печерського монастиря.
Якийсь час жив на Афоні, але зголом вернувся до Києва, поселився в печері ко-
ло Берестова, до нього приєдналися Іларіон, Феодосій та інші й тут 12-ть
монахів оснували монастир.
- Написав "Слово святого преподобного отця нашого Антонія іме печерскаго
жизнь в Києві" та інші твори. (4, ст. 149-157)
7. ГЕОРГІЙ, родом грек, був київським митрополитом. в роках 1062-1079.
- Автор полемічного твору проти латинян.
- "Заповідь святихъ отецъ ко исповѣдающимся сыномъ и дочеремъ"
- "Поученіе отъ седми соборъ на латину" та інші. (4, ст. 199, 222)
8. ФЕОДОСІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ, згадується коло 1036 р. у Василові (нині містечко).
Проти волі батьків втік до Києва і був пострижений в монахи 1055-56 рр.
Згодом став ігуменом Києво-Печерського монастиря. Помер 3.5.1074.
- Автор численних Посланій, Слів і Молитов. (3, ст. 128)
9. ІОАНН II, Митрополит київський, родом грек, управляв митрополією 1077-1089 рр.
- Автор Послання і Канонічного твору. (3, ст. 36)
10. ІАКОВ (Яків) МНІХ, жив у другій половині XI ст., був ченцем Києво-Печерсько-
го монастиря.
- Автор Житій і Послань. (3, ст. 62)
11. НЕСТОР, коло 1074-1078 рр. постригся у ченці в Києво-Печерським монастирі,
був висвячений у дяконі.
- Автор Житій, а також складач Літопису. (3, ст. 108-109)
12. ГРИГОРІЙ - монах Києво-Печерського монастиря припускають у кінці XI ст.
- Автор Духовних пісень і Канонів. (3, ст. 37)
13. НИКОН ЧОРНОГОРЕЦЬ, монах Чорної гори коло Антіохії, жив у другій половині
XI ст.
- Автор двох Богословських творів. (3, ст. 751)
14. ВОЛОДИМИР МОНОМАХ, син Всеволода Ярославовича, нар. 1053 р., помер 14 трав-
ня, 1125 р.
- Автор Поученія дітям, Листи до кн. Олега чернігівського. (3, ст. 32)
15. ВАСИЛЬ ВОЛИНЯНИН, духовна особа з Червенської землі.
- Автор Повісті про осліплення Василька Тербовельського, що вписана до
"Повість временныхъ лѣтъ", під 1097. (3, ст. 30)

Це дуже скромний перелік давніх працівників книги в Русі-Україні. Їх було значно більше, але писання не дійшли до нас. До того слід додати переписчиків книг, яких із XI ст. нам відомі такі імена: свящ. Упир Лихий, диак (дяк) Григорій, диак Іоанн та свящ. Петр. Слід згадати замовників книг із цього ж століття, а саме: Князь Володимир Ярославович, посадник Остромир, кн. Святослав Ярославович. (Розов, Н. Н. Книга древней Руси. М. 1977, ст. 150-54).

На вступі цієї статті ми подавали, що для нормального ведення приписаних богослужб і потреб у тодішніх церквах, що були тільки людних більших центрах, яких ми назви маємо за IX ст., а саме:

Київ, VIII ст.	Вручій, 977	Новгород, 862
Білгород, 980	Іскорость, 946	Турів, 981
Василів, 988	Перемишль, 981	Червень, 981
Вишгород, 946	Переяслав, 907	Чернігів, 907

Також відомі нам міста згадувані в літописах за XI ст.:

Берестя, 1019	Дорогобуж, 1097	Прилуки, 1092
Белз, 1030	Дубень (Дубно), 1100	Святославль, XI ст.
Броди (кінець XI ст.)	Галич, XI ст.	Стародуб Сіверський, 1096
Бужеск (Божеск), 1097	Желянь, 1093	Сутейськ, 1097
Вздвигень (Здвигень), 1097	Звенигород, 1086	Теребовля, 1097
Воїн, 1055	Ізяславль, XI ст.	Точеск, 1093
Володимир (Волинь), 1018	Лубно (Лубень) XI ст.	Чарторисек, 1100
Городець, 1026	Луцьк, 1085	Шеполь, 1097
Всеволож, 1097	Остріг, 1100	Юріїв, 1095 (М. Н. Тихоми-

ров. Древнерусские города. М., 1956, ст. 13 і 33-35)

Вище названо відомих нам 39 більших поселень містечок і міст; в менших одна церква в більших дві, а у великих подекілька. Припустимо, що всіх тоді було 50 церков, пересічею в кожній по 10 книг, отже разом маємо 500 книг. Крім цього, кожний священик мав власні книги, можливо частина навіть самі переписували. А до нашого часу дійшло колю десятка датованих в тому частина лише по кілька аркушів.

Тодішні книги були тільки в одному примірникові, їх нищили стихії пожерів, часті наскоки диких орд, монголи нищили ікони, хрести, церковні посудини й поруч того й книги як їм противне.

Але в цій статті напрошується поставити питання: ~~якої~~ національності були письменники давньої Русі? Приймемо до уваги, що тоді національний принцип не існував, але існувала територія на якій родилися ці письменники; поминаючи кілька греків, всі інші родилися у Києві, в околицях його, або прилеглих волостях. Отже, це не були якісь "руські", а туземці, тут народжені. Київський митрополит Іларіон у "Слові о законі й благодаті" казав: "Благословен Господь Бог ізраїльський - Бог християнський". Тим він пікреслив рівнозначність усіх народів, - "Закон" Старого Завіту, а "благодать" Нового. Далше він каже: "Нехай наша влада буде страшною для сусідів", це не проста фраза, а вимога часу тоді й тепер. Таке може голосити тільки автохтон, з цією метою він писав "зробити нашу землю сильною".

Ось такі думки зустрічаємо в давніх письменників Русі-України.

ВИКОРИСТАНІ ПУБЛІКАЦІЇ.

1. ВИСОЦЬКИЙ, СЕРГІЙ. Про що розповіли давні стіни. Київ, Наукова думка, 1978, 143 стор., іл.
2. РОЗОВ, НИКОЛАЙ. Книга древней Руси XI-XIV вв. Москва, "Книга", 1978, 167 ст., іл.
3. УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ; біо-бібліографічний словник. Ред. кол.: О. І. Білецький та інші. Київ, Державне в-во худож. літ-ри, 1960-1965, 5 т. (Використано т.1).
4. НИКОЛЬСКИЙ, НИКОЛАЙ. Матеріали для повременнаго списка русских писателей и ихъ сочиненій (X-XI вв.). СПб., Изд. Отд. рус. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ, 1906.

KIEVAN RUS' WRITERS OF XI CENTURY.

After the adoption of Christianity in 988 by Volodymyr Velykyĭ (Vladimir the Great) who was recognized by the Church as a Saint, literacy in the former Rus'-Ukraine spread very rapidly. The first metropolitans were Greek, but in 1051 Prince Yaroslav Mudryĭ (Wise) appointed a metropolitan Ilarion, from the local clergy.

According to records, during the XI cent. there were 15 writers among the clergy and princes who wrote sermons, canon law, polemic literature, chronicles and prayers. These fifteen names were mostly from Kiev, capital of Ukraine since ancient times. This capital city also delivered to all eastern Slavs the first cultural development including an alphabet, book writings, chronicles and its chronology of events.

But present Russian historiography tries to develop a hypothesis leading to the theory that in Kiev there was established an "old time nation" which has roots to the Byelorussians, Russian and Ukrainians. We have a clear example of the American nation which in ^a great portion has involved English roots including ancestry, language adoption, culture, law, etc. but research recognizes now two equal nations and no one in America condemns the English nation but strongly recognizes its existence.

Therefore we like to point out that the Ukrainian nation name in history has been in existence from ancient times until now without breaking the long chain of centuries.

Після рукописного "Ізборника Святослава", 1073 р. та три бібліографічні статті в ній, а найповніша "Богословца от словес", що описала 80 назв, проминуло понад двісті років до бібліографічної записки у Галицько-Волинській літописі під 1288 роком. В цій повідомленні подано назви десятків книгописань волинського князя Володимира Васильковича (1, ст. 85-86).

Літописна студія А.І.Генсьоровського (див. ч.2) подає нам цінні дані до цього викладу. Як відомо, Галицько-Волинський літопис описує події в Західній Україні в роках 1201-1292, близько на протяві одного століття. Ця студія доказує, що над тим твором працювало п'ять редакторів; вони продовжували, переробляли, доповняли і звіряли. Дві перші редакції проведено в Холмі; третій редактор складав події в Перемишлі; четвертий в Любомулі на Волині, а п'ятий, правдоподібно у Пинську.

Автор четвертої редакції, імовірно, був духовною особою, близькою до Володимира Васильковича, найправдоподібніше настоятель церкви Св. Георгія у Любомулі, якій вищеназваний князь подарував чимало богослужбових книг. Цей же четвертий складач літописа редакції 1289 р. заступає погляд примату Волині через сиду заєвновника Галицько-Волинської держави - князя Романа бути першою в проводі. Він же вписав до літописа "похвалу" про письменницьку діяльність свого князя.

Довгі століття столицним містом Волині був Володимир, що згідно передань його оснував сам кн. Володимир Великий, вертаючись із походу проти ляхів у 881 р. Зараз же після хрищення народу України в Києві 988, вже в році 892 на Волинь був присланий єпископ Стефан I, здається болгарин, з осідком у Володимирі. Але багате на ті часи столицне місто зазнавало частих спустошень, головню, від татарів. Князь Володимир Василькович знаючи ціну культурних набутків, переніс свій осідок у більше спокійне місце, далеке від промощених шляхів, по яких проходили ворожі сили. Князь казав: "хотѣлъ быхъ доѣхати до Любомля, зане досадила мѣ поганъ си" (Я хотів би поїхати до Любомля, бо не хочу мати діла з поганями", себто татарами).

Після останніх археологічних розкопок знайдені експонати доказують, що тоді ще нігде не зазначене поселення Любомиль було заселене вже III-IV ст. н.е. Тут же збереглися два давніх городища (О.Ратич, Древноруські археологічні пам'ятки... ст. 11). В VI-VII ст. плем'я дулібів вело завзяту боротьбу з аварами (обрами), що тоді проживали над Дунаєм. Дуліби зібрали сили і вибили аварів доценту. Від тоді, аж до нашого часу у розмові про чуже насилья, співрозмовники казали "погибша як обри". Зо стратегічних мотивів дуліби засіли терен між багачистим Поліссям і гористими Карпатами, а звукуючи кільце оборони, розташувалися на березі Західного Бугу у гирлі річки Гучви. У VII-X ст. у цій районі виникли нові міста, як неіснуючий Червень, Волинь, згодом Володимир, Любомиль та інші. В 988 р. Володимир Великий передав Волинську землю своєму синові - Всеволоду..

За володіння кн. Володимира Васильковича у Любомлі розвинулося ремісництво, що стало відомим у сумежних князівствах. Тут виготовляли хрести, ікони, кадила, різні окови накладані емалю, золотом, або сріблом. Найдавніша архітектурна пам'ятка — церква Св. Георгія з XIII ст. Вона собою представляє прямокутник з напівкруглою апсидою. Біля церкви дзвіниця, а в ній дзвін "з дивним слуханням" якого не було "по всій землі" (К.Ф.Совроненко, *Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI-XIII вв.* М., 1955, ст. 41).

Але головним завданням нашої статті є виявити "літописний каталог", тому читача відсилаємо до бібліографічної похвали князя Володимира Васильковича, а саме:

Князь же Володимир за княжіння свого багато городів поставив, після отця свого. Він поставив Берестій³³, а за Берестієм поставив город на пустому місці, що називається Лосна, і назвав його ім'ям Каменець, — тому що [там] була кам'яна земля. Спорудив він також у ній башту кам'яну, заввишки сімнадцять сажнів, гідну подиву всім, хто дивиться на неї, і церкву поставив Благівіщення святої богородиці, і прикрасив її іконами золотими, і начиння служебне викував срібне, і Євангеліє апракос, оковане сріблом, [і] Апостола апракос, і Паремію, і Соборник отця свого тут же положив³⁴, і хреста воздвижального положив.

Так само і в Більську спорядив він церкву іконами і книгами.

У Володимирі ж розписав він увесь [храм] святого Дмитрія [Солунського], і начиння служебне срібне викував, і ікону пресвятої Богородиці окував сріблом, з камінням дорогим, і завіси³⁵ [придбав], золотом шиті, а другі — оксамитні, з дрібним жемчугом, і всяким узороччям³⁶ оздобив він його.

В єпископії ж, у [церкві] святої Богородиці, образ Спаса великого він окував сріблом, [і] Євангеліє, списавши, він окував сріблом і дав святей Богородиці, і Апостола списав апракос [і] святей Богородиці дав і начиння служебне позолочене³⁷ з камінням дорогим Богородиці так він дав, [і] образ Спаса, окований золотом, з дорогим камінням, поставив він у святей Богородиці на пам'ять про себе.

У монастир у свій [святих] Апостолів він дав Євангеліє апракос, і Апостола, сам списавши, тут же положив, і Соборник великий³⁴ отця свого, і хреста воздвижального і Молитовника дав.

В єпископію перемишльську він дав Євангеліє апракос, оковане сріблом, з жемчугом, яке сам був списав.

А до Чернігова послав він у єпископію Євангеліє апракос, золотом розписане, а оковане сріблом, з жемчугом, і посеред нього [на оправі зроблено] Спаса, з емаллю.

В луцьку єпископію дав він хреста великого срібного позолоченого, з чесним древом.

³³ Ідеться про те, що Володимир спорудив тут нові укріплення-стіни, бо город Берестій відомий ще з XI ст.

³⁴ Євангеліє апракос (грецьке «ακρατος» — святокий день) і Апостол апракос містять тексти, розподілені на кожен день і неділю в такому порядку, в якому їх читають під час богослужіння на протязі року (за «зачалами»); порядок тут інший, ніж у тетроевангелії (четвероевангелії); Паремія — (притча), Паремийник (Паримійник) — книга вибраних текстів, насамперед зі Старого завіту, які читають головним чином на вечірнях перед великими святами і неділями; про який Соборник тут говориться — не ясно, це, очевидно, якийсь збірник церковних текстів.

Спорудив він також і церков багато. В Любомлі ж він поставив церкву кам'яну святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], прикрасив її іконами окованими, і начиння служебне срібне викував, і покрови оксамитні, шиті золотом, із жемчугом, херувимом і серафимом³⁸ [придбав], і індітію³⁹, золотом шиту всю, а другу — з паволоки⁴⁰ білуватої, а в обидва малі олтарі — обидві індітії з білуватої-таки паволоки; Євангеліє він списав апракос, окував його все золотом, і камінням дорогим із жемчугом [оздобив], і Деїсуса⁴¹ на ньому викувано із золота, образки великі, з емаллю, чудовні на вигляд; а друге Євангеліє, теж апракос, обтягнуто золототканим едвабом, і образок він положив на нього з емаллю, а на ньому — два святі мученики Гліб і Борис; Апостола апракос, Пролог⁴² списав він [на] дванадцять місяців, [де] викладено життя святих отців і діяння святих мучеників, як вони діставали нагороду за кров свою, [пролиту] за Христа, і Мінеї⁴³ [на] дванадцять [місяців] списав, і Тріоді, і Октай, і Ермолой; списав він також і Служебник⁴⁴ [церкві] святого Георгія, і молитви вечірні і заутрені списав, окрім Молитовника; Молитовника ж він купив у жони протопопи і дав за нього вісім гривень кун і оддав святому Георгію; кадильниці дві — одну срібну, а другу мідяну, і хрест воздвижальний він дав святому Георгію; ікону також він написав на золоті, намісну⁴⁵, святого Георгія, і гривну золоту возложив на неї, з жемчугом; і святу Богородицю написав він, теж на золоті, намісну, і возложив на неї намісто золоте з камінням дорогим; і двері вилив мідяні.

³⁸ Завіса — тканина, якою завішують царські врата зсередини вітара. У давнину, коли справжніх іконостасів у церквах, як правило, не було, віттар відокремлювався від середньої частини храму дерев'яною огороєю, і вся вона затягувалася завісами; особливо пишною робили центральну завісу перед царськими вратами.

³⁹ Узороччя — дорогоцінні різьблені речі, тканини з вишитими чи витканими візерунками; дорогоцінності взагалі.

⁴⁰ У Хл. «жъженого золота», — див. прим. 6 до 1252 р.

⁴¹ Покрови, або плати — дорогоцінні шовкові убриси, в даному разі оксамитні з узорами ангелів — херувимів і шестикрилого серафима; оксамити мали також узори із зображеннями звірів (левів), птахів (орлів, грифів); платами покривали церковне начиння (чашу-потир і дискос — блюдо з підставкою).

⁴² Індітія — світла і блискуча дорога на престолі на одіж.

⁴³ Паволока — шовкова товста тканина з орнаментальними узорами; дешевша від оксамиту.

⁴⁴ Деїсус — ікона (одна або три), де в центрі зображено Ісуса Христа в царському одязі, а праворуч і ліворуч у молитовних позах — Марія богородиця та Іоанн Хреститель (Предтеча).

⁴⁵ Пролог, або Синаксар — збірник коротких житій, розміщених у хронологічному порядку на кожен день року, а також слів і поучень.

⁴⁶ Мінеї, Четї-Мінеї — збірник поширених житій, так само розміщених у хронологічному порядку, слів, поучень, легенд тощо.

⁴⁷ Тріодь (Пісна і Цвітна), Октай (Октоїх, Осьмогласник), Ермолой (Ірмологіон), Служебник — різні типи богослужбових книг.

⁴⁸ Намісна ікона (храмова) — ікона святого (або празника), пам'яті якого присвячено церкву.

Почав він також був розписувати її і розписав усі три олтарі, і шия⁴⁶ вся розписана була, та не скінчена, бо постигла його болість. Вилив він також і дзвони дивного звуку. Таких ото не було в усій землі.

У Берестії ж звів він башту кам'яну, [таку] висотою, як і каменецьку; поставив він також і церкву святого Петра, і Євангеліє дав апракос, оковане сріблом, і служебне начиння викуване, срібне, і кадильницю срібну, і хреста воздвижального тута положив.

І багато інших добрих діянь учинив він за живоття свого, які славляться по всіх землях.

А тут ми положимо кінець Володимировому княжінню. Коли ж сього благовірного князя Володимира, нареченого у святім хрещенні Іваном, сина Василькового, покладено в гроб і лежало в гробі тіло його не запечатане від одинадцятого дня місяця грудня до шостого дня місяця квітня, то княгиня його не могла заспокоїтися. І от, прийшовши з єпископом Євсигнієм і з усім крилосом [і] одкривши гроб, побачили вони тіло його цілим і білим, і пахощі од гробу були і запах, подобен до ароматів многоцінних. Таке ото чудо побачили вони, а побачивши, прославили бога і опечатали гроб його місяця квітня в шостий день, у середу страсної неділі.

Середа
6. IV 1289

⁴⁶ Шия — основа церковної бані (купола).

ПРИМІТКА: Вдавши божества писали
з малої літери і перекладач цього
дотримується.

(1, ст. 85-86)

ЗВЕДЕНИЙ КАТАЛОГ КНИГ НАЗВАНИХ В ТЕКСТІ ЛІТОПИСА

Дослідник ГВЛ Генсьоровський є думки, що четвертим редактором була духовна особа, правдоподібно, священик церкви Св. Георгія у Любоні. Тому він з повним знанням справи описав заслуги князя в ділянці переписування книг, як також вивінування храмів іконами і посудом. Здогадуються, що ця записка могла бути подиктована самим князем, або навіть міг бути складений список усіх послуг для добра церков.

Книжна діяльність кн. Володимира Васильковича на Волині, себто в Західній Україні, доказує, що к у л ь т у р а Київської Русі не припинялася, а наслідком нападу монголів лише перенеслася в безпечніше місце, в давній дубіський куток між багнистим Поліссям і гористими Карпатами.

Згідно з вищеподаною літописною звісткою слід припускати, що у Любоні, а раніше можливо й у Володимирі була писарська школа під опікою, а навіть проводом самого князя. Переписати, звірити кілька десятків книг поруч щоденних турбот у проводі князівства напевно в цьому була стороння допомога, вишколені писарі, знавці мови впершу чергу болгарської, звідки в ці часи приходила церковна література, а також і знавці грецької мови, яка прийшла разом із прийняттям християнства.

Придержуючись послідовності літописної звістки про складання рукописних книг кн. Володимиром, нині робимо спробу звести каталог книг, після місцевостей і назви церков, а саме:

БЕРЕСТІ, церква Св. Благовіщення:

Євангеліє, Апостол (апракос), Парамейник і Збірник свого батька .. 4
БІЛЬСЬК, "спорядив він церкву іконами і книгами" ?

ВОЛОДИМИР, церква Св. Дмитрія, спорядив церкву, викував срібне начиння, прикрасив ікони тощо, але про книги незгадано ?

Там же: Єпископська, або катедральна церква Св. Богородиці, передав Євангеліє і Апостол (апракос) 2

Там же: Манастир Св. Апостолів: Євангеліє, Апостол, Збірник батька .. 3

ПЕРЕМИШЛЬ, Катедральний (єпископський) храм - Євангеліє 1

ЧЕРНІГІВ - єпископській церкві подарував Євангеліє 1

ЛУЦЬК - до єпископської церкви передав срібний позолочений хрест "з Чесним деревом", а про книжки незгадано ?

ЛЮБОМИЛЬ (Любовень), церква Св. Георгія, якої, мабуть, настоятелем був четвертий редактор ГВЛ, - улюблена церква самого князя. Де неї він передав:

- Євангеліє 2

- Апостол, списаний князем 1

- Пролог на всіх 12-ть місяців (життя Св. Отців) 1

- Мінеї на 12-місяців 12

- Тріоді, "Октай", "Єрмолой" 3

- Службник Св. Георгія 1

- Молитовник (молитви вечірні й ранішні) 1

- Молитовник (мабуть часослов) "купив він у жони протопопа

і дав за нього вісім гривень кун" 1

Зе всіх рукописних книг залишається нерозгаданим "Сборник отца своего", чи це був ПОМ'ЯНИК ПОМЕРШИХ, чи родовідна книга. До того слід звернути увагу на купню МОЛИТОВНИКА "у жони протопопа", що вказує на поширену тоді грамоту та переписування книг. Сумнівне, чи Мінеї на всіх 12-ть місяців були окремими книгами, чи за всі місяці в однім збірнику. Загальний підрахунок можна назвати 50 книг, а згідно нашого зіставлення, - коли "мінеї" взяти за одиницю, можна назвати числом 25.

Вищеназваний "літописний каталог" нас також переконує, що літописні традиції Київської Русі знайшли своє відображення в Галицько-Волинським літописі, перенесли сюди рукописну книжну культуру, а в державницькій і політичній розумінні - продовжили самостійне життя нації майже на два століття. Київська держава не впала наслідком "февдальної розрібленості", її територіяльно припинила "монгольська навала", вона продовжила своє життя на західно-українських землях, на тих шляхах, де IX ст. проходив Володимир Великий, а в 1031 р. його син Ярослав Мудрий.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС. «Переклав і пояснив» Леонід Махновець. I: Львівський «Жовтень», ч.7, 1982, ст. 14-90. «Літописний каталог» кн. Володимира Васильковича, ст. 85-86.
2. ГЕНСЬОРОВСЬКИЙ, А.І. Галицько-Волинський літопис; процес складання; редакція і редактори. Київ, В-во АН УРСР, 1958, 100 стор.

THE CATALOGUE OF THE GALICIA-VOLHYNIAN CHRONICLE OF 1288.

The first bibliography of religious literature was placed in the handwritten book "Izbornik Sviatoslava", Kiev, 1073. It listed 47 books of the Old Testament, 20 of the New Testament, and 23 prohibited books called apocrypha. These 80 books were almost all those in existence at that time.

After this statement, no one up to this century had found any written records. At the beginning of the XX century, researchers turned attention to the Galicia-Volhynian chronicle which described the historical events of Western Ukraine and covers 1201-1292.

Among many features were found two pages, inscribed in 1288 to the stated chronicle, about the writing activity of Volhynian Prince Volodymyr Vasyl'kovich (rulled 1270-1288) who probably completed permanship school and scribed by himself many books. Besides writing art, he also employed gold and silver-plate for the metal crosses, icons etc., almost for the local and other vicinity Orthodox Churches.

Galicia-Volhynian chronicle was written, revised, supplemented and elaborated during the almost one century by its five edotor-scribes. Each of them has his own point of view on the events of the time. The fourth scribe of Chronicle was, probably, a priest of the St. George Orthodox Church in Liubomyl' in Volhynia and he, on the closing two pages of this chronicle, mentioned Prince Volodymyr Vasyl'kovich's writing of divine service books. Conformity of the copy placed in this essay was originally translated into Ukrainian. There were written Gospels, Apostles, and other books close to 25, but presumably it should be close to 50.

The written chronicle in Western Ukraine was influenced by the former Kievan State of Eastern Ukraine moved temporarily to the west, to the safest place from the wild eastern tribes in the XIII century.

Каталогн книг українською мовою Спільноти Трьох Народів (1510-1557)

Нашою третьою бібліографічною зупинкою будуть два каталоги подані описовою формою, себто не після оригінального заголовка книги, чи книг, а за переданими нам назвами. Перший з них - каталог особистої бібліотеки володаря Литовської держави та союзних народів України і Білорусі, кн. Зигмунта I, прозваного "Старого" з 1510 р. та другий, Супрацького монастиря, 1557 р. Це каталоги наших "північних сусідів" - Спільноти Трьох Народів, які мали одну спільну мову, культуру, закони і православну віру. Ці тривалі чинники споконвіч ці народи, що з одної сторони із заходу були загрожені германами, а з іншої дикими монголами.

Каталоги про які буде мова в цій розділі не мають прямого відношення до української бібліографії, вони радше свідки, що дійшли до нас спосеред може навіть сотень списків які "понишив час" та різні стихії і вони скінчили назавжди свою службу. Але серед названих книг зустрічаємо й українські заголовки, як: "Книга летописець киевскій". Нашим завданням буде подати правильно назви книг першого каталога, а мовне дослідження залишаємо фахівцям.

Ми користуємося з друкарського набору "Українського Голосу" (ч.38, 19-го вересня, 1983, стор. 10) нижчеподаємо відбитку справивши неточності та в заголовку статті замість "каталог" - подали у множині. (Каталоги).

I

Після смерті литовського кн. Мендовга у 1263^а р., на Литві став володарем його син — Войшелк, православної віри та зі своїм швагром Шварном обидва українофіли. Від того часу можна датувати впливи української культури на Литву.

Литовська експансія у напрямі півдня, себто українських земель, проходила під кличем: "Старини не рухаємо і новини не вводимо". Тим Литва в короткім часі вкількоро більше поширила територію від її материка.

Вже в 1340 р. підпала під Литву сусідня Волинь, згодом Сіверщина, Київщина і Подільщина (1360).

Сильна на ті часи українська культура з допомогою Білорусі охоплює і литовські землі. Україна вдруге понесла хрест серед поганів литовських вельмож. Подібний наступ української культури відбувся у XVIII ст. на російську імперію. (Г. Гордієнко. *Аграрна реформа на Волині в XVI ст.* Вінніпег, 1962, ст. 14-15).

Ця Спільнота Трьох Народів була заснована на феде-

ральних принципах, в якій злучені народи мали повну і широку автономію. Культурне життя української частини розвивалося на традиціях Київської і Галицько-Волинської держав. Тодішня українська мова спільна Білорусі — стала державною мовою. Судівництво спиралося на правні норми вироблені ще в княжій державі.

Литовські Статутти — звід законів Спільноти Народів, яких впродовж XVI ст. було три редакції; другий з них був т. зв. *Волинський Статут* писаний українською мовою. Джерелом цих Статутів була “Руська Правда”. “Литовська Метрика” — це великий архів урядових документів початку XV ст. до 1794 р. зберігався у Вильні. Це переважно юридичні документи 566 т., деякі з них писані “руською” мовою, — це суміш церковнослов’янської, народньої української й білоруської мов.

Станіслав Пташицькій опублікував статтю п. з. “Библиотека Великого Князя Литовского въ Вильнѣ въ 1510 году” (Библиографъ, Вѣстникъ литературы, науки и искусства. СП., 1888, ч. 1, стор. 4—7). Це виписка з *Литовської Метрики*, Відділ судейських справ, ч. 2, з листа 147 починається “реєстръ посполитыхъ речей скарбныхъ” на замку у Вильні, 1510 р. На листі (аркуші) 153 заголовки “реєстръ книгъ рускихъ”. Цей реєстр була передрукувала

“Библиотека Варшавська”, 1875 (т. 1, ст. 281), але з помилками (так пише С. Пташицькій). Також цей реєстр помістив Крашевський (Вильно, т. IV, ст. 107) ще з більшими помилками. Видієназваний завдав собі труду і склав вірний список взятий з оригіналу.

Це каталог у повнім слові того значення наявних книг бібліотеки Великого Князя Литовського Зигмунта Старого у Вильні, списаний 1510 р. тодішньою українською мовою. Цією ж мовою також записані книги латинські, польські і чеські. Оригінальний каталог з “Библиографа” наводимо повні, а саме:

1. Реєстръ книгъ рускихъ

- Напервей трефолой паркаменовый.
- Книги на паркамени сербского языку.
- Книги стихологей на паркамени.
- А евангели 2 на папери—одно крито серою одомашкою, а другое крито черленою одомашкою.
- Книга четя на папери писана.
- Книга летопищець киевскій.
- Книга о мытаре и Трипеснець.
- Книга о житии Іанове колыштыка.
- Книга повчене збранное.
- А праздничныхъ книгъ 4.
- Книга трефолой.
- А триводъ цветная.
- А октовхъ первого гласу, полуношница.

- Книга пророка Еремея.
- Книга прелогъ.
- А шестодневецъ.
- Восмогласникъ.
- А паремя.
- Триводъ постная.
- Книга трипеснецъ.
- А триводъ цветная.
- А паремя.
- Книга светого Ивана Златовуста.
- А чесословецъ.
- Книга четя псалтыра.
- Книга четья.
- А триводъ посная.
- Книга повчене поста.
- А псалтыра прелогъ.
- Книга указъ служити.
- А псалтыра.
- Книжка четья.
- Книжка последоване псалмовъ.
- Книга молитвы светого
- Купреяна.

2. Реестрь латынскихъ книгъ

- Напервей антыфонары 2 на паркамени — одинъ отсвятный, а другой неделный, оба суполна.
- А другия антыфонары 2 на паркамене — одинъ отсвятный, а другой неделный, недописаны оба.
- Книги права духовного секст.
- Книги статута каруны полския.
- Книги рикарския на имя гербаръ.
- А другая книги рикарския писаныя.
- Книги оптетерския.
- Книга библия писаная.
- А мшалъ великий паркаменовый писанный.

- А другой мшалъ малый на паркамени писанъ, а прелогъ.
- Книга исторея лебардынка.
- Книга фастикуллий.
- Книга объявленее светое
- Бригиды.
- Книга о Троея.
- Книга Езопустъ.
- Книга Олександрѣя.
- Книга героресъ.
- Книги Магнусъ .
- Олбертусъ.
- Книги низономѣя.
- Другая Троея отъ князя Ерегора.

3. Реестъ книгъ што панъ его милость у Петрикове купилъ

- Цѣсарьские права 6 книгъ.
- Иньститута, дыестъ ветусъ, дыестъ новусъ, кодыксъ, инфорыциятумъ, волюминъ.
- Мшаликъ малый.
- Бревилокъ.
- Альманахъ.
- **Сентыціарийъ. 3 книги.**
- Езофусъ з ысториями.
- **Спыкуленъ експлирессъ.**
- Дорми секуре — казане.
- Бортолемывусъ о власности речей.
- Кроника всего свѣта.
- Есты романоромъ.
- Гербаръ.
- Молотъ злостей.
- Витасъ патрумъ.
- Древо близкости.
- Казалныи книги.
- Двои книги розарий.
- Третий Мария де сума анелика.
- Псалтырь з выкладомъ.

Ць. Реєстръ чейскихъ книгъ

- Напервей книга бѣблѣя.
- Книга пасея серебромъ окована.
- Книга светого
- Яна Златовуста.
- Книга Олександрѣя полская серебромъ окована

В минутих століттях було мало книг і не була вироблена практика їх реєстрації. Як ми вже казали, прочитана людина могла пам'ятати назви книг наявних у даній околиці. Їх тоді було десятків. У самого князя литовського Зигмунта I, Старого, як ми вже бачили 38 книг. Це скромне зібрання дало початок королівській бібліотеці у Вильні.

Литовська Метрика по "височайше утворженнаго мнѣнія" 15-го червня, 1887 року була передана до Московського архіву Міністерства Юстиції. Як бачимо, для історії Спільноти Трьох Народів архівні документи рішили зберігати не в столичних містах відбухтих подій, а в чужім центрі, до

якого доступ за "перепусткою". *Литовська Метрика* зовсім не спільна "великорускому" народові, її присвоєння не було добровільним, чи за якимось домовленням, а лише "височайшим повеленієм"...

Назви книг у вищенаведеним каталозі, описові, а не стисло після заголовків, що в тих часах були дуже довгі, іноді навіть на половину сторінки. Хотівши скласти докладний список книг цього каталога, треба сягнути до бібліографій давніших видань, як, напр., *бібліографія Естрайхера*, що виказує коло 140,000 друків, в тому виданих і на українських землях.

Цей каталог реєструє книги Зигмунта I, Старого, наявні в тодішній його столиці у Вильні, українцям він спільний через мову та одночасно свідок впливу української культури на Литву, вперше через хрещення, а потім шляхом мови, права, звичаїв тощо.

Ігор Корнейчик у своїй *Історії української бібліографії*, на стор. 15-ій згадує бібліотечні інвентарі (також Супрасльський), про який буде мова на чергових сторінках, ще про такі монастирі:

- Бібліотеки Києво-Печерської Лаври.
- Свято-Онуфрієвського монастиря у Львові, 1579.

Закінчуючи цей розділ ми пропонуємо литовську добу в нашій історії називати "Спільнота Трьох Народів", як це також поставлено в заголовкові цього опису. Назву для княжої доби ми маємо Русь-Україну, Київська Русь тощо. Галицько-Волинська держава має свою закріплену назву, натомість литовський період ми називаємо по різному: "литовсько-руська держава", "литовсько-руський період" на інше, в цій бракує третього партнера - Білорусь.

Повна назва звучала б: "Спільнота Трьох Народів: Литва, Україна і Білорусь", що були об'єднані перед небезпекми західних германів і монгольських диких орд з сходу.

Ми беремо до уваги розважання про Каталог бібліотеки Супрасльського монастиря з уваги, що на території його положення сходилися колись племінні межі України і Білорусі, а депо оподаль і польські Мазов'яни. А над тим усім – дух давнини Спільноти Трьох Народів, в якій, можливо, і були окремі політичні наміри, то однак не було національного гніту, а Україна з Білоруссю охрестила литовських поганів, завели спільну мову до діловодства і спільно виступали у небезпеках.

Почавши з IX ст. південно-західня частина Гродненської території по ріці Бузі і Нареві була заселена українськими дулібами, або "буго-нарев'янами", які на сході межували з дровичами, а на півночі за рікою Нарев з ятв'ягами (2,ст.10). Уже в XI ст. будували укріплення в Бересті, Дорогочині, Мельнику, Бельську та інших містах. За ці землі Волинські князі воювали з ятв'ягами та кн. Мазовецькими. В цих перемогах прославилися князі Роман і Данило. В XII ст. ці землі входили в склад Галицько-Волинської держави.

Монастир Св. Благовіщення над р. Супрасль, коло 25 км. від Білостока, був оснований в 1498 р. кн. Олександром Ходкевичем Великим Маршалком Спільноти Трьох Народів для Афонських православних монахів. Згодом цей монастир був перенесений у Блудівський ліс при вищеназваній річці при впадінні Березівки і Грабівки. Слід згадати, що в Блудівському лісі вже існувало відоме з книгодрукування поселення – Заблудів в яким кн. Григорій Олександрович Ходкевич оскував церкви Св. Успіння і Св. Миколая і в 1564 р. приотив тут свого земляка Петра Мстиславця та москвича Іоанна Федорова, які втікли з Москви перед гнівом жителів за друкування книг релігійного і богослужбового змісту. Тут же була основана друкарня в якій згадані друкарі видали у 1569 р. "Учительне євангеліє", а в 1570 р. Псалтир. Унія тут була заведена приблизно вкінці XVII ст. і приблизно в тому часі згадана друкарня була переміщена з Заблудова до Супрасля і тут розвинула широку видавничу працю.

В цім же монастирі знайдено т.зв. "Супрасльський літопис" складений вкінці XV напочатку XVI ст., що описує події від IX до 1515 р., між іншим, на Київщині та Волині (1491 і 1514). Це твір великої чвірки писаний на пергамені, без початку і кінця – 253 аркушів. В монастирській друкарні був виданий "Лексиконъ сирѣчь словесникъ славенскій ...по сем же полскіа" 4000 слів. Цей словник був перевиданий у Почаєві 1751 і 1757 рр., як додаток до "Богословія правоучительная".

Це вже було друге "оснування", тим разом уніяцького монастиря на початку XVI ст., митр. Йосифом Солтаном, рівночасно розпочато збирати книги. Основник книги збирав з різних закутків українських і білоруських волостей, писані зрозумілою мовою для монастирської братії. В 1557 р. складено каталог бібліотеки, в ній зазначено, що це "старі книги, мабуть, із попереднього століття. В другім розділі каталогу названі книги зібрані після 1532 р. та новіші видання передакі до бібліотеки в часі складання інвентаря-каталога. На 215 названих книг у цім каталозі – 50 церковно-

богослужбові, як: євангелії, псалтирі, часослови, тріоди, служебники, молитовники та інші. Значне місце займають назви пояснювання Святого Письма.

Після переліку книг Старого Завіту, у списку ще не було повної біблії до часу появи Біблії Франціска Скорини, 1491 р.

В цій каталогі вказано десятки писань Святих Отців церкви, значне число проповідних збірників Івана Золотоустого, Григорія Богослова і Василя Великого. Також писання на богословські теми Діонісія Ареопазита, Кирила Єрусалимського, Івана Синаїта, Григорія Двоєслова, Єфрема Сирина, Ісаака Сирина, Івана Дамаскіна, Теодора Студита, Івана Антіохійського, Григорія Синаїта, листи Кирила та Іліїани, Григорія Амиритського "на Ервана", Авви Дорофея. Вказані також моралістичні збірники Антіоха і Никона та Діонітра монаха Пиліпа.

В каталогі названо багато збірників після імен авторів в систематичнім складі. Знаходимо також релігійно-моральні підручники, учительні євангелія, прологи, мінеї, патерики, серед них і Київський патерик, дві книги життя святих Метафраста, життя Івана Богослова, Івана Золотоустого, Паїсія, Атанасія Атонського та інші.

До каталога були занесені канонічні книги, один збірник релігійної полеміки з латинянами (1578-1580). З апокрифічних творів - повісті про Варлаама й Йосифа, життя Андрія Дродивого, Василя Невого та "Завіти дванадцяти патріархів". Джерело ясно не подає, але ми припускаємо, що разом із повістю про Варлаама і Йосифа, було переплетене "Ходження Данила до святої землі", твір української літератури того часу.

Історичні книги були репрезентовані такими назвами: Палея, Плінієві єрусалимські, Временик із Константинова временника виписан, Книга Царственик з літописцем, а природнича література була заступлена Козмою Індикпловом (М.Возняк. Історія укр.літ-ри. Львів, 1920, т. I, ст.283-285).

Манастирів в Україні було десятки, мабуть, були в них книго-інвентарі, але зо шкодою для наших студій, вони до нас не дійшли.

TWO CATALOGS OF PRINTED BOOKS OF 1510 AND 1557

There was established in the XIV century The Union of Three Nations: Lithuania, Ukraine and Byelorussia (White Russia) mainly for selfdefense against the western Germans and the eastern wild Mongol tribes. The Lithuanians applied a practice "We will neither destroy anything old nor introduce anything new". This nation at that time was still pagan, but soon accepted Orthodox religion, a higher level of culture and also a language common to Ukrainians and Byelorussians which became the official language of the entire Union.

At that time there was created a catalog of the personal collection of the Lithuanian Prince and Sovereign of the three nations, Sigismung I, consisting of 87 volumes. This collection later became the foundation of the Royal Library in Vilnius.

There was also a second catalog, composed in 1557 at the Suprasl Monastery, 25 km. from Bilostok (Bialystok), in which are inscribed 257 titles of mostly religious literature.

ВСТУП.

Рукописна книга від першої появи письма в Україні була на службі церкви і народу майже до кінця XVII ст. Зростало населення впарі з тим і його потреби. Продукція рукописної книги одною людиною і тільки одну книгу протягом довшого часу немогла заповнити потреби народу. У середині XV ст. Геттенберг примінив рухомий друкарський станок, який зчасом одним набором літер міг друкувати сотні примірників.

Довкруги Острога на Волині були монастирі, володіли княжі роди і в культивувався писарське ремесло, згодом були окремі писарські школи і в них продукція рукописної книги. На межі XIV-XV ст. маємо рукописне Луцьке Євангеліє, Загорівське Євангеліє. "построєне" 1567 р.. Апостол, 1554, Мінея, 1536 - були передвісниками Пересопницького Євангелія, писане народною мовою. Почате у Двірці, 1556, а закінчене у Пересопницькім монастирі, 1561 р. Складачі оправдували свою працю такими словами: "А иже есть прекалена тая то святая евангелія изъ языка бльгарскаго на мову рускую, то для лепшого вырозумленя людю христіанского посполитого". Як служно пише М.Возняк (Історія укр.літ., т.2, ст. 12-14): "Мова перекладу це вислід довголітньої попередньої праці багатьох освічених поколінь частини колишньої галицько-волинської держави". В цій євангелії є "глави" (розділи і "зачала" (стихи). В усіх євангеліях апостолів пробивається українська фразеологія.

Сильне бажання перекласти Святе Письмо на зрозумілу українську мову здійснилося після Пересопницького євангелія у Хорошові на Волині, яке переклав Негалевський у 1581 р. У нім спільна мова українців і білорусів. Переклав він з польської мови соціянина Мартина Чеховича. Зробив він це знову для людей, що "люблять слово Боже, а не вміють читати слова польського, або языка словенского читати писмомъ рускимъ выкладу з словъ его, не розуміють". Це вже був період протестанських рухів на заході.

Рукописну бібліографію в Україні ми датуємо від "Богословца от словес" в "Ізборніку Святослава, 1073" за Воскресенським списком, що був знайдений у монастирі Новий Єрусалим біля Москви, 1817 р. У цім списку після видання 1880, у Петрограді опрацьована бібліографічна стаття на аркушах 253а, 253б і 254а. Ця стаття описує 47 творів Старого Завіту, 20 Нового та 23 апокрифічних творів.

Після цього віки для нашої науки довго мовчали. Шойно в Галицько-Волинській літописі під 1288 р. є згадка про подарування князя Володимира церквам і монастирам євангелій та богослужбових книг коло 25 назов. І знову століття замовчали. Аж в 1875 р., а головнo в 1888 р. С.Пташицький опублікував статтю в Петербурзькій "Бібліографі" про Каталог Бібліотеки Великого Князя Литовського

Сигизмунда, писаний тодішньою українською мовою. Ця знахідка нам підказує, що таких каталогів з цього часу повинно бути більше, але вони хоча і були, до нас не дійшли. Бібліотеки існували при монастирах, приватні були у видатних вельмож, можливо також у писарських школах більших міст.

На межі XIV-XV ст. маємо рукописні зразки церковних і богослужбових книг, що в середині XV ст. залишили нам мистецький видатний твір Євангелію з Пересопниці. Приготування до видання книг в Острозі, мабуть, велися довго; потребу цього між собою обговорювали волинські пани православної віри. На ті часи феодална система була одною з організацій управління територією. Такі форми правління були майже в усій Європі.

З православних панів на Волині відомі Острозькі, Сангушки, Чарторийські, Вишневецькі, Корецькі та інші. Після них була середня верства, що була опорою bliще "посполитого" народу. В 1629 р. у Волинськiм воєвідстві було 114 міст (2, ст. 84). Торгово-ремісничими містами були: Луцьк, Остріг, Дубно, Володимир, Торчин та інші менші містечка. Ріка Західний Буг була головною артерією вантажів на захід.

Після Люблинської унії, 1569, коли польщина почала все більше обмежувати права українського народу в складі Корони, видатніше представники вищезгаданих родів почали радитися між собою піднести освіту в народі. Вибір впав на енергійного князя Костянтина Костянтиновича Острозького. Відкриття Острозької Академії коло 1577 р. та друк **А з б у к и** в Острозі, 1578 р., вказують на те, що волинські пани здійснили намічені плани, ставши практично на шлях освіти та книжної культури.

Крім сильного наступу на українську душу католицької Польщі, в тім часі до сили приходив і протестантський рух, що почав охоплювати середній прошарок вельмож. Впарі з тим почали появлятися переклади Св.Письма на польську мову, напр., у виданні Мартіна Чеховича навіть заведено на маргінесах "руські розділи" (глави) та "начала" (стихи). Наспівала доба великого зрушення.

Я.Ісаєвич у вступних статтях до "Першодрукар Іван Федоров..." (Львів, 1975) цитує вибрані думки англійського книгознавця Ричарда де Бері, який казав: "В книжках для мене воскресають мертві, в книжка мені відкривається майбутнє". Дальше він наголошує значіння книжки, себто, коли б її не було "уся слава землі відійшла б у забуття...Замки можуть зрівнятися з землею, непереможні держави загинути. Не судилося ні королям, ні панам увічнити себе так, як це зроблено у книжці".

Книгою в Україні, що постійно відсвіжує народню пам'ять є Острозька Біблія, 1581 р., власне вона є репрезентантом української друкарської культури.

ІВАН ФЕДОРОВИЧ НА УКРАЇНСЬКИМ ЗАХОДІ

Кали саме друкар прибув на захід спершу до Заблудова, Білорусь, точна дата невідома. Його прибуття можна вкласти між такі дати: Федорович з Петром Мстиславцем закінчили друкувати Часослов у Москві 28.10.1564, а вже 8.7.1568 р. обидва друкарі у Заблудові, в маєтку гетьмана Ходкевича почали друкувати Учительне євангеліє (1, ст. 40). Вказане джерело відносить виїзд-втечу друкарів із Москви прикінці 1566, або напочатку 1567 р. Добровільно друкарі з Москви не виїхали, особливо Федорович мусів втікати "резького ради озлобленія", московської безпросвітної верхівки, яка в друкарстві бачила "хочаби благоє в зло превратити" (там же ст.41).

Політична унія Польщі з Литвою 1569 р. склали одну державу – Річпосполиту, до якої силою складних умовин увійшла частина українських і білоруських земель. Православної віри гет. Хоткевич, він рішився надрукувати книги Святого Письма та богослужбові зрозумілою для народу мовою. Польські круги були тим невдоволені. Заблудівська друкарня ще видала Часослов і Псалтир 1570 р. і на цій праці припинилася. Гет. Ходкевич помер 12.11.1572 р., це дає підстави думати, що Іван Федорович перед цією датою залишив Заблудів і виїхав до Львова, де були куди кращі можливості друкарської праці. Тут же гравеські підприємства, друкарський матеріал, центр зв'язків та збуття видань.

У Львові зчерги Федорович відкрив третю друкарню. Тут він надрукував Апостола, 1574 та буквара-граматику. В той час книги були дорогі, високі ціни матеріалів, отже продаж вчас не покривала витрат і в друкаря створилися фінансові труднощі. За довги Федорович заставився наявним майном, але друкарні не продав (там же ст. 68) і на початку 1575 р. прибув до Острога на Волині на запрошення кн. К. К. Острозького. Тут знову треба було будувати друкарню, а передтим ще і приміщення.

За свого шукання на українському заході, Федорович надрукував дотепер відомих 10 книг, або як пише Я. Ісаєвич – 70% усього тоді виданого (3, ст.8). За цю працю був названий "друкар книг пред тым не виданих".

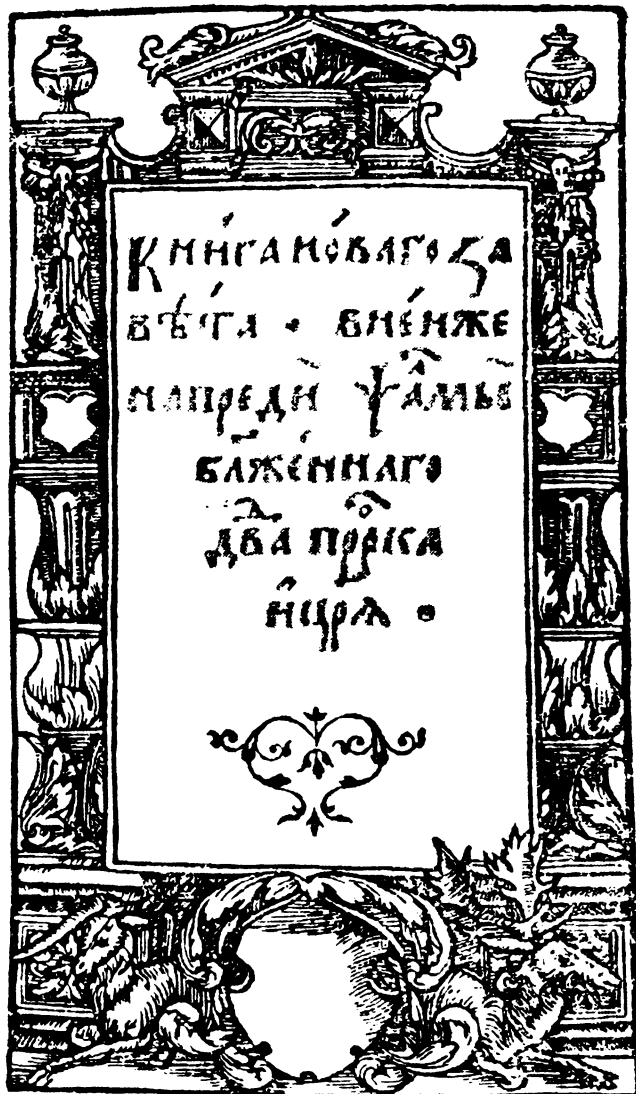
Перечитуючи сторінки писань російських бібліографів, які постійно наголошують місію Федоровича на білоруських і українських західних землях, але рідко коли згадують про його загрозу на рідній башківщині. Коли немає справжньої волі у власній країні, автохтони виїжджають інші краї. Так було з Іваном Федоровичем, в Москві йому, як дияконові православної церкви за "провину друкування книг" грозило "заточення у монастир", як це було з його вчителем друкарства Максимом Греком, який у в'язниці й помер. Таким чином згаданий друкар був вихідцем-втікачем-емігрантом. На заході він став вільною людиною, на нашу сьогоднішню мову дістав "азиль" з повним правом приватної ініціативи та став поважаним на князівських дворах. Два світи і дві окремі долі поневоленої і вільної людини.

КНИГА НОВОГО ЗАВІТА З ПСАЛТИРЕМ НАПРЕДІ

Острів, 1580

Новозавітне Святе Письмо "внейже напереді Псалми" своєю композицією складало книгу, що потребувала показчика "раді скорого обретенія" в ній потрібних до читання, проповіді і студій матеріалів. В одній з передмов ця книга була названа "перший овоч от дому печатнаго...острозского". Але передтим у 1578 р. був виданий буквар-читанка. Це видання не уважалося за "перший овоч", а лише Святе Письмо. Це доказує, що головна турбота була видати церковні й богослудбові книги.

Ця книга об'єднувала Новий Завіт з Псалтирем, себто Четвероевангеліє, Апостол і Апокаліпсис з додатком деяких розділів зо Старого Завіту.

Згадане видання розміру вісімки, задруковані сторінки 5,6 x 12,2 см., складається з чотирьох нумерованих аркушів й 490 листів позначені своєрідною нумерацією на зошитах. До деяких примірників вложений показчик 1 + 52 аркушів, що буде предметом нашого викладу. Про нього докладніше подаємо на наступних сторінках.

Цю книгу було необхідно вказати окремо, щоб мати ясний погляд на службу і прикмету окремої книги самого показчика.

Як бачимо з поданого ліворуч факсиміле, заголовок читається церковнослов'янським шрифтом: "Книга новаго завіта • внейже напереді Псалми блаженнаго давида пророка и царя". (Ми розкриваємо "титли")

Новозавітне Святе Письмо

Острів, 1580

Текст цієї навчальної книги починається Псалтирем, а після нього окремі розділи і книги розміщуються в такому порядку:

- Аркуш 1-85 - Псалтир
 85б-93б - Псалми, молитви і пісні вибрані зо Старого Завіту ♦)
 - 3 книги "Ісход", розділ 15
 - "Второзаконня", 32
 - Перша книга царств, розділ 2
 - 3 пророка Аввакума та Ісайї, 26
 - Прор. Йони, 2
 - Прор. Данила, 3
 - Два уривки з Євангелії від Луки
 93б-142б - Євангеліє від Матвія "яже описа життя Христа"
 143-173 - Євангеліє від Марка
 173б-224 - Євангеліє від Луки
 224б-262 - Євангеліє від Івана
 262а-262б - Сказаніє дѣаній апостол
 263 -309 - Дѣанія апостольська
 310 -447 - Послання апостолів
 448 -469б- Апокаліпсис
 470 -481б- Соборникъ 12-ти мѣсяцамъ сказая главы коємуждо Апостолу і Євангелію і избранымъ святымъ и празникомъ.
 482-489б- Сказаніє главамъ евангелієскімъ утрєнімъ апостоломъ і евангеліамъ извѣстно седмицамъ всего лѣта.
 На аркуші 490 колофон та вихідні повідомлення, що книга "начата и совершена" і підпис друкаря.

Джерело (3, ст. 87) каже, що Острозький Новий Завіт був четвертої редакції, бо першої найстарше в Україні було Галицьке четвероевангеліє, 1144 р. Острозьке видання багато разів передруковувалося: в Бві, 1611 р., у Вільні, 1623 і 1641; в Києві, 1658, 1692; в Кутені, 1652 і знову у Києві, 1732. У Московщині друкували лише богослужбові книги, а книги для побожного читання уважали зайвими (3, ст. 89).

Слід припускати, що Новий Завіт був також підручною літературою в Острозькій Академії й дуже можливо, що в його приготуванні й друкові був певний поспіх. Він також характерний як перша книга з окремим титуловим аркушем. До того часу друкар - Федорович придержувався традиційної форми, після якої книжка починалася текстом.

З вищеподаного змісту та розложеного тексту на 490 стор. стає нам ясна потреба відсилача, посібника, або покажчика знайти в цій книзі "раді скаргого обрѣтенія" потрібне місце, фразу, "золоту думку" тощо. В цій часі вже були покажчики до Святого Письма на заході, а навіть у сусідній Польщі.

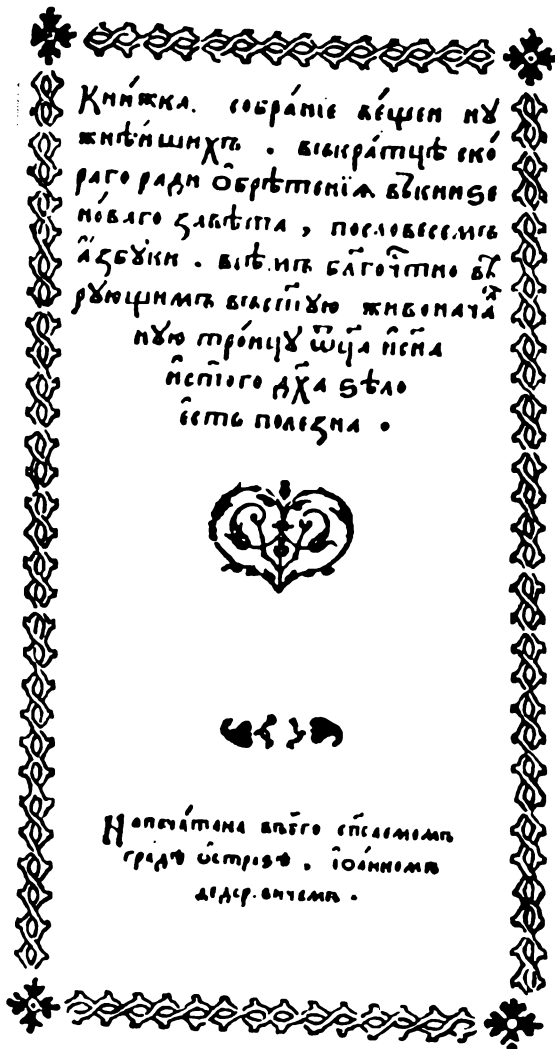
Нового Заповіту цього видання збереглося тільки 14 примірників. Лише деякі переплетені з покажчиком, або тільки Псалтир і покажчик.

♦) Вдавнину число ставили лише на лицевій сторінці аркуша, тому ми, щоб не писати "перша, чи друга" сторінка, - значимо "а і б".

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДО НОВОГО ЗАПОВІТУ

Тимофія Михайловича

Алфаветно-предметний покажчик до новозавітного Святого Письма виданий острозькою друкарнею у 1580 р. – це третя відома нам книга Волинської землі. Покажчик має окремих титульний аркуш, окрему пагінацію, вихідні повідомлення, – це самостійна праця індивідуального автора. На першому нумерованому титульному аркуші заголовок: «Книжка, собраніе вещей нужнѣйших. Вѣкратѣ скорого ради обрѣтенія въ книзе новаго завѣта по словесем азбуки, всѣм благочестно вѣрующимъ въ святую живоначальную тройцу отца и сына и святаго духа зѣло есть полезна. Заголовок повторено на першому нумерованому аркуші, в якому названо автора книжки, а саме: «Собраніе вещей нужнѣйших скорого ради обрѣтенія во книзѣ сей новаго завѣта, по словесем азбуки много грѣшным Тимофеом Михайловичем, зѣта от создания миру 7089 а от нароженія спасителя нашего Ісуса Христа 1580».

Тому що, традиційне оформлення головної сторінки було без назви книги великими літерами, мабуть, складач повторив заголовок ще раз зараз перед текстом. У першому заголовку є "віруючим у святую живоначальную Тройцю", себто на відміну від протестантських писань, які Св. Тройцю відкидають.

Покажчик знайомиться з читачем окремою титульною сторінкою, як це видніє ліворуч, по кутках хрестикові зірчасті відливині частини, по середині "серпелюбіє" з орнаментом, а під ним знову дві частини. Федоров у Львові змінив своє прізвище згідно милозвучності місцевої вимови і це ми бачимо наглядно у повідомленні друкаря внизу.

Початкову сторінку відкриває рядок в'язі великими літерами. Під ним повторе-

Новий Завіт. Остріг, 1580

(Титульний аркуш)

ний заголовок (див. далі). Відтак слідує текст. Гасла на літеру "А", яка на вказаній ілюстрації виглядає на "прописну", себто писана рукою.

Формат книжки восьмина аркуша, 53 листи з них один нумерований, а 52 мають кириличну пагінацію, колонцифри поставлені праворуч згорі. Книжка зшита 6.5 зошитів, в кожному з них по 8 аркушів, або 16 сторінок. Зошити нумеровані окремо кириличним літерочислами.

Шрифт дрібний т. зв. острозький, набір 12.2 x 5,5 см., на кожній сторінці 30 рядків.

Останню сторінку замикає кінцівка. Таким чином показчик має всі прикмети і необхідні дані окремого видання. Так його українська бібліографічна наука повинна розглядати та уважати за першу бібліографію на Сході Європи.

Тимофій Михайлович зазначений на другому титулі. Таким чином цей показчик також і першим виданням індивідуального автора, якого ще дотепер не було. Наш складач був знайомий з польськими католицькими і протестантськими цього роду виданнями. Ці останні на маргінесах мали "руські розділи" (глави) і "зачала" (стихи). Такий показчик був видав антитрінітарин Мартин Чехович у 1577 р. Окремо він пише, що його "Просили браття з руських країн, бо вони у своїх писаних книгах не мають таких як ми розділів" (1, ст. 91).

Після другого заголовка в алфаветичнім порядку розставлена вибрана довідкова фразеологія переважно до головного твору – Нового Завіту, почавши від літери "А" аж до останньої слов'янської азбуки.

Підбір матеріялу складач брав з Нового Завіту, якого сам текст підказував як підбирати і редагувати потрібні відсилки. Багато фраз перенесено з самого тексту, як у нас називають "крилаті слова", або "золоті думки" (1, ст. 91).

Тимофій Михайлович дуже мало вживав т. зв. "інверсій". Я. Ісаєвич наводить одну фразу, а саме:

"Всяка неправда грѣхъ есть" (арк. 36). Інверсія може бути:

Неправда всяка грѣхъ есть, або

Грѣхъ неправда всяка есть.

Автор показчика інверсій майже не вживав, або користується ними зрідка. Натомість він придержується тематичного підбору матеріялу. Він дає вислови окремими фразами і рідко коли їх об'єднує в тематичні гнізда; часто розміщує гасла після їх порядкової приналежності, в інших робить винятки. Але зустрічаються виїмки, в яких складач зовсім не дотримується по-азбучної послідовності. Можливо тим він облегчував собі свободу думки. Ми припускаємо, що складач показчика користувався іншомовними цього роду матеріялами, жодних запозичень він не брав, а працю складав самостійно без допомоги інших. Потреби побожного читача були чи ненайважливішими вказівка-

Складач покажчика іноді відсилає читача до подій Нового Завіту, напр., "Августъ кесарь повеле написати всю вселенню" (арк. 16-2. Він також групує цілий ряд одноіменних фраз, немов бібліографічні гнізда, напр., в розповіді про діяння апостола Павла, він їх групує так:

"Павель съ звѣри борется въ Ефесѣ"

"Павель хвалится въ бѣдахъ"

"Павель хошетъ оумрети"

Але: "Пот Павловъ исцѣляетъ недужныя".

Згідно алфаветичного порядку "Пот" (піт) мало б бути далше, але початок фрази відноситься до "Павел", отже, це вже логічний підхід до справи, себто, під яким словом читач може шукати потрібної фрази.

Майже кожний з нас пам'ятає вислови мудрих людей, часто вживаємо приказки, деякі з них залишаються на все життя людини. До свого покажчика такі "золоті думки" і вносить Тимофій Михайлович, ось приклад:

"Блажени нищїи духомъ яко техъ есть царство небесно" (арк. 4)

"Око за око" (арк. 316)

"Сребролюбїе корень всемъ злымъ есть" (арк. 42)

"Человекъ што сеетъ, то и пожнетъ" (там же).

В покажчикові широко застосовуються скорочення, напр., "Послання ап. Павла до Тимофія", складач скорочує Тимофія на Тим". При відсилках до Четвероевангелій, напр., "Євангелія від Луки, глава 2, стих 2", в скороченні буде: "Лу^к, б, за^у, б" (вживання надрядкових літер, а "б" слов'янське числення). До складніших і важніших текстів складач іноді дає подекілька відсилок до різних приналежних мість, а саме:

"Гласъ съ небесъ се естъсынъ мой возлюбленный о нем же благоволихъ" - зроблено шість відсилок до Євангеліє та Другому посланні ап. Петра (2, ст. 127-128).

Оригінальна копія "Книжка вещей нужнейшихъ" Тимофія Михайловича була знадена в 1817 р. в Публічній бібліотеці в Петербурзі, вона була переплетена з Новим Завітом. Від того пішла путанина, що Покажчик складовою частиною зшитого разом примірника і це стало хибю усіх описів на протязі майже 150 років. В наш час нараховується 14 примірників, з цього 10 прим. переплетені з Новим Завітом і Псалтирем, а 4-и окремо (2, ст. 125). Але переплет не є доказом уніфікації друкованого твору, а лише, як було вже сказано: окремий титульний аркуш, дата видання, підпис друкаря і окрема пагінація (сторінкування). Коли глянути в середину Нового Завіту з Псалтирем, в нім нема окремих титульних аркушів, як Червероевангеліє, Апостол і остання Апокаліпсис. Отже, це самостійний і окремий бібліографічний покажчик індивідуального автора, складений можливо студентом, а потім викладачем Острозької Академії - Тимофієм Михайловичем. Це перша друкована бібліографія на Сході Європи і від неї нам треба виводити рідномовний літопис бібліографічної документації та інформатики.

До цього слід додати, що Острозька друкарня перша в Україні ввела окремий титульний аркуш, сторінкування їх, застосували відливні і гравіровані прикраси і примінила потрібну літеру "ї".

Російські дослідники книгознавства нашого часу зовсім промовчують цю першу українську бібліографію на Сході Європи та взагалі першу серед слов'янів кириличного друку. Книжну культуру Київської держави можна підмайструвати під "три народності" щоб серед них "виростити москаля", але Острів на Волині ще можна називати "Острог", але вкласти в придуману легенду "Книжку вешей нужнейших" у культурну власність "трех націй" було б абсурдом. Російська дослідниця книгознавства А. С. Зернова у своїй праці "Начало книгопечатания в Москве и на Украине" (М., 1947, ст. 55) називає друки в Острозі Федорова-Федоровича, подає пагінацію Нового Завіта: "4 нм л., 490 л." (4 некумеровані аркуши і 490 арк.). Після цього подає пагінацію Показчика: "1 тит. л., 52 л." (1 титульний аркуш і 52 арк.), ані словом про заголовок "Книжка собрание вешей нужнейших".

Ми на цім місці не робимо А. С. Зернові закид, бо про нашу книжну культуру мусимо і повинні ми говорити. Десяток років тому цю справу порушили бібліотекарі в сучасній Україні. Автор цього зібрання опублікував дві статті й компіляцію "Острозька та Дерманська друкарні" (1981), але дотепер видвинути цю справу на належне місце не пощастило. Чи має не якийсь взаємозв'язок з волюнтаризмом думаням про православний Острів, годі сказати, але в одному енциклопедичному виданні англійською мовою (я оминаю назву і прізвище) Острозьку бібліографію і виклади бібліотечних та бібліографічних наук у Крем'янці (1809-1825) зовсім складач оминув.

Реасумуючи цю статтю справедливо буде сказати, що Острозький літературний кружок і Гурток вчених діячів культури внесли в українську бібліографію величезний вклад - опрацювали і видали найстаршу в Україні й на Сході Європи бібліографію у виді алфавітно-предметного відсилача, що собою уявляє першу також працю довідково-інформаційної літератури.

Українські бібліографи та історики документалістики повинні глибше застановитися над цим пам'ятником української літератури і повинні гордитися бібліографічною працею серед слов'янських та іншомовних народів.

Слушно закінчує свою працю Г.Н.Логвин "З глибин" (Київ, "Дніпро", 1974, ст. 186): "Своєрідність внеску кожного народу в скарбницю світової культури є одним з найцінніших його здобутків. Мистецька спадщина дає нам можливість прозирати "безперервність часів", взаємозв'язки культур різних епох і народів. Знання її духово збагачує людину допомагає долати культурну і національну обмеженість".

УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ ВПОРІВЕНЬ ДО ІНШИХ

Вперше ніж визначити сутність "практичної" бібліографії слід глянути в зародження самого терміну та його цільового призначення і визначення.

Всі матеріали, що чимось описують книгу зараховуємо до бібліографічних згідно двополовинчастого грецького слова "бібліон" - книга, а "графо" - пишу, отже вірним буде сказати - книгоописання, або описує книгу. Цілісні праці, описують "біблію", як текст, зміст, аналізують частини книги, доповняють чимось, роблять зведення друкованих праць за періоди, тематично тощо - називаємо бібліографіями. Десятки років тому бібліографія була дисципліною, сьогодні вона вже зарахована до гуманістичних наук.

Наука знаходить ранні зразки бібліографічних праць почавши від ІУ ст. Тут-то-там зустрічаємо списки книг, поради що саме читати, як також заборона читати "ложні" книги. Перші три бібліографічні статті в Україні були внесені до "Ізборника Святослава, 1073", одна з них найповніша "Богословца от словес" називає 47 книг Старого Завіту, 20 Нового та 23 апокрифів. Ця стаття розложена на чотирьох сторіках по дві колони в кожній з історичним початком української бібліографії. Друкована бібліографія народилася в XVI ст. до якої належить "Книга собраніе вещей нужнѣйшихъ", а сам термін чітко почав визначатися шойно в XVII ст.

В братському статуті монашого чину Маврійців 1618 р. поставлено вимогу, щоб на бібліотекою завідував знавець "бібліографічних наук" (4, ст. 26). Свідомо вжите слово "бібліографія" вперше в 1633 р. видатного бібліографа того часу Габріеля Нодє (1600-1653. G. Naude), в його праці "Бібліографія політики" (Bibliographia politica). Від того часу вже частіше в описах книг зустрічається цей термін. Ще за життя Нодє, монах-кармеліт Лун Жакоба (1608-1670) видав був річника французької біжучої бібліографії й читко її назвав "Bibliographia Parisina, 1645-1651" (Там же, ст. 27).

Вкінці XVII ст. термін "бібліографія" займав належне місце серед інших дисциплін науки і сповняв свою допоміжну роль. Згодом цей термін почали розробляти теоретики бібліографії і читко її відділили від ранніше утотожнюваного слова з "бібліотекою", "каталогом" тощо. На межі XVIII і XIX ст. цей термін введено в словарі, перший з них був The Royal English Dictionary, 1741, by D. Fenning, але ще в розумінні "списка книг". Інші надавали значення цьому термінові, як дослідження рідкісних книг. Остаточно цей термін закріпився в дослідника інкунабул (Michael Denis:

1729-1800) Einteilung in die Bücherkunde (1777-1778) Band 1, und Bibliographie Literaturgeschichte, Band 2.

В цих працях бібліографію віднесено до філологічних наук. Слідуючі десятиліття, що склалися на віки - були плодотворні для бібліографії, що поруч осмислювань (теоритичних розважань), почали появлятися різні переподіли, описи, а бібліограф Камю (A.G. Camus, 1740-1804) розробив проєкт поділу книг в Національній бібліотеці в Парижі на десять клас. Після довгих пе-

респрав, які тривають і досьогодні, погоджено, що завданням бібліографії є впорядкувати людське знання виложене в книгах. Під тим ми розуміємо - впорядкувати усе друковане так, щоб історик, мовознавець, етнограф, математик, біолог та всі інші професійні і зацікавлені діячі науки і культури могли знайти без затрати часу імена авторів, ними писані твори та всякі необхідні інформації для дослідів і студій. Також до книг широкого людського значення, чи групи книг по даних галузях складати довідники, покажчики до розділів, окремих понять-тем, предметів, а коли мова про Святе Письмо - в яких писаннях знайти, напр. фрази: "Горе вам книжники і фарисеї", "Блажені віруючі"...тощо.

В цій останній абзаці ми прийшли до потреби Покажчика "Книга зібрання речей потрібніших" до Нового Завіту, Остріг, 1580.

Покажчики, як помічні композиції бувають різноманітного складу, а найчастіше такі:

- Бібліографічний покажчик описує головніші, або вибрані матеріали поміщені в головному творі, беручи до уваги найкращіші спрямування читача, дослідника, проповідника, вчителя Божого закону і подальше.
- Альфавітичні, що вказують авторів, часто з титулами їх праць, імена співробітників, анонімів, криптонімів, збірні праці тощо.
- Хронологічні - супоставляють публіковані твори згідно датованого чергування.
- Мовні - розкладають літературу після мовної приналежності.
- Перехрестні, що вказують по-азбучно авторів, титули книг і предметів, або тем.
- Класові - після ділянок людського знання.
- Географічні - після місцевостей, областей, країв і держав.
- Тематичні, або предметні, найбільше поширені, головні в наукових потребах.
- Систематичні, що групують довідкові дані після розділів, клас, або логічного впорядкування.

Нами описуваний покажчик "Книга зібрання речей потрібніших" підпадає під першу вищеназану позицію "бібліографічний покажчик".

"Конкорданції" (Concordance), або покажчики до латинських Біблій знаєні вже в XIII ст., а друковані з 1479 р. Протягом XVI ст. вони видавалися до єврейського, грецького, німецького, англійських текстів усієї Біблії, а зокрема до Нового Завіту. Польські католицькі видання поміщували в покажчики лише вказівки, що саме читати у неділі та свята. Натомість Берестейська Біблія кальвіністів (1570) та антитринітарія Мартіна Чеховича (покажчик з 1577 р.) впроваджували предметно-тематичні відсилачі до цитат у Святій Письмі, потрібні в полеміці з іншівірцями.

Український автор покажчика - Тимофій Михайлович зовсім не наслідував іншомовних зразків, він не дотримувався порядку в межах літери, а розміщував гасла після їх значіння і можна думати - потреби читача.

В нашій прикладі мова про "Показчика до Нового Завіту, Остріг, 1580", індивідуального автора свідської особи - Тимофія Михайловича, значить він мав перед собою "біблію" (книгу) та робив "графо" (опис), що разом складає нову фразу - б і б л і о г р а ф і я.

фізична чинність бібліографії реєструвати друки книжкової форми та різні механічного виготовлення експонати після родів, хронології, тем, предметів тощо, а як умово-інтелектуальна праця - вона весь матеріал класифікує, складає огляди щоденні, місячні, річні, чи навіть декадні. Натомість фраза - п о к а ж ч и к, вибирає в себе чинність - показати, повести, розкрити. В тих двох чинностях лише функційні визначення, насправді в обох випадках мова про книгу та її опис.

Міжнародного розголосу набрав "Index librorum prohibitorum" Римокатолицької Церкви, перший раз опублікований у 1564 р., що забороняв читати книжки противні церкво-почитанні. Натомість східня Церква та її провідники вже від V ст. складали списки: "ложні", "отречені", або "сокровенні" книги. В Україні найраніші списки заборонених книг поміщені в двох статтях Ізборнику Святослава, 1073 р. З них "Богословца от словес" називає 23 книги, що їх забороняла церква читати.

Крім "Ліброрум прогібіторум" у Польщі, починаючи від XV ст., ще перед Люблинською унією, 1569 р., видавалися біскупські (єпископські) і Королівські постанови що забороняли гуситські та кирилівські друки. В 1492 р. була заборонена Біблія Скорини, надрукована в Кракові, 1491 р.

Кілька вищенаведених дат виявляють, що перед Острозьким показником, 1580 р. вже були друковані того роду "індекси" на заході, але на В сході Європи та серед слов'ян кириличного письма - український показник був першим. У нашій описі він має назву б і б л і о г р а ф і ч н и й п о к а ж ч и к, що причасний до основного твору - Нового Завіту, в якому він вказує вибране місце нашим осмислюванням. Завдяки перенесеного до нього частини тексту і відредагованих матеріалів з Нового Завіту та інших книг Святого Письма, він є також у повнім слові наукового визначення - б і б л і о г р а ф і є ю.

Нашим завданням у майбутнім буде розшукати примірника "Книги собраніе вещей нужнѣйшихъ", описати його під оглядом палеографічним, мовним і методичним і поставити на полиці поруч видань культурних народів світа. У нас є усе те, що мають інші народи, лише ми неспіли наших історичних пам'яток виявити вчас.

О С О Б А А В Т О Р А П О К А Ж Ч И К А (Гіпотеза)

Сучасні дослідники в Україні значно розробили Острозьке друкарство і незважаючи на певні хиби наświetлення, головно, подій, подані факти, дати та гіпотези, вкладено багато нового до першодрукарських починань на Волині. Е.Л.Немировський (2, ст. 128-29) робить зусилля скласти силветку автора-піонера нами описуваного бібліографічного покажчика, називаючи його Тимофій Михайлович АННИЧ. Здогади підказують, що він був студентом Острозької Академії, членом Літературного гуртка, причасний до друкарні й мабуть, приготував до друку потрібні матеріали.

Згаданий дослідник що першодрукар Іван Федоров-Федорович, 5-го березня, 1578 р. уповноважнював Тимофія Михайловича до одержання від віленського міщанина Якова Максимовича 262 кіп литовських грошей за продані книжки. У виставленій довідці на ім'я Михайловича, Федорович називає його "служою королівського писара Михайла Гарабурди". Сам же Гарабурда, свого часу був уповноважений кн.К.К.Острозьким привезти з Москви "Генадієву Біблію" до числа зібраних різних списків з метою звірити тексти, а найбільше вірний переклад взяти до уваги при складенні Острозької Біблії. Немировський зараховує Михайловича до поступової інтелігенції, яка старалася у Спільноті Трьох Народів (Литва, Україна і Білорусь) відкрити школи і друкарні.

В Євангелії виданій у Вільні, 1575 р. Петром Мстиславцем, що зберігалася в Дерманському монастирі ще при кінці минулого століття, була вкладна записка такого змісту: "Аз Тимофей Аннич діак школы руской Острозской и аз Федор Наумович Гарабурда, боярин дерманскій в лѣто 7092 индикт 12 круг солнечный 80, а луны 5 месяцев мая 6 в среду 10 недели по пасце по старому... купивши сію книгу евангеліе тетр придали есмо и на престол положили у храма пречистия и живоначальния троици монастыря Дерманского ради памяти своєю вечно и непорушно... ♣")

Дослідник схиляється до думки, що Тимофій Аннич, мабуть, Тимофій Михалович. Батько Федора Гарабурди називався Наум, він разом із Федоровичем у 1575 р. участували у спорі Куниців зі Спасівцями. Кн.К.К.Острозький, вигнав з Дерманського монастиря королівського ставленика Джуса, а посадив там І.Федоровича. У міжчасі в Острозі будувалося приміщення під нову друкарню, а згаданий у міжчасі в Дермані приготував друкарське обладнання.

Таким чином Тимофій Михайлович Аннич, згідно припущень, був студентом Острозької Академії, потім її викладачем, належав до літературного гуртка та ради вчених. Слід додати, що мабуть, він був закордоном і був обізнаний з бібліографічними "індексами" заходу.

♣) В наведеній цитаті написано "русской" з двома "с", але в Острозі писали лише "рускій" з одним "с". Писали діак, а не "диак". Автор цитати Тимофія Михайловича зараховує до "білоруської інтелігенції", коли в околицях Острога і Дерманя від віків живуть лише українці. Це приклади безоглядної русифікації.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

Нижче реєструємо кілька використаних праць до цієї статті понумеровані порядковими числами. Ці числа видніють у тексті, в дужках, а побіч них друге число відсилає до сторінки даного твору звідки ми беремо матеріял, напр., (2, ст. 25).

1. ІСАЄВИЧ, Я. Д.

Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні.
Львів, "Вища школа", 1975, 149 ст., іл.

2. НЕМИРОВСКИЙ, Е. Л.

Начало книгопечатания на Украине: Иван Федоров. Москва, "Книга", 1974, 223 ст., іл.

3. ИСАЕВИЧ, Я. Д. (Ісаєвич).

Преемники первопечатника. Москва, "Книга", 1981, 190 ст., іл.

4. СИМОН, К. Р.

Библиография; основные понятия и термины. Москва, "Книга", 158 ст.

UKRAINIAN BIBLIOGRAPHICA INDEX, OSTRIH (VOLHYNIA), 1580.

The main purpose of the essay is to give a brief account of the first bibliographical index in Eastern Europe and southern Slavic countries using a Church Slavic writing. It was published by the author Tymofii Mykhaïlovych in Ostrih, Volhynia, Western Ukraine, in 1580. It was a guide to the New Testament. This essay consists of the following articles:

1. PREFACE. Discussed are the first books which were hand written in Volhynia and also translated into Ukrainian language in the Peresoprytsia monastery. It was a period of time of the protestant movement in this region which offered an opportunity in the community especially among those with higher intellectual abilities. Prince K. K. Ostrozkyi felt that. He established the first schools and college in Volhynia, a printshop in 1577 and began to publish books.

2. IVAN FEDOROV-FEDOROVICH IN WESTERN UKRAINE. This Russian printer fled from Moscow and the rule of Ivan the Terrible and printed two books in Zabludiv, Belorussia and in 1572 came to L'viv. In 1575 he established his third printshop in Ostrih. He published here in 1578 a Reader and in 1580 the New Testament as well as in the same year bibliographical index to it. Ivan Fedorov-Fedorovych became in Western Ukraine a free man with the opportunity to continue and develop his abilities.

3. NEW TESTAMENT, OSTRIH, 1580. It consists mainly of four Gospels, a Psalter, some chapters from the Old Testament, Apocalypse comprising together 490 pages. Each page measured in size 12.2 x 5.6 cm. of text.

4. BIBLIOGRAPHICAL INDEX TO THE NEW TESTAMENT AND PSALTER. This was published in 1580. Each pages was comprised of 30 lines of print and measured 12.2 x 5.5 cm. Up until today no one has considered the index as s separate publication, and most researchers count it as a part of the New Testament, published in the same year. But upon careful investigation one must come to the conclusion that it actually was a separate publication, logically published after the New Testament, with its separate title page and 1-52 leaves constituting a reference tool for finding necessary passages. Translated into English from the Church Slavic language, the title page of this index reads as follows:

"The book of short collected important and useful things for the quick finding in the New Testament by alphabetical order for all believers in the Holy Trinity, Father, Son, and Holy Spirit. Published in God-saving town Ostrih by Ioan Fedorovich (1580) 1+52 leaves". The author's name - Tymofiĭ Mykhaĭlovich - appears on the first page of beginning text.

According to the investigations of the libraries in various countries there are only 14 copies existing. Among them 10 copies are bound together with the New Testament and Psalter and 4 are separately bound. This index qualifies as the first bibliography in Eastern Europe as well as among Slavs in the South.

5. THE PLACE OF THIS BIBLIOGRAPHY AMONG OTHERS. The first index of the "prohibited books" were known in the Byzantine empire starting in the IV century and included the "Index Librorum Prohibitorum" in 1574. The protestant's index in Volhynia in 1577, and Ukrainian index in 1580.

6. HYPOTHESIS ABOUT THE AUTHOR OF THE INDEX. Althrough never used by the author, by historical accounts the full family name should be: Tymofiĭ Mykhaĭlovych Annich. He was a former student of the Ostrohian Academy (its histocal name) and later one of its teachers and a member of the Literary and Scientific group of the Ostrohian cultural center.

ВИКЛАДИ БІБЛІОЛОГІЇ Й БІБЛІОГРАФІЇ У ВОЛИНСЬКОМУ ЛІЦЕЇ

Крем'янець, 1809-1832

ВСТУП

Рукописні книги, а потім друковані, що є предметом бібліології (науки про книгу) та бібліографії (опис книги) в Україні взагалі та в її волостях зокрема - дуже мало досліджені. Студії цієї культурної ділянки сильно утрудненні довгі роки перебування під чужою владою та суб'єктивного підходу чужих дослідників культурної активності на наших землях. Майже 90 архівних матеріалів створених протягом віків з участю корінного населення України знаходяться у чужих сховищах. Вони бувають оприлюднені запізно, або з кривдою для нас.

В цій нашій викладі мова про курс бібліології й бібліографії у Волинській гімназії, що в 1819 р. була переназвана на вищий заклад - ліцей. Польська література пише про цю установу, як форпост Польщі, а насправді, - це споруда виліплена з української глини, за українські гроші й на українській землі. Не треба підносити мертвої матерії до величі, а роллю ліцею в могутню перебудову людської істоти, головним завданням його творців було згуртувати фізичні й духові сили польського народу проти Росії, щоб надалі безправно володіти на українських землях. Вищі школи на Волині зовсім неновина, бо десь від 1577 р. в Острозі вже існувала Острозька Академія з тою однак різницею, що вона була на українській землі й для українців, а ліцей був пляновим твором поляків на чужій землі.

З подібних освітніх і культурних починань на наших землях, іноді й впливають претенсії до них. Коли дотого ще додати народження Словацького у Крем'янці, одного із великих польських поетів - вимоги перемінюються у кровні претенсії. Правда Міцкевич також народився за "рубіжом" корінно Польщі - на Віленщині, що означає, що великі інтелекти родяться не в родовіднім центрі, як, напр., в трикутнику: Шевченко-Леся Українка-Франко, а на периферіях. Ні два поети духом належать, безперечно, до Польщі, але тілом до двох різних сусідніх країн. Отже, полякам ми вдячні, що вони за гостинне перебування в Україні поруч національного гніту і віроісповідної нетерпимости - лишили нам дрібку культурної спадщини. Зрештою, коли глянути на діячів шкільництва на Волині в у вищезгаданім часі, більшістю у проводі стояли автохтони Волині польського походження.

Ми довше зупинилися в передмові до цього викладу, щоб також розвіяти невірну думку в українських "культурників" щодо бібліологічної й бібліографічної культури Крем'янецького ліцею в якій брали участь також поляки. На допомогу абсолютного виправдання в цьому приходить територіальний принцип, який бере до уваги умовину, що все що відбувалося і діялося на даній території належить до її народу, що дану територію заселює. Уся праця біля ліцеальних споруд відбувалася в панщизняних умовах дарової праці закріпощених жителів околиці, а всі фонди скла-

далися з недоплатеної праці за довгі години праці. Правда, в ньому був відсутній український інтелект, бо його не допускали.

З "Истории русской библиографии до начала XX в." Н.В.Здобнова, (М.1955) на ст. 140 є лише коротка згадка. Рідномовний автор Ігор Корнейчик у праці "Історія української бібліографії, дожовтневий період (Нариси. Київ, 1971) присвятив свраві викладів бібліографії в Крем'янецькій ліцеї 61-67 ст. Згаданий подав потрібні відсилки, що значно допомагають пошири круг інтересу.

Ми свідомо на вступі цього викладу довше зупинилися на національних моментах - українському територіальному і польському з моментами займанщини. Чому? Бо деякі українські бубліографи вагаються у своїх працях зарахувати книгозвизчення Волинської гімназії до здобутків книжкультури в Україні. Напр., д-р. Богдан Винар у гаслі: "Ukrainian bibliography" by Bohdan S. Wynar in: Encyclopedia of Library and Information Science. New York, Makcel Dekker, 1981, vol. 31, p.: 302-317. Згаданий автор

зовсім поминув перший бібліографічний покажчик на Сході Європи, Остріг, 1580 р. та виклади бібліографії у Волинській гімназії, 1809-1832 рр. Це дуже дві важні позиції у балансі нашої культури. До речі, згадане гасло перше, об'єктивне і написане українським бібліографом.

Бібліографію у Волинській гімназії викладав і осмислював П.Ярковський, вона довго залишалася поза увагою бібліографів; щойно в 1936 р. А. Лисаковський переклав на польську мову працю чеського бібліографа В.І.Жівного "Бібліографія і бібліології". А.Лисаковський оприлюднив дуже скупі дані лише про бібліологію.

Значно більше ми довідалися зо знайденого в архіві Йохима Лелевеля в Науковій бібліотечі Віленського університету "Плян призначений для викладів бібліографії" у відділі архіву Чарторийських. Цей плян був пересланий йому Ярковським в 1818 р., коли Лелевель готувався до викладів бібліографії на Варшавському університеті у 1819 р.

Цей детальний плян ми передаємо вже другим перекладом з російської мови. Від часу складання цього пляну нас ділить 164 роки, отже тодішня фразеологія, виложені поняття, бібліологічні та бібліографічні терміни іноді всуміш з іншими спорідненими дисциплінами - дуже утруднюють вірно передати першопрограмні напярмні наших попередників.

На чергових сторінках виказуємо, що у викладах бібліографії Україну випередила кількома роками Франція. З виценаведених даних бачимо, що Крем'янецька школа мала вплив на виклади бібліографії на Варшавському університеті. В Росції в той час ще ніхто належно не осмислював цієї тоді дисципліни, а тепер науки. Туди її заніс вихованець Київського університету - Василь Анастасевич в 1811 р.

КРЕМ'ЯНЕЦЬ - КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР ПІВДЕННОЇ ВОЛИНІ

Найперше Крем'янець був знаний із-за свого географічного положення - оборонної замкової гори, що з полонізаційних мотивів була пізніше названа горою Бони. Місто згадується в літописах вже в X ст., а оборонна система тут розвивалася століттями раніше. Предки волинян - дуліби, були мудрі стратеги, що вибрали на своє поселення територію між багnistим Поліссям і гористими Карпатами, природними сховищами. Але ця стаття має своїм завданням дати загальний огляд культурних надбань.

На Південній Волині годі говорити про тривалі культурні пам'ятки в минулому, бо країна положена при шляху диких орд сходу на захід. До перших тривалих пам'ятників культури треба віднести Православні Церкви. Волинь, як жодна волость в Україні має місто Володимир, колись столичне в честь першого Христителя України. Після хрещення нашого народу в 988, вже в 992 р. була у Володимирі відкрита єпископська катедра на чолі з єп. Стефаном (М. Теодорович, Описаніє... т.1, ст. 15-16). З колишнього язичного Червеня столицю волинян перенесено до Володимира, в честь Святителя України. Єпископ Стефан II - святий місцевої канонізації, ученик преп. Феодосія Печерського, що після його смерті перший став ігуменом Печерського монастиря; він постриг у монашество літописця Нестора. Коли до того додати с х и м у кн. Федора Острозького к. 1441 р., тоді ми заповнимо перше 500-ліття культурної сторінки Волині з її Крем'янцем.

Про християнську культуру в Крем'янці свідчать руїни давніх церков. Перша з них згадується церква Св. Миколая, побудована між XIV-XV ст. Про неї згадка в ілюстрації 1556 р., що в ній була ікона Преображення, позолочений срібний хрест і євангеліє в срібній оправі. Догадуються, що ця церква стояла на горі Черче, при стіні замку. Ще в 1870 р. на цій місці стояв камінний хрест.

Церква Архистратига Михаїла на Замковій горі, про неї згадка з 1669 р. Ц. Христового Воскресіння, згадується в 1636 р. Ц. Влкм. Параскевії, згадувана в 1663 р. Ц. Воздвиження Чесного Хреста, при ній чоловічий монастир. В 1672 р. її спалили татари. Ц. Святого Спаса відома в роках 1563 і 1566. При ній був також монастир. Ц. Живоначальної Тройці, на її місці потім був побудований Францішканський косяол. Ц. Богоявлення Господнього, при ній Братський монастир і друкарня, що видала три назви, як: "Собор Луцький", "О седмі таїнствах" і в 1638 р. "Грамматіку". При монастирі була школа, шпиталь і взаємна допомога. Припускають, що друкарня тут була основана коло 1636 р., а вже к. 1650 р. про неї не було жодної чутки. Саме на той час припадає українсько-польська війна; можливо, що в цій боротьбі була знищена і дру-

карня. Легенда, що Максим Кривонос їхав конем із Замкової гори, підсилює цей здогад вповні. Польська шляхта у замку боронилася, бій тут тривав місяцями. Були великі знищення.

Вище ми назвали давні церкви, про які були лише згадки (Згадана праця, т. 3, ст. 28-53).

Вже в 1636 р. на площі неіснуючої православної церкви Св.Троїці був побудований Францішканський кляштор. Унію в Крем'янці запровадив Кн. Януш Вишневецький коло 1630 р. і від тих дат православне церковне життя у Крем'янці розвивалося некорисно для корінного населення.

В 1888 р. в цій місті було ще 6 православних церков. В 1701 р. до Крем'янця насаджено єзуїтів і в 1731 р. тут був побудований костіол. Після третього розбору Польщі, в 1796 р. основана в Острозі православна семінарія, 1836 р. була перенесена до Крем'янця.

Титульна сторінка книги виданої в Кременецькій друкарні. 1638 р.

Діяльність єзуїтів, а після них у 1773 р. францішканів була спрямована на ширення католицизму на Волині взагалі. В Крем'янці був Єзуїтський Колегіум і два костіоли та каплиці.

Цю статтю ми не хотіли наставляти під кутом "ваші вулиці, а наші спори", або "ваша земля, а наша влада". Ми напочатку виказали будови християнської давнини, які біологічні сили народу будували і з Замкової гори боронили їх. Тут не було пустелі від віків і коли б не було фізичного насилля, автохтон розв'язав би усі проблеми часу та йшов би впарі з поступом людства.

Від оснування Острозької Академії к. 1575 р. і цілого ряду шкіл на Волині пізнішого часу, була вже власна освітня традиція і ніхто нам не смів її відібрати. Без уваги на те, хто тут організував освітнє і шкільне життя, головна умова, що це відбувалося на українській корінній території і всі здобутки належать до всього українського народу.

Третій розділ Польщі поміж Австрією, Прусією та Росією, відбувся 1795 р. Річпосполита втратила державність, а особливо врожайні українські землі. До російської займанщини відійшла вся Правобережна Україна з чисельним населенням і польською шляхтою, що володіла великими маєтками. Назовні поляки виявляли погодження з новими умовами, але згодом почали думати про "грамотну провідну верству", яку можна виховати тільки в школах.

Віленський шкільний округ був створений у 1803 р., до якого входили школи та учбові заклади Литви, Білорусі й губерній Волинської, Подільської і Київської. Начальником округу російське Міністерство освіти затвердило українського походження, польського кн. Адама Чарторийського, особистого приятеля царя Олександра І. Його помічником став поляк уродженець Волині

Тадеуш Чапський, теоретик творення шкільництва на Волині. З метою прихилити польську шляхту на свій бік, російський уряд зрівняв її в правах з дворянством, залишив давню судову організацію та йшов на зустріч просвітнім і шкільним справам.

Після нарад і дискусій провідників шляхти закріпилася думка організувати на Правобережжі освітній центр з особливою програмою з прихованими планами в "польській душі". Вибір впав на Крем'янець. Наслідком посиленних заходів російський царат дозволив Чапському в 1805 р. відкрити Волинську гімназію, яку в 1819 р. переіменувано на ліцей, школу вищого типу. На цю ціль зібрано крім державної дотації річно 5800 руб. також 415,720 злотих. Потім був створений фонд поезуїтських маєтків 2.350.000 зл., або 352.500 руб. "Устав Волинської Гімназії" виготовив сам А. Чапський; вона мала дати ґрунтовне енциклопедичне знання до практичного життя тодішньому дворянинові вглянути в потреби сільського господарства, щоб збільшити врожайність і прибутки. Уся програма була розложена на 10 років, розділялася на 7-м клас, причому кл. 1-3 були дворічними. Предмети навчання: Історія, географія, математика, архітектура, механіка, ботаніка, природа, моральні науки, агрикультура, садівництво, політична економія, топографічне креслення, фізика, хемія і право. Мови і література: польська, російська, французька, німецька, грецька, латинська, музика і Божий закон. Православний священник раз у тижні мав вчити релігії учнів цього віровизнання. Згодом була основана школа землемірів і механіки. Заложено астрономічну обсерваторію та ботанічний сад з 12.000 рослин. Переназвана гімназія на ліцей стала на Південній Волині тим, чим був Віленський університет на північних землях для Білорусі, Литви і частини росіян.

Ліцеальна бібліотека в 1825 р. нараховувала 31.000 томів. Імовірно, вчасі передання до Київського університету, 1834 р. уже було коло 100.000 т. Тоді ж передано габінет фізики - 259 інструментів і апаратів. Хемічна лабораторія складалася з 540 апаратів і 660 начиння. Багатий габінет зоології оцінений на 30.000 руб. (Підчас транспорту до Києва зазнав знищення). Механічна школа мала 334 моделів і 1.665 рисунків. Габінет мінералогії складався з 15.538 зразків, головню з колекції короля Станіслава Августа і Коллонтая. Художний габінет і нумізматики (17.928 монет, медалів тощо) залишилися у Крем'янці. Згідно царського указу з 8.11.1833, передано Київському університетові 462.580 руб. і 3.362 червінців від волинської, подільської і київської губерній - зібрані жертви на Крем'янецький ліцей. На стан 20 професорів Київського університету, в 1834 р. було 16 ліцеальних (3, ст. 332-335).

В 1831 р. поляки підняли повстання проти Росії, на чолі якого стали більшість абсолюенти Ліцею. Чергового року повстання було ліквідоване, влада крем'янецьку школа закрила.

Згідно статуту Волинської гімназії виклади бібліографії почалися 1809 р., які провадив Павло Осипович Ярковський аж до ліквідації ліцею у 1832 р. Він же і бібліотекар та керівник книжних фондів.

Про його виклади буде мова у черговій статті.

ПРОГРАМА ВИКЛАДІВ БІБЛІОЛОГІЇ Й БІБЛІОГРАФІЇ

Викладачеві Павлові О. Ярковському доля призначила бути першим в Україні викладачем бібліології й бібліографії ще перед тим, коли ще на Сході Європи ніхто не осмислював ці ділянки науки. Крім програми навчання згаданий приготував "Про бібліографію і необхідних для бібліотекаря знаннях оної" (O bibliografii i o niezbędných dla bibliotekarza wiadomościach tejże) та "Елементарний курс бібліографії для учнів Волинсько ліцею" (Elementarny kurs bibliografii dla uczniów liceum wołyńskiego) - (Див. 1, ст. 320). Названі праці історія бібліографії відночувала і про них є докладні докази, на жаль, вони не збереглися. Збереглися тільки тематичні пляни лекцій за роки 1809-1825 (1, ст. 321, поз. 165). Крім цього знайдено записки студентів п. з. "Бібліографія властива" (Bibliografia właściwa). Все це разом складає тепер повну уяву про перші починання науки бібліографії в Україні.

Колишній Кременецький ліцей

Ярковський почав навчання бібліографії в Кременецькому ліцеї в 1809 р., опісля його курс неодноразово переназивався. В 1814-1818 рр. - бібліологія, себто книгознавство, це доказує, що в ті часи не було однозначної думки, або чіткого розмежування між бібліографією та бібліологією. Дуже можливо, що це питання обговорювалося на якомусь форумі професорських нарад і це в свою чергу впливало на зміну назви курсу. Ігор Корнейчик (1, ст. 64) вважає, що під впливом австрійського бібліографа Деніса, Ярковський спочатку утотожнював бібліографію з бібліологією та від 1814 р. під впливом Г. Пеню, він у своїй програмі чітко виділяє бібліографію від книгознавства. Правда, на початку XIX ст. бібліографи на заході включали до бібліографії і дисципліни про бібліотекознавство, як книгозбирання, класифікація, праця бібліотекаря, каталоги, обов'язки службовців і помічників і це в свою чергу впливало на випрацювання курсу Ярковського.

Оригінальність викладів Ярковського помічається в тому, що він спрямовував увагу студентів на "шляхи книги в народ" на допомогу книги студійникові і на вплив книги на читача. В тому було зародження думки "керування книгою людською істотою", вплив тисяччю примірниками на мільйони. В цій ролі бібліотекаря мала бути першою. В "Правилах бібліотеки Волинської гімназії" за 1818 р., мабуть, була зредагована самим Ярковським такого змісту клявзуля: "Кожний читач, а зокрема ученик, коли потребуватиме вказівок у виборі книг до читання знайде допомогу в порадах бібліотекаря" (Переклад з рос. 1, ст.65).

Нижче наводимо детальний план викладів бібліографії і бібліології Павла Осиповича Ярковського, знайдений в архіві Й.Лелевеля на відділі Чарторийських в Науковій бібліотеці Віленського університету, який опублікував Р.И.Розет російською мовою п. з. "Лекционный курс П.О.Ярковского по библиографии" (Советская библиография" ч. 42, 1956, ст. 56-60). Звідси ми перекладаємо на українську мову з застереженням, що нас ділить від того часу півторавікова віддаля і тому виложені поняття тодішньою фразеологією і термінами, після логічного думання незавше повнозрозумілими. Усю програму викладач ділить на чотири розділи і деталізує на багато розділів, підрозділів, тем вживаючи позначення літерами, римськими і арабськими числами, а саме:

I. ІСТОРІЯ ДРУКОВАНОЇ КНИГИ З ПОГЛЯДУ ОСВІТИ І ЗНАННЯ З ПОДІЛОМ НА ГОЛОВНІ-ІІІ ПЕРІОДИ.

II. ЗАСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОСПОВСЮДЖЕННЯ НАУКОВИХ ТВОРІВ

I) Майстерство письма

1. Граматологія

1) загально

А. Винахід письменности

В. Роди письма

2) поодинокість

А. Образове письмо

В. Силябічне письмо (?)

С. Літерне (буквенне)

А) Примінення його в документах і книгах

В) Класифікація і види письма

2. Стегмелогія (клейма, позначки тощо)

3. Брахиграфія (слід розуміти скорочене письмо)

1) Злиття літер (сполучення букв)

2) Пропуск літер (вилишення букв)

А. Скорочення властивого слова

В. Початкові позначення

А) Словами

В) Числами

а. римські числові знаки

б. арабські числові знаки

3) Злиття і відступи літер - тиронські знаки

4. Графіка

- 1) Письмовий матеріял
- 2) Прибори писання
- 3) Писарі
- 4) Формат і прикраси рукописів

II) Мистецтво книгодрукування

1. Ксилографічні знаки
2. Друкування рухомими літерами
 - 1) Історія цього винаходу
 - А. Початки
 - А) Право міста Гарлем на цей винахід
 - В) Винахід друкування рухомими літерами в Страсбурзі
 - С) Удосконалення цього винаходу в Могунції (?)
 - В. Розповсюдження справжнього друкарства в XV ст. і характеристика першодрукованих видань
 - С. Удосконалення цього майстерства аж до нашого часу
 - 2) Техніка книгодрукування.
3. Стереотипне «друкування»

III. В Л А С Т И В А Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я

Введення (Після з'ясування мети і завдання предмету, викладач мотивує користь і потребу книгозбережень, або книжних "магазинів", при тім характеризує особу бібліотекаря і книгопродавця).

I) Відомості про склад книгосховищ, або книжних магазинів

1. Рукописи
 - 1) загально
 - А. Значення рукописів
 - В. Розміщення їх
 - 2) особливо
 - А. Східні рукописи
 - В. Грецькі рукописи
 - С. Латинські рукописи
 - А) Старинні римські «рукописи»
 - В) Римсько-варварські
 - С) Новоготські
2. Друковані книги
 - 1) Друковані книги взагалі та джерела відомостей про них
 - 2) особливо
 - А. Рідкісні книги
 - В. Книги визнані вченими (Під тим слід розуміти: книги одобрені бібліографами, введені в бібліографічну систему класифікації, на нашу сьгоднішню мову, книги які дістали прихильні рецензії знавців даних ділянок знання)

II) Внутрішнє впорядкування окремих виділень

1. Заведення порядку
 - 1) в рукописах

- А. Розміщення їх в книгосховищі «в бібліотечнім будинку»
 - В. Виготовлення каталога
 - 2) з друкowanими книгами
 - А. Загального використання
 - А) Розміщення їх в книгозбірні
 - В) Виготовлення каталогів
 - (А) Конечних «обов'язкових»
 - а. систематичний (згідно оприділення даного твору бібліографами «похвала вчених»
 - ь. загальний по-абуквний
 - с. предметний
 - (В) Додаткові каталоги
 - а. систематичний-абуквний
 - ь. мовний, або після мови «язика»
 - с. етнографічний
 - д. топографічний
 - е. друкарський «після назви друкарень-друкарів»
- В. Зібрання рідкісних книг
 - А) Розміщення їх у книгосховищах
 - В) Складення каталогів
 - (А) Каталог першодруків (інкунабул)
 - (В) Каталоги рідкісних книг пізнішого видання
2. Вдержання порядку
- 1) при допомозі посібних книг «слід розуміти інвентарів»
 - А. Надходження видань
 - А) куплені
 - В) подаровані
 - С) виміна
 - В. Видання, що вибувають «відходять»
 - А) продаж
 - В) заміна
 - С. Випозичування книг і їх повернення
 - Д. Прибутки і витрати на закуп нових видань
 - Е. Кошти ведення книгосховища
 - 2) бібліотечна служба
 - А. Обов'язки
 - А) бібліотекаря
 - В) помічників
 - С) службовців
 - В. Взаємовідносини між ними
 - 3) при допомозі ухвалених правил
 - А. Для читачів
 - В. Для позичальників книг додому

IV. ЛІТЕРАТУРА БІБЛІОЛОГІЇ

Примітка: Позначення А В С - латинська абетка оригіналу.

Як бачимо з переліку позицій "плану викладів", впровадження в предмет бібліології починається основним знанням про книгу включно з книговпорядкуванням і бібліографією. Тут же на тодішню мову названі предмети, якими цікавиться ця наука. Опісля слідує історія книги в усій її широті з додатком ширення освіти й знання.

В другій частині Яворський вказує на три розділи, як уміння писати, майстерність книгодрукування і властива бібліографія. Цей розділ розкладається на три частини:

а) Книгозбереження . Це ніщоінше, як історична наука про рукописні й друковані книги. Цим розділом захоплена палеографія і археологія. Дальше книги визнані знавцями за їх наукове, чи мистецьке опрацювання. Там же і класифікація книг виготована і розроблена бібліографами.

б) Черговий підрозділ займається комплектуванням книг, виготовання каталогів, бібліотечна спосібність обслуговувати читача, що властиво належить до бібліотекознання.

Під "властивою бібліографією" у плані Яворського слід розуміти, що вона ним визнана самостійною наукою в широкому розумінні. Справді, в цей розділ включені інші дисципліни, але це зовсім не поменшує наукового підходу до предмету, а радше відображає добу в якій народжувалася і розвивалася наука бібліографії. Без сумніву, вона вперше заіснувала на заході Європи, опісля переносилася на Схід Європи вперше захоплюючи нашу батьківщину - Україну. Це одночасно показує, що людська думка, умове осмислювання та винахід фізичних предметів не мають кордонів, вони згодом стають універсальні.

Яворський розглядає бібліографію, як органічну частину історії освіти й науки. Він вкладає в цю науку довідково-вказувчий метод йдучому по шляху допитливості до справжньої правди. Саме ж бібліотекознання і бібліографознання він уважає згідно виложеної програми - науково-допомічними людського знання.

Бібліографія як зрештою кожна наука, на шляху свого розвитку підпадала різним критеріям і переходила еволюцію від помічної дисципліни до самостійної науки. Остаточно її закріпила "маса друкованих книг" над якими треба було мати всебічну контролю, як замовлення, каталогування, розміщення після окремих наук, побічних, допоміжних тощо. А найголовніше - доступ читача до книги, або "шляхи книги в народ" між дослідників, студентів, науковців тощо. В цьому були потрібні глибоко обдумані каталоги: після авторів і заголовків, предметів, або тем. Це змушувало бібліотекарів, бібліографів осмислювати сокупність різних проблем.

Програми сьогоднішніх бібліотечних шкіл значно різняться від півтора віку тому. Стандарт бібліотечних шкіл визначено на сто тисяч літератури предмету і допоміжних матеріалів. Рідкісні книжки, журнали і періодика передається фільмами і прозірками. В останнім десятилітті компютер наближає людину до технічної досконалости також і в ділянці бібліографії.

РОЗВИТОК БІБЛІОГРАФІЇ НА ЗАХОДІ ТА В УКРАЇНІ

Часто повторюване в наявних есеях слово б і б л і о г р а ф і я, грецького походження (бібліон і графо) - описувати книгу. У перших "граматиків" - твір письменника, себто книгописання, або просто писати книги. У перших віках нашої доби, напр., у Педанія Діоскорида, письменника медичних есеїв. в 60 н.е. В третім столітті вживав цей термін Діоген Лаєртієс у своїй праці "Про життя філософів". З упадком античної цивілізації в IV ст. цей термін перестав вживатися і про нього немов забулися.

Після майже півторитисяч років б і б л і о г р а ф і я народилася вдруге у XVII ст. і від тоді цій фразі почали надавати зовсім іншого значення. Але сама бібліографія не може розвиватися без книги, і там, де більше книг - кріпшає бібліографія, як особна наука, що вивчає книги і після них впорядковує людське знання. Першим, що свідомо вжив цей термін був Gabriel Naudé (1600-1653) *Bibliographia politica*, 1633. Цей термін він повторив у своїй другій праці п.з. "Воєнна бібліографія" (*Bibliographia militaris*) що була частиною зібрання *Syntagma de studio militari*, 1637. В цих працях складач називав авторів, подавав характеристику їх творів, вживав скорочення тощо.

Ще за життя Габріеля Наде, термін бібліографія в розумінні переліку книг вжив монах кармелітського ордену Лм^і Жакоб (Louis Jacob, 1608-1670), професійно затрунєнений в книгозбереженні, як також, мабуть, керівник бібліотеки в усіх справах. Він видав річник французької поточної бібліографії п.з. "Паризька бібліографія" (*Bibliographia Parisina. Parisiis*, 1645-1651). Опісля згаданий автор ще раз повторив у праці "Загальна Галльська бібліографія", 1646-1654 (*Bibliographia Gallica universalis*).

Згодом цей термін почав переходити до інших мов. Толкове теоритичне осмислювання бібліографії відносимо до XVIII і першої чверті XIX ст. Першим, що увів цей термін у словник був англієць D. Fenning, "The Royal English Dictionary, Ltd.", 1741. Автор пояснював цю фразу, як "описування книг". В четвертій видання "Словника Французької Академії", 1762 р. бібліографію названо, як наука "бібліографа". Згодом цей термін ввели у свої словники інші народи.

Надання цьому термінові чіткого теоритичного значення здійснив знавець старинних книг (інкунабул) бібліотекар австрійської цесариці Марії-Тереси Michael Denis (1729-1800), опублікував *Einteilung in die Bucherkunde: Band 1, Bibliographie. Band 2, Litteraturgeschichte*. Wien, 1777-1778. В названій праці автор розглядає бібліографію як частину філологічних наук; на його думку - знання бібліографії починається від студій старих (давніх) книг.

Цю ділянку науки значно підсилила праця торговця книгами Née de la Rochelle (1751-1837) "Discours sur la science bibliographique". Він визначив бібліографію, як науку пов'язану з "письменницьким світом", "сокупність

знання. Він перший поділив бібліографію на історичну і "технічну", причому останній термін не зовсім виразно з'ясований. Це вже був час народження машини і можливо автор мав на увазі технологію взагалі.

Після цього маємо ряд праць французькою мовою. З видніших теоретиків виступав історик, правник і бібліотекар А.Г.Камюс (1740-1804), що склав для Національного інституту свій доклад (A.G.Camus) "Observations sur la distribution et le classement des livres d'une bibliothèque des sciences et arts pour l'an IV de la République . Littérature et beaux-arts". Paris. an VI, t. 1. p. 643-666. Автор поділив книги людського знання на дев'ять клас, до першої відніс бібліографію, яку у свою чергу розклав на два роди: а) Зібрання давніх старих книг, що вже частково описані і відомі бібліографам та б) Сучасні бібліографічні списки, що збирають, описують і можливо складають після прийнятих систем, подаючи примітки, потрібні інформації для читачів, дослідників і науковців.

Книгознавець і бібліотекар Габріель Пеньо Gabriel Peignot, 1767-1849) видав словника (тлумача) по книгознавстві - Dictionnaire raisonne de bibliologie... Paris, 1802-1804, Т. 1-2. У передмові цього словаря, Пеньо розмежував бібліологію від бібліографії. Після його погляду завданням бібліографії - технічне описування книг та їх класифікація, а бібліологія - це теорія бібліографії.

Achard, C.F. Cours élémentaire de bibliographie ou la science du bibliothécaire. Ouvrage mis à la portée des élèves des lycées et des écoles secondaires. T. I-III. Marcelle, 1806-1807.

Шойно Ашар у вищеназванім курсі у першій розділі без вагання доказав, що бібліографія є найширшою наукою усіх наук. Вона охоплює всі ділянки знання, а від бібліографа - вона вимагає знання деяких мов включно з античними, щоб можна було сягати у віки; конче знати історію книги а зокрема літератури. Він уважає за бібліографа того, хто вивчив глибину книги.

Після ряду праць французьких бібліографів та інших народів заходу, почало розвиватися книгознавство, книгоописування, почали закладатися бібліотечні школи, що в наш час стали окремими факультетами при більших університетах Європи та Америки.

Вище ми назвали тільки головніших представників бібліографічної науки, їх було значно більше, але твори Деніса, Рошеля, Камюса, Пеньо і Ашера є стрижневими. Придержуючись поговорки "що француз придумає, то поляк полюбить", треба признати слушним, французькі бібліографи мали вплив на західню, середню і східню слов'янщину. Публіковані праці вищеназваних авторів припадають на роки 1633-1807, отже це період оснування Волинської гімназії в 1805 р. та виклади бібліографії в ній 1809.

Перший викладач бібліографії в Україні, в Крем'янецькому ліцеї - Павло Ярковський був тут же викладачем французької мови, отже повна залеж-

ність трансформації книгознавчої освіти, а зокрема бібліографії, спершу до Крем'яця, а потім до Києва. До культурних набутків ніхто немає монополії, усьому рішає територіальний принцип.

В основнім Статуті Волинської гімназії була така вимога (переклад з російського): "Основана при гімназії бібліотека з подарувань громадянства має бути під наглядом бібліотекаря, що крім цього обов'язку має вести курс граматики і бібліографії" (1, ст. 62). Загальна програма навчання, а в тому і курс бібліографії поповнялися роками. Курс бібліографії викладав Ярковський для вищих клас на відділі літератури, філософії і витончених наук.

Ігор Корнейчик в Історії української бібліографії (1, ст. 63) згадує, що Ярковського у викладах бібліографії випередили французи: Лер у 1799, а Кост, 1801. На жаль годі було зіндіфікувати названих осіб, бо імена подано кирилицею, а французькі наймення бувають складної конструкції збігу сляб.

Як вже було згадано, Ярковський ділився зі своїм бібліографічним досвідом з Йохимом Лелевелем, який готувався до викладів цього предмету на Варшавському університеті; він подав йому програму навчання та опис внутрішнього впорядкування бібліотеки у 1819 р.

На жаль, жодний з рукописів Ярковського не був опублікований, діляки назви загинули в останній війні. З його бібліографічних праць нам відомі:

1. "Про бібліографію і необхідних для бібліотекаря знаннях оної".
2. "Елементарний курс бібліографії для учнів Волинського ліцею".

Згідно повідомлення бібліотекаря Львівського університету Ф.П.Максименка, курс лекцій згаданого викладача зберігався в бібліотеці Оссолінських у Львові, але з метою їх опрацювання до друку, перед другою війною ці лекції були переслані до Марії Данилевичової, у Польщу (мабуть, Варшави) і там загинули в пожежі.

Згадує про П. Ярковського, Н.В.Здобнов у праці "История русской библиографии до начала XX века" (Вид. 2, М., 1951) в статті "Библиография в начале века", ст. 116-118. На вступі автор перераховує імена та бібліографічні починання в Росії почавши з 1804 р. Це були спонтанні прояви. Згадує Добнов нашого земляка Василя Анастасевича (див. чергова стаття), мовляв "нарешті в 1811-1812 рр. почав виходити в Росії журнал "Улей", в якому віділено значне місце бібліографії й в ній же перша теоретична стаття цього предмету".

В черговій абзаці автор пише, що до того десятиліття відносяться "библиографическое начинание", - виклади бібліографії в Крем'янецькому ліцеї, що мали деякий вплив на цю ділянку в Росії. Добнов, бібліографічну діяльність у крем'янецькій школі відносить до польської історії та що вона розвивалася завдяки "влиянию русских общественно-политических условий".

За бібліографічною діяльністю В.Анастасевича, Добнов закріплює територіальний "руський принцип", а Ярковського починання відносить чомусь до польської історії.

ПІОНЕРИ БІБЛІОГРАФІЇ НА СХОДІ ЄВРОПИ

а) В У к р а ї н і

Павло Осипович Ярковський (1781-1845) народився в Краківщині, в цій частині, що етнографічно належала до Галичини. Бувший шляхтич. В 1801 р. скінчив Воевідське "вчилище" в Крем'янці, опісля залишився тут вчителем французької мови. Серед усіх випусників відзначався він працьовитістю та виказував понад пересічні здібності. На нього звернув увагу Гуго Коллонтай (нар. в Дедеркалах, на Крем'янецьчині) та Тадеуш Чацький (нар. в Прилуках, на Волині). Після оснування Волинської гімназії в Крем'янці, в 1805 р., Ярковський зістав включений в навчальний склад із порученням вчити французьку мову та естетику в перших чотирьох класах. Додатково доручено згаданому ведення бібліотеки. Спочатком вересня, 1809 р., офіційно Ярковському призначено посаду бібліотекаря з дозволом викладати бібліографію й загальну граматику.

В тодішній Волинській гімназії урядова мова була російська, а викладава польська. "Енциклопедія Повсехна" Ольгебранда (Варшава, 1862, т. XIII, ст. 79-80, що найблише була до цього часу, подає список праць П.О.Ярковського під такими заголовками (дати складання рукописів відсутні):

1. "O początku pochodzenia i wykształcenia języków".
2. "O bibliografii i o niezbędnych dla bibliotekarza wiadomościach tejże".
3. "Elementarny kurs bibliografii dla uczniów Liceum Wołyńskiego".
4. "Zasady grammatyki powszechnej, kurs dla tychże uczniów".
5. "Oszerniejszy wykład grammatyki powszechnej".
6. "O smaku w dziełach nauk i sztuk" (Розправа, читана 30.6.1830).
7. "O początku postępie i terazniejszym stanie oświecenia w gubernijach: wołyńskiej, kijowskiej i podolskiej".
8. "Plan systematycznego porządku dla ułożenia biblioteki Liceum Wołyńskiego z dołączeniem wzorów spisywania katalogu".
9. "Wiadomość o Bibliotece Liceum Krzemienckiego i onej porządku" (W. Nowodworski, "Bibliograficznych ksiąg dwoje" J. Lelewela, str. 263 (Енцикл. Повсехна подає: "Historyja biblioteki liceum wołyńskiego", rękopis Lelewelowi)

Ми свідомо назвали рукописи бібліографічного змісту, як також

усі інші випрацювання, щоб мати цілісного образу про працю піонера бібліографії на українських землях. Писана спадщина Ярковського не була публікована, все залишилося в рукописах, з яких частина загинула в Другій світовій війні.

Читавши курс бібліографії у крем'янецькій школі, Ярковський ставив перед собою дві мети: теоритичне осмислювання предмету і при допомозі овітати слухача - вирішувати і поглиблювати бібліографічні питання. Його орієнтація була спрямована - вибрати все найкраще в тодішній літературі. Складаючи "Планъ расположения библиотекъ Волинскаго лицея", 1824-25 рр., Ярковський

Станіслав Пташицький опублікував працю польською мовою "Енциклопедія наук допоміжних історії і літератури польської" (Львів, 1921, 283 стор.). Автор подає 14-ть помічних дисциплін і на перше місце ставить бібліографію. Про неї він пише (вільний переклад): Бібліографія займає перше місце в усіх наукових студіях. Вміє нею послуговування веде до негайної орієнтації і допомагає в праці. Бібліографія в повнім значінні є - книжка, що подає список наукових творів, називає авторів, подає назви, місце друку тощо. Таке визначення бібліографії давали понад півстоліття тому, але в наш час вона стала окремою ділянкою самостійної науки з власним методом дослідження, яке поглиблюється на окремих факультетах більших університетів.

Дальше автор називає помічні науки студій історії і літератури, до них він зараховує: архівістику, нумізматичну, дипломатику, ографістику, нумізматичну, геральдику, генеологію, хронологію, мовознавство, лексикографію, географію історичну, археологію і антропологію. В першій розділі автор подає стислу дефініцію й каже: "Бібліографія - облік і групування надбань духа, що вимагає потреба народу". Він пише: в скарбниці духової творчості треба постійно вести контроль її рівня і вартості в усіх напрямках. Суспільство, що не веде такої контролю зовсім не знає про свою участь в загальній праці культури народів і не має погляду та належної свідомості про стан і рівень духового розвитку народу. "Таким обліком і групуванням плодів духа народу, писаного, або друкованого слова - займається бібліографічна служба".

В розділі "Початки і розвиток наукового опрацювання бібліографії", автор називає кілька західних бібліографів та після них Павла Ярковського. При тому подає офіційний виказ викладів Волинського ліцею" латинською мовою на 1821/22 рік розділ VI, а саме:..... Cursus

litterarum veterum et recentiorum nec non artium elegantiarum znajdujemy: „Paulus J'arkowski Bibliographiae et Grammaticae Universalis P. P. Bibliothecae Praefectus, diebus Solis ab horae XI matutinae dimidio ad XII tradet: Bibliographiam ad propria dictata... Insuper die et hora commoda sub initium lectionum indicandis, operationes in ordinanda Bibliotheca auditoribus suis demonstrabit, et quomodo doctrina bibliographica studio comparata ad usum in confectione catalogorum accommodari debeat, exercitationibus docebit". (Praelectiones in Lycaeo Volhyniensi sub auspiciis Universitatis Litterarum Vilnensis a Kalendis septembribus anni MDCCCXXI ad Kalendas quintiles anni MDCCCXXII habendae indicuntur a vicario directoris et praefecto Lycaei Antonio Jarkowski. Cremeneci. Typis excudit N. Glucksberg typographus Lycaei. str. 7-a).

Навчання бібліографії у Волинському Ліцеї та самому П. Ярковському присвячено в 1921 р. тільки одну сторінку.

пропонував картковий каталог, який на його думку вповні розкривав книжкові зібрання. Він писав у цій пляні, що найголовніше завести у бібліотеці порядок, щоб кожному потрібну книжку, чи найменший друк, одного, чи багатьох авторів можна було знайти якнайшорше (1, ст. 66).

Ярковський, як вчитель і бібліотекар в одній особі, значно попереджав тодішній книгознавчий круг співжителів, він висував думку аналітичних відсилок до збірників, зібрань творів та всякої літератури щоденного і кінцевого вжитку. В 1820 р. він одержував за свою працю 700 руб. річно. Найвища тоді платня була 1000, а найнижча 250 руб. (3, ст. 297).

Історик української бібліографії Ігор Корнійчик, припускає, що курс бібліографії Ярковського мав вплив на нашого земляка В. Анастасевича, що імовірно, був у Крем'янці в середині 1810 р.; припускають, що він робив старання дістати працю в гімназії. Мабуть цей вплив захопив і першого російського бібліографа В.С.Сопикова, що в 1813 р. опублікував "Опыт российской библиографии". Ясно, що головна сила впливу приходила із заходу, де тоді в ряд країн була складена поважна література.

Коли в 1832 р. Крем'янецький лицей був закритий російським урядом і в черговий році книжні фонди були передані до Київського університету, за книжками пішов, як його називали "Пан Павло". У Києві він став першим професійним бібліотекарем і викладачем. Нартівливо казали, що "за книжками Павло готовий був піти і до пекла". У Києві він брав участь у складенні декількох плянів, між іншим, у "Правила содержания библиотекъ въ гимназіяхъ и уѣздныхъ училищахъ Кіевскаго учебнаго округа" (1, ст. 321, поз. 175). В 1838 р. переклав на російську мову "Иланъ расположенія библиотеки Волынскаго лицея". Ярковського захоплювала бібліографічна класифікація друків у бібліотеках. (Там же ст. 67). В Бібліотеці Київського університету стали крем'ячани: Микульський і Княжинський. (3, ст. 331).

Павло Осипович Яворський, вихований і навчений на українській землі - Крем'янці, відплатився їй за себе і за своїх земляків - піонерством у діяльності бібліографічної й бібліологічної наук. Тоді він вже був громадянином імперської Росії, в столиці України, без страху перед "Вогнем і мечем".

б) Крем'янецька бібліографія в Російській Імперії

Видатну роль в осмислюванні бібліографії в Росії брав наш земляк Василь Анастасевич, нар. 11.3.1775 р. у Києві, імовірно румунського походження. Студіював філософію в Києво-Могилянській Академії й тут він набув ніколи незгаслу любов до України і цю патріотичну прикмету зберіг він протягом усього життя. Він же бібліограф, перекладач і видавець.

Зо всіх посад,- одна його наблизила до бібліографії - служба в біб-

ліотеці Румянцевського Музею в Петербурзі. Його заслуга в цьому, що він перший в Росії почав видавати літературно-бібліографічний місячник "Улей" (вулик), розміром 5-ти аркушів і в ч. 1 за 1811 р. вмістив власну статтю "О бібліографіі", перша цього роду в російській імперії. В цій статті автор назвав бібліографію, як "опис книжок, або науку знати книжки та розділити їх на потрібні класи згідною загальною, чи прийнятою системою". Далі, він пояснював бібліографію, як "скорочену бібліотеку, що систематично розміщує наукові праці, якогось одного народу, або наукового світу взагалі! Тому вона розділяється на загальну та особливого призначення". Він писав, що "бібліографія корисна для тих, хто присвятив себе науковій праці"... А далі: "Ця наука про книжку стала галуззю людського знання і тим вона важна, що в собі містить інші науки, бо всі вони включені в книжки."

Наш земляк знав товаришів західних бібліографів до яких його наближувало знання французької мови з якою він часто робив переклади. Він же зробив переклад з польської мови на російську "Статут Великого Князівства Литовського" та зробив зведення Київського і Волинського літописів. (2, ст. 46-49).

В іншій статті, Анастасевич подав огляд бібліографії в Західній Європі при цьому згадує Росію мовляв (можна думати) інтелігентам цей термін ще треба перекладати, себто пояснювати, бо тут його зовсім не розуміють. Своєю статтю кінчає автор про "теорію бібліографії" (там же ст. 47). Згадує він також термін "бібліологія" і робить заувагу називати її "філософією бібліографії". Бо сама бібліологія, він пише, не тільки механічно описує книгу фізичними силами, але умово розкриває зміст, саму суть книги, робить зусилля визначити вартість у розумінні не ціни за нею, але у визначенні вартості для інтелекту людини. Отже, він відніс бібліологію до бібліографії. З того бачимо, що вже тоді наш земляк на корінних російських теренах визнавав бібліографію і книгознавство за окремі науки. Але до книгознавства він відніс також археологію і нумізматику і тим надмірно поширив її межі.

З його головніших праць російською мовою відомі:

1. "Роспись книгамъ для чтѣнія изъ библиотекъ В. Павликова", СПб., 1820.
2. "Роспись книгамъ для чтѣнія изъ библиотекъ А. Смирдина", СПб., 1828.
3. "Списокъ всѣхъ российскихъ светскихъ писателей отъ Рюрика до нашихъ дней". I: "Новости Литературы", 1822, ч. 20 і 24.
4. "Краткое извѣстіе о всѣхъ съ 1707 по 1822 выходившихъ въ Россіи поврежденныхъ изданій"... I: "Новости Литературы", 1822, кн. II, ч. 23 і 25; кн. IV, ч. 18. (2, ст. 47).

Почавши з 1820 р. працював протягом 20 років над бібліографією журнальних статей, незакінчив, лишилися в рукописі. В цій же році помістив статтю "О необходимости въ содействіи русскому книговедению" ("Благонамеренный" т. 7, ч. 10, ст. 32-42). Іншомовну фразу "бібліогнозія" перекладав на "книговедение", а "бібліологія" на "книгословіє".

В 1817 р. робив заходи дістати посаду викладача в Крем'янецькій ліцеї, але з якихось причин не здійснив своїх намірів (1, ст. 321, поз. 171).

В своїм журналі "Улей" значне місце віділяв історії, літературі та етнографії України. В далекій Петербурзі ніколи не забував "країни літ дитячих". Після його смерті 16.2.1845 р. залишилася приватна бібліотека, архів, списки і картки бібліографічного змісту; довгий час це "валялося у шопі". Частина його писаного і друкованого дорібку дісталася до антикварень, рукописи збереглися в Академії Наук в Петербурзі, а частина в Публічній Бібліотеці. Російські бібліографи (Здобнов) називають його "руським" народженням у Києві.

Першу бібліографічну документальну працю в Росії склав Василь Степанович Свинков "Опыт русской библиографии", СПб., 1813. У першому випуску три томи, описують 6941 друків. У вин. II, 2 т., продовжують опис: 6942-13249 позицій. Ця бібліографія перевидана у 1905 р. під редакцією з примітками, доповненнями і покажчиком В. Н. Рогожина. Ми використовуємо механічну копію London, Holland Press, 1962.

В першій частині згаданої праці подана стаття п. з. "Предъувѣдомленіе", ст. XIII-LXXVI - це вступні відомості про книгосховища в Росії. Опісля подана хронологія друкарень в ній подані місцевості й видані назви; список слов'янських книг друкованих між 1489-1700 рр. і тодішня схема класифікації книг. На вступі автор пояснює терміни, як: бібліограф, бібліофіл, бібліотаф (той, що ховає книги від інших), бібліоман і бібліотекар. Але глибшого осмислювання бібліографії автор не подає.

В 1665-66 рр., імовірно, при Печатному дворі у Москві був складений бібліографічний довідник п.з. "Оглавленіе книгъ, кто ихъ сложилъ", призначений для редакторів, перекладачів і видавців з метою скоро відшукати потрібний твір, себто "хто і кетру книгу склав, або написав". Ця праця називала близько 1800 творів грецьких, латинських, слов'янських тощо. Це не була "слов'янська бібліографія", а лише "фаховий довідник Печатного двору".

Це "Оглавленіе" вивчав Іван Франко (Записки НТШ, т. 89, 1909, ст. 35-45). Він доказав, що на внесених туди слов'янських видань 49 було: українських 21, російських 17, білоруських 10, польських 1. Також історик української бібліографії Ігор Корнейчик (названа праця ст. 27-30) уважає, що в цій творі видатну участь приймали українці, а навіть, можливо, були складачами його.

Н.В.Здобнов (передше названа бібліографія, ст. 32) подає, що при авторах "Оглавленія" були подавані короткі біографічні дані, одне з них: "Епифаній Славинецькій, отъ Малія Россіи, прибувши въ Москву градъ лѣта 7157 (1649)". Отже він був автором першої наукової бібліографічної праці на Московщині.

КУЛЬТУРНІ ЗДОБУТКИ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПОНИЖЕННЯ КРЕМ'ЯНЕЦЬ

У трикутнику Південної Волині є три міста, що відмінні своєю історичною роллю у далекому минулому: Крем'янець - оборонний центр з своєю Замковою горою та культурний осередок повіту; Почаїв - церковна фортеця українського народу з своїми святощами: Стана Божої Матері, Чудодійна Ікона та Мошні Преп. Іова; Вишнівець розділяє місто на двох хрестах - православному й римокатолицькому. Коротка відстань ці міста ділить по 20 км., але яка неоднакова їх роль. Це сюжет до нової т р и л о г і ї.

Крем'янець є мініатюрною заходів чужої влади закріпити за собою "стан посідання" території сусіднього народу. Такі зусилля роблять усі народи аж до нашого часу. Вже напочатку цієї статті буде справедливим сказати, що культурний здобуток цього історичного міста відбувався за рахунок соціального і великою мірою національного пониження автохтонного населення. Ми вдячні волинянам польського походження Тадеушові Чацькому (1765-1813), нар. в Поприцьку, пов. Горохів, Гуго Коллонтаєві, нар. в 1750 р. в Дедеркалах, пов. Крем'янець та кн. Адамові Чарторийському, що мав великі маєтки на Волині за їх заходи організації освіти у цьому закутку нашої землі. Праця цієї трійки припадає на період залишків феодальної системи, що тоді була однією з вікових зразків управління територією і народом.

Ми знаємо, що єгипетські пераміди побудовані на кістках сотень тисяч, а може й мільйонів невольників, і коли тепер глядачі захоплюються майстерністю та архітектурою оцілених будівель, нікому в голову не приходить думка згадати терпіння невольників. Це було в по-біблійних часах, а споруди Волинської гімназії будувалися напочатку XIX ст. великою частиною дарової праці панщинного українського населення.

Переглядаючи списки ініціаторів, будівничих і викладачів Волинської гімназії майже учасника описуваних подій Міхала Ролле (Атени...Львів, 1862) ми зовсім не знаходимо українських прізвищ, співпраці з місцевим населенням, або чогось такого, що зв'язувало б цей великий проєкт науковими, підвладними і переможеними обох попередніх шарів суспільства.

Є докази, що наш земляк Василь Анастасевич (1, ст. 66) старався про посаду викладача в Крем'янецькій ліцеї у 1818 р., але не міг дістати. Причини могли бути різні й нам тепер тяжко вгадувати, які саме.

До 1811 р. ліцей користувався Почаївською друкарнею, але десь у половині згаданого року була урочомлена власна друкарня. Це також частково вказує на те, що зміст друків міг бути різний від офіційних і в цьому не слід було мати побічного свідка.

Прибутки крем'янецької школи походили з таких джерел:

1. Дотація російського уряду 5700 руб. річно.
 2. Пожертви громадянства (шляхти).
 3. Залишки по-єзуїтського майна під управом Комісії Едукаційної.
 4. З частини прибутків Крем'янецького староства.
- Останні дві позиції були регульовані "Указом царя Олександра I, з 13.10.1806 і 13.7.1809.

Староство Крем'янецьке належало до Королівського двору, який його "відпродував" заслуженим особам. Останнім був кн. Януш Сангушко. Старанням Чацького перед російським урядом у Петербурзі, після смерті першезгаданого, староство і прибутки з нього передано Волинській гімназії. До цього староства належали господарства таких сіл: Дунаїв - 46 господарств родин, Двірець - 33, Фільварки Малі - 29, Млинівці - 12, Підлісці - 39, Сапанів - 54, Жолоби - 74, Грабівка - 30 і Сичівка - 15.

Перша люстрація ліцеальних дібр була складена 1818 р. До неї внесено скарги селян Жолобів і Сапанова проти панщинних тягарів на користь ліцею. Спочатку кожне господарство, чи родина відробляли 52-77 днів річно панщини, згодом ця дарова праця була збільшена 104-156 днів річно (З.С.Фелінські, Паментнікі, вид. 2, Львів, 1911, ст. 15). Крім цього ще була "даремшина", "закіски", "прикісен" та різні придумані роботи.

Керівний господарський апарат Крем'янецького ліцею почавши від управискінчивши на побережниках, або "гайових", доглядачів та інших - рекрутувався з шляхти. Згідно люстрації 1818 р. до керівного апарату належали: Гаспер Сташевські, шляхтич, нар. на Крем'яниччині, 42 років життя. Ян Гурскі з Ковельщини, 25 років; Іжегож Сташевські, 42, записаний до шляхти в Острозькому повіті. Станіслав Яськевич, 40, з Володимирщини. Фелікс Міровські, 30, шляхтич з Луцького пов. Доглядач лісів Александр Ляшевські, 60, шляхтич з Перемищини. Войцех Весоловські, 34, шляхтич з Австрії (мабуть, Галичина). (4, ст. 108).

"Дзеннік Віленський" з 1805 р. помістив дані Т. Чацького про стан освіти на Волині, Поділлі й чомусь називали Україну (слід розуміти Київщина і Брацлавщина, свідомо Україну ставили поруч провінцій), стан такий:

	Шляхта	Мішани, купці, вільні і чужинці	Селяни	Разом
В о л и н ь	38.452	28.503	462.450	529.405
учеників	1.820	422	96	2.338
П о д і л л я	50.638	23.183	480.120	553.941
учеників	1.495	436	40	1.971
Україна (Київщина)	43.597	18.317	495.145	557.059
учеників	432	118	27	577

(3, ст. 17)

Пересічно було студентів: 1807 - 434, 1808 - 404, 1809 - 413, 1810 - 612, 1812 - 693. В останніх роках пересічно річно навчалось 700 осіб. Шляхта була на першому місці, а селяни на останньому, хоча основний тягар посередньо і безпосередньо був опертий на їх праці. Нам невідомо, хто саме нале-

жав до "селян", дуже можливо не-українці. (3, ст. 263).

Вчасі створення Комісії Едукаційної (1775-1795) стан шкіл на Волині був такий:

- а) Єзуїтські школи у Луцьку, Крем'янці, Острозі, Житомирі й Овручі;
- б) Школи оо. Василіян у Володимирі й Любарі;
- в) Школи Піярів в Домбровищі і Межириччі. Отже було 9 (слід розуміти) середніх шкіл з 2.561 учениками (3, ст. 263).

Переглядаючи розвідки про Крем'янецький ліцей, гасла в енциклопедіях створюється враження польського "культуртрагерства" на українські землі, сперша на Волинь. Вернімося думкою до 1577 р. Острозької Академії, з якої вийшли видатні постаті, як: гет. Петро Конашевич-Сагайдачний, Малетій Смотрицький, Зизаній Тустановський, о. Дем'ян Наливайко, Василь Суразький та десятки інших. Там же працювали видатні педагоги, богослови і між ними і чужинці. Перед тим Волинь репрезентував кн. Костянтин Іванович Острозький, що маючи 37 літ став Великим Гетьманом Литовським, а в 1497 р. - начальний командир усього литовського війська. За свого життя звершив 33 переможних битв. і був проголошений найвидатнішим лицарем на Сході Європи (П.Шумовський, Остріг, ст. 61).

Після Люблинської унії, 1569 р. давній дух Київської Русі і Галицько-Волинської держави почав падати до "нуля" панщиняка. І в 1805 р. 462.450 працівного населення Волині могло послати до школи лише 96 учеників. З українців-абсолювентів Крем'янецького ліцею вписаний до літератури Тимко Падура (1801-1871), почав друкуватися в 1829 р., писав по-українськи латинськими літерами.

Ми свідомо вищенавели числові дані, щоб виказати, що на нашій землі, нашою працею у виді панщинних повинностей безпосередньо довкола Крем'янця, а посередньо на просторах ланах, лісах і копальнях побудована та школа більшістю тільки для одного тут зайшлого народу.

Ми вдячні уродженцям Волині польського походження, що вони зміло використали зв'язки з пануючими і своїми підвладними та виявили стільки організаційних здібностей, що зарепрезентували на Сході Європи першу Волинь, а потчерез неї й уся Україну в діялнці шкільної освіти.

Зокрема, ми свідомо визнаємо, що Павло Осипович Ярковський - піонер бібліографії в Україні, а наш земляк Василь Анастасевич у Росії.

Автор цього есею колишній вихованець Крем'янецького ліцею, 1932-1933 рр. з мережі суспільних діячів. Ми тоді між собою домовилися, що гідно тому подати руку, "хто немає наміру перетягати тебе на свій бік".

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

Цитовані джерела тільки один раз подаємо в тексті скорочено, а більше-разові триволої вартості виказуємо нище. Їх порядкові числа також видніють у тексті, а числа в дужках відсилають до сторінки, напр., (1, ст. 25).

1. КОРНІЙЧИК, І.І. Історія української бібліографії; дожовтневий період. Київ, "Наукова думка", 1971, 312 ст.
2. СІРОПОЛКО, СТЕПАН. Василь Анастасевич, як бібліограф і книголюб. "Українська Книга". Львів, 1937, ч. ?, ст. 46-49.
3. ROLLE, A.J. Aterny wołyńskie; szkic z dziejów oświaty w Polsce. Lwów, Nakł. Gurynowicz i Schmidt, 1898, 397 stron.
4. DANIELEWICZOWA, MARIA. Lustrację dóbr b. Lyceum Wołyńskiego w Krzemieńcu, 1818 i 1824. "Rocznik Wołyński", Równe, 1937, t. 5-6, str. 107-142, 10 tablic.

BIBLIOLOGY AND BIBLIOGRAPHY TEACHING IN UKRAINE (1809-1832)

The field of library science in miniature form was brought to Western Ukraine from the West in 1809 by Pavlo Īarkovs'kyĭ (Pawel Jarkowski) to the Kremianets' Liceum. After the third partition of Poland in 1795, born in Volhynia, Poles; Tadeusz Czacki, Hugo Kollontaj, and Prince Adam Czartoryjski, elaborated a secret plan to create well organized schools to educate the leaders for the future. The first was to establish a Volhynian Gymnasium in Kremianets' (Kremenets) city, Volhynia, in 1805. The teaching of bibliography by Pavlo Īakovski began in 1809 for the students in higher classes. This gymnasium in 1819 was renamed Lyceum, which is the college's present name.

This essay is entitled "Lectures of the Bibliologo and Bibliography in Volhynian Lyceum Kremianets', 1809-1832". The most important chapter of this essay concerns a teaching program of library subjects that was used at that time. There are listed four main parts with several divisions into chapters and subchapters marked by Roman, Arabic numerals, large and small letters. But we would like to display this program in the abbreviated form as follows:

PART I. the book history from the point of the view of education, general knowledge, divided by periods including the ethnographic approach.

PART II. The preservation and distribution of the scientific compositions:

- Grammatology: Art of writing, invention of literacy, systems of writing, pictorial, syllabic, literal use of them in the documentation and creation of books.
- Stigmatology, brachygraphy, joining and omission of letters, creation of abbreviations. The main indications for the use of words or numbers; Roman of Arabic. The meaning of the omissions of the letters.

- Graphic: The writing material, the writers (scribes), format, illuminations of the manuscripts and the equipment used.
- The art of book printing: The xylographic imprints, printing with moveable letters, a history of this innovation and its use in the cities of Harlem, Strassburg, and the completion of the techniques in Moguncii (?). It includes printing in the XV century and characteristics of the first publications and their techniques of the printing.

PART III. The proper bibliography: There is an introduction to this subject and in this chapter there is included a short account about librarians and book sellers. It also covers:

- Something about the library and the meaning of Eastern, Greek, Latin, Roman and new gothic manuscripts.
- The printed books, rare books, the books evaluated by the scientists (wise men) which were included for bibliographical classification.
- The arrangement of books and manuscripts, their cataloging and placement in the library.
- The systematic, alphabetization of subject catalogues. Special catalogues of rare books and their placement.
- Book ordering of the library: The ordering, donation and exchange of books and their subsequent borrowing by the reader. The income and expenditures in the library.
- Library servants and their duties; librarians and clerical helpers and their interrelationship.
- Instructions for the readers and the borrowers of the books.

PART IV. Literature of the bibliology.

РЕГІОНАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ В УКРАЇНІ

Донедавна не відділювано регіональної бібліографії від загальної, але від 1962 року в Бібліотечнім Інституті Харківського університету І.І.Корнейчук почав читати лекції на цю тему, яка в 1964-1968 роках появилася трьома випусками, подаючи дані за передреволюційний період аж за 150 років часу. Це вказує, що в Україні тепер переважає думка переставити бібліографічну працю з „вищих кіл” на „нижчі” головно під опіку професійних одиниць, які визнаються на місцевих умовах і потребах. З публікацій видно, що йде намагання відокремити регіональну бібліографію від „республіканської”; перша займається вивченням означеної території, а друга — території у межах державних кордонів. Причому перший рід бібліографії є фундаментальною основою другої, бо не маючи зібраного матеріалу по районах, годі було скласти Національну Бібліографію.

Дореволюційний період

Дореволюційний період починається від харківського журналу „Український Вѣстникъ” (1816-19) з рубрикою „Бібліографія книг виданих у Харкові”, що їх віднотовано за 1779-1831 роки. Зо всіх видань — 80, що появилися в Харкові, до списку занесено тільки 41 назву, що мали місцеве значення. До тих назв були додані анотації з поясненнями, часто з додатком місцевого патріотизму. Бібліографічну роботу названого періодика продовжив „Український журналъ” там же (1824-25). В 1828 році виникла думка скласти „Словаръ писъменниківъ Харківщини”, до якого зібрано 41 імен, із яких 120 були випускниками Харківського університету. Список опубліковано в „Московском телеграфѣ”, 1828, ч. 11. (В дальшому деякі назви будуть українізувати).

Бібліографія місцевих друків і біо-бібліографія, що виникла на Харківщині, викликала інтерес до літератури крайознавства, який зародився і в Південній Україні, в Одесі та захопив й Крим. В цім місті збігалися торговельні артерії світа, звідсіля починалися й міжнародні зв'язки. Перша крайознавча праця появилася в 1834 р. французькою мовою п.з. „Каталогъ виданъ”, у яких згадується Крим” в „Путівнику про Крим”, француза Монтандона. В ній було згадано 50 назв, головно тужомовні публікації до 1830 року.

Бібліографія крайознавства значно підсилилася, головно від 1838 року, коли по всіх губерніях України почали друкуватися „Губернскіе Вѣдомости”, спершу Волинські, Катеринославські, Київські, Подільські, Полтавські, Таврійські, Харківські, Херсонські та Чернігівські — всі російською мовою. Кожне число мало два роди матеріалів: офіційні та місцеві. Перші „Херсонські ГВ”, в 1847 році опублікували „Списокъ деѣхъ джерелъ до вивченія Новоросійського краю”. За тим послідував список літератури геології Донбасу та списки письменників Полтавщини у вищеназваних обласних часописах. Це скромний початок регіональної бібліографії першого 50-ліття XIX ст.

Другу половину XIX ст. захопила стихія складати статистичні, географічні, топографічні, етнографічні і т. д. збірники. Слід припускати, що ті заголовки мали на меті приховати матеріал від строгої цензури того часу. Українська мова була заборонена. Видатний наш історик Лазаревський, викінчив студію Лівобережної України „Опись Малороссіи“ в 142 т. Ці видання опісля зазублювалися як „Малороссійській збірникъ“. Усього було приготовано коло 200 випусків. Лазаревський був автором праць „Указатель источников для изученія Малороссійскаго края“ (т. I, СПб, 1858); „Українська літературна літопись“ (по-російськи жіночого роду). Правда, праці Лазаревського, поруч місцевої прислужилися і національній українській бібліографії. З метою крайознавчого вивчення Лазаревський підходив до Чернігівщини, де було багато спірного з Московщиною. Він був подав ініціативу оснування Чернігівського губернського архіву та при нім музею, що називався „Музей украинских древностей“.

С. І. Пюномарів в 1862 році склав „Покажчик до статей про Полтаву і губернію, 1773-1861 та про великих людей Полтавщини“, але цю працю не опубліковано. Г. А. Милардович склав покажчик до ЧГВ (Чернг. Губ. Вед.), 1838-1858. Почалися заходи ретроспективної бібліографії, що її почав поміщик К. У. Фойгт, начальник харківської учебної округи; він піднявся видати список усіх видань Харківського університету, але його стаття має часті пропуски. А. П. Рославський-Петровський видав „Опыт історії Харківського університету“, в нім він виказав 210 назв. У тім же часі послідували такі біо-бібліографії, як: В. І. Асоченський „Київська духовна академія“; Міхневич, Ришельський — „Ліцей в Одесі“ та інші.

У наступних десятиліттях (1870-1890) в ділянці регіональної бібліографії багато зробило Харківське Історично-Філологічне Товариство. Велику роботу провів П. С. Єфименко. Він опрацював книжку „Указатель источников для изучения Малороссійського края“. Він перший поставив вимогу видати довідник українознавчої літератури. А також він разом із Лазаревським і Милардовичем були ініціаторами „Списку продукції Чернігівської друкарні ХУІІ-ХУІІІ ст.“, „Чернігівський листок“ ч 11, 1863. Працював Єфименко, будучи і на засланні та після нього. В 1880 роках П. С. Єфименко пропонував видати біо-бібліографічний словник українських діячів.

Після припинення „Українського журналу“ в 1825 році, на протязі 12 літ бібліографію вів „Харківський календар“ (1882-1893). Немало зробив Г. С. Чириків, він співробітничав в архівних журналах, багато публікував матеріалів про Харківщину, вважаючи за потребу вивчення Слобідської України. Коло 1890 року заходами Д. І. Багалія, почав підготовлятися біографічний словник викладачів Харківського університету. В 1884 році з нагоди 50-ліття Київського університету В. С. Іконников опублікував „Біографічний словар професорів і викладачів імператорського університету в Києві“. Дещо пізніше А. І. Маркевич видав такий же словар Одеського університету. І. А. Устинів, був автохтоном Харківщини, видав „Літературу про Харківську губернію“, що була першою повнішою крайознавчою бібліографією; 1887 р. А. Н. Леонтів видав бібліографічний довідник про Херсонську губернію з 3,625 назвами. Знову Тавричеська науково-архівна комісія

почала друкувати в Симферополі „Тавріка” (Крим і Тавридія) випусками 1894-1902, 11,000 назв. Це була поважна праця. Усю працю переводив А.І. Маркевич, зроду білорус, уродженець Берестя, випускник Варшавського університету.

Наприкінці XIX ст. почали появлятися покажчики до неофіційної частини „Губернських ведомостей” приналежних областей України. І. П. Новицький склав цінний покажчик до видань Київської археографічної комісії, 1844-1890. „Руская историческая библиография”, В. І. Межова майже всеціло була надрукована на регіональній літературі, іноді внесені цілі розділи. Коротко перед Першою світовою війною оснувалося Товариство Любителів Природи в Кам'янці Подільським, яке розгорнуло широку бібліографічну діяльність; А.Н. Прусевич протягом 1912-15 рр. видав три випуски п.з. „Бібліографія природи Поділля”, опісля покажчик до медицини та гігієни Поділля за 1714-1913 роки. Інтенсивно розроблялася бібліографія і покажчики до геології областей України. В цій часі почали появлятися бібліографічні праці сусідньої Басарабії. Тоді багато матеріалу, зокрема етнографічного, було влучено в російські бібліографії, як, наприклад: „Библиографический указатель русской этнографической литературы, 1700-1910”, Д.К. Зеленина. Велику роботу провів „Харковский сборник”, часопис „Южный край”. Почали появлятися каталоги, словники про Полтавщину, Крим (Таврида), Чернігівщину, Київщину, тощо. Деякі з них не здійснено, мабуть із-за цензурних причин.

Бібліографія в Західній Україні

Бібліографічне зрушення сюди прийшло досить вчасно. В 1772 році Галичина підпала під владу Австрії. Приблизно з рік бібліотека Львівського університету всла обов'язковий список німецькою мовою дарових примірників, що друкувалися на терені області. Польський бібліограф Естрайхер у 1859 році опублікував „Письменіцтво в Галиції, 1849-1850”, в ньому віднотовано й українські видання.

В. І. Межов склав „Библиографический указатель галицко-русской литературы”, поміщений в „Основи” за 1862 рік. Я. Ф. Головацький підготував працю „Бібліографія галицко-русская з 1772-1848 гг.” (1863) та „Дополненіє къ очерку славяно-русской библиографии В.М. Ундульскаго”... (СПб., 1874). І. Е. Левицький опрацював 5 томів „Галицко-русская библиография, XIX ст.”. (Останні два томи вийшли під заголовком „Українська бібліографія Австро-Угорщини”). Це найбільше повна бібліографія.

У бібліографічній роботі брав участь І. Франко, друкував багато матеріалу у „Записках НТШ”. Його довша стаття у 5-ох числах „Кур'єр Львовскі” п. з. „Галицьке краєзнавство”; в 1900 опублікував „Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в.”

На історичній Волині (тепер Волинська і Рівненська області, бо Житомирщину прилучено в 1796 році) надруковано такі праці, до перших з яких належить — „Библиографический указатель по геологии Волини и Подолія” Н. П. Барбота-де-Марни, до якої частково була включена

історія, археологія тощо. Учениця І. П. Межова — З. М. Пенкина опрацювала „Полесьє” (СПб, 1883), що охоплювала бібліографічні праці волинського і київського Полісся. Багато бібліографічного матеріалу містили „Волинські Губернські Ведомости”, що почали виходити в 1837 році. Деяку роботу провело Товариство Дослідників Волині в Житомирі, зокрема його науковий співробітник П. А. Тутковський, що склав „Библиографический указатель литературы по геологии”... над яким працював в 1885-1908 роках, опублікував його щойно 1910 року, коли пом'якла царська цензура. К. Е. Храчевич у студентському кружку в Петербурзі робив заходи видати бібліографію д-ра „Волиніана”, але якісь причини стали на перешкоді до видання. С. І. Пономарів (1828-1913) опрацював біо-бібліографічний словник уродженців Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, Волині й Подільщини, але опублікував тільки Чернігівщину в 1898 році.

Багато бібліографічного матеріалу подав Микола Теодорович в „Описание церквей и приходов Волинской епархии...” Почаїв, 1888-1905 роки, 5 томів, однак, не видано про Володимирський і Луцький повіти. В цій збірнику у підвалах подана література до важливіших поселень, включно з Житомирщиною.

Слід згадати „Библиотеку Карпатика, Ігло, 1880, 382 сторінок, що її приготував Гуго Пеєр на доручення Мадярьсько-Карпатського Товариства. Більшу бібліографічну працю про Буковину приготував був бібліотекар Чернівецького університету, І. Полєк німецькою мовою, іншу опрацював Фрідріх Кайндл, видану 1891 року.

Багато регіонального матеріалу Західної України включив у свою бібліографію Л. Фінкель, Львів, 1891-1914, „Словник географічни Крулевства Польского”, 1880-1914 та інші видання польською мовою. Слід також згадати І. Е. Левицького „Прикарпатска Русь в XIX в. ... 1898”, та його „Письмо до галицько-руських письменників про біографічні дані”. Цей словник, який він почав друкувати в 1898 році, був розрахований на 6 томів та охоплював коло дві тисячі імен. Також не побачив світу словник Ф. Ф. Аристова „Карпато-руссіє писателі”, з приготованих 3-ох томів видано тільки один том у Москві в 1916 році.

Описаний період охоплює коло 80 років існування регіональної бібліографії поодиноких областей України. Наслідком цензур окупаційної влади на сході — Росія, на заході — Австрія на чолі з польською адміністрацією, бібліографічна література українською мовою дуже мізерна, праці друкувалися російською, польською, а на Буковині німецькою мовами. З повною свідомістю в цій пероді заступали тверду думку потреби крайознавчої бібліографії А. М. Лазаревський та Іван Франко. Все що було зроблено, це тільки завдяки жертвенній праці свідомих одиниць.

Бібліографія Української Державности, 1917-1921

Як пише Л. Биковський — (Національна Бібліотека Української Держави, 1919-1921, 2-ге видання Авсбург, 1947, стор. 7) — „Року 1918 в Українській Державі було засновано три інституції далекосяглого значення: 1. Українська Академія Наук у Києві, 2. Український Державний Університет в Кам'янці на Поділлі, та 3. Національна Бі-

бібліотека Української Держави в Києві. Вслід за бібліотекою почали появлятися періодики цього предмету, як: „Книжний Вісник” 1-2 за 1919 р., „Українська Старина” (Кам. П., 1919), „Книгар”, Київ, 1917-1920, „Годес Друку”, „Книжка” та коло декілька інших назв місцевого засягу. Дещо подає „Краеведческая библиография на Украине” І. І. Корнейчука (вип. 2, стор. 2-6), деякі назви слід віднести до вищезгаданого періоду, про який автор із зрозумілих причин зовсім не згадує. До них належать: Д. Чернявський — „Катеринославщина”... 1919 рік, 50 сторінок, В. Ф. Резниченко — „Матеріали до бібліографії Батурина” (1919), Ф. Ф. Максименко — „Матеріали к бібліографії Донецького... уезда”, (1922, приготовані ще в 1920).

Далекосяглість розуміння бібліотечних справ виявлено зорганізуванням Української Головної Книжкової Палати, законом УНР 24-го січня 1919 року. Советська влада спочатку її, з певними змінами, адоптувала, а вкінці її таки розгромлено в 1932-33 роках.

Вимовним піднесенням числа назв української книжки в роках Визвольних Змагань можуть послужити такі дані: 1919 — 747 назв, 1918 — 1,084, а в 1919 наслідком рухомих фронтів — 665.

Бібліографія періоду совєтської відлиги, 1922-1930

Під впливом Визвольних Змагань, повного безсилля червоної влади та зрушення національної свідомости, в 1920-1930 роках робляться заходи в користь української бібліографії. Приблизно коло 1925 року виникла думка видавати журнал „Красзнавство” (1927-1930), щоб стимулювати реєстр регіональної бібліографії. Чогось особливо помітного до 1925 року не надруковано, аж щойно вийшов „Бібліотечний збірник”, ч. 1: „Праці першої конференції наукових бібліотек УРСР.” К. 1926.

Тоді власне зародилася думка при місцевих бібліотеках вести облік крайознавчої літератури. Можна сказати, що першим, що в ці часи започаткував цей рід бібліографії, був В. Отаманський „Красзнавство на Поділлі, найближчі його завдання й потреби”... Вінниця, 1926. При багатьох бібліотеках організувалися крайознавчі відділи. Вінницька філія Всенародної бібліотеки в Україні видала „Часописи Поділля”, коло 500 назв; Д. Чернявський склав „Дніпрельстан та бібліографія про нього”. Тут бачимо новий подих „соціалістичного реалізму”. Після того все частіше почали появлятися всякі „октябрські” теми. Однак час до часу були і поважні теми, як от: „Бібліографічний показник краєзнавчої літератури на Україні, 1917-1926” Д. Балика. Н. В. Здобнов написав популярний poradnik „Основи краєвої бібліографії”. Але ще жовтіла наснага продовжувати цю галузь науки і в пізніших роках. Протягом 1926-29 років Ф. Ф. Максименко підготував „Матеріали до краєзнавчої бібліографії України”, вказуючи коло 1,000 назв, майже по всіх областях України. Пізніше він довів свою працю до 1940 року, але рукопис у 1943 році знищила війна. Після 1957 року Максименко відновив свою роботу у Львові. Матеріали він збирає до цієї пори. Дещо переслано йому з країн нашого поселення.

Цей період совєтської „відлиги” дуже нелогічно називають „українізацією” бо ж українізувати можна чужинця, а не автохтона. За цю легковажність багатьох заплатили життям, метою бо цього підступу було виявити умови сили народу, щоб опісля під різними претекстами їх знищити. В цім часі постало десятки бібліографічних журналів, які не існували довше кількох чисел. Розмах бібліографічних сил з часу української державности почав припинятися, та врешті на довгі роки зупинила суцільна колективізація у 1932 році страшним голодом.

Суцільна колективізація і бібліографія, 1930-1940

Плянове господарство поділило Україну на райони, що, на перший погляд, могло сприяти регіональній бібліографії. Різні виділення, підпорядкування, переподіли так зупинили справу, що впливові центри і бібліотеки ставали другорядними, часте перегруповання сил, а до того голод, 1933, чистка Єжова, 1935, арешти, депортації та загальний терор, сильно притупили бібліографічний рух. Тут-то-там виринала ініціатива провадити цю ділянку, але зовнішній натиск відмінного державного ладу не давав змоги належно початки праці. Нові кадри ще не були виховані, а старше покоління було здесятковане, мовчало, або боялося гребатися в матеріялах „старого світу”. Матеріялів „соціалістичного реалізму”, ще не було досить накопиченого. Наприклад, виринала думка скласти „Стара і нова Вінниця, покажчик дітератури”, 1936 р. Треба було приймати зовсім нові теми, такі, як: „Бібліотека в соціалістичному будівництві”, 1936. ЦК КП (б) поставив перед бібліотекарями вимогу скласти довідник „Бібліографія літератури про Радянську Україну”. Майже наказувалося зібрати все за 1920-1937 роки. На цю працю призначено два роки. Опісля з'ясувалося, що це була фантазія і з великого крику нічого не вийшло.

У тому часі на західньоукраїнських землях, дещо в відмінних умовах, ледве клигала українська бібліографія. На Волині Якуб Гофман друкував у — „Рочнік Волинські” т. 2-8 „Волиніяну”, зібрав 1,404 назви. У Львові Е. Ю. Пеленський видав працю „Українська краєзнавча бібліографія Галичини і Волині”, 1935 (за роки 1900-1935). Ю. А. Яворський зібрав за 1918 — 123 назви; В. Р. Вавриків, 1929-1933: „Краткая сводка писателей и журналистов на Лемковщине”, ч. 1, Ф. Курилла, поміщена в „Научно-літературнім збірнику Галицько-руської матиці”, т. 8, ст. 22-50, 1934. Не здійснено видання Ф. Ф. Арістова „Карпато-русская библиография”, 1930 рік, що мала включати 1,000 анотованих назв. Ю. Никифорух „Західня Україна”. 1932. 1940 роки приніс зовсім новий подих: „До першої річниці визволення Західньої України від гніту панської Польщі”. Це вже не була бібліографія, а пропаганда.

Бібліографія після Другої світової війни

В часі цих страшних років видано працю „Загальна бібліографія Підкарпаття”, книга 1, Ужгород, 1943, 151 сторінок. Щойно в 1948 році з'їзд бібліотекарів у Києві вирішив нові напрямні бібліографічні праці. Активну діяльність проявила Львівська бібліотека Академії наук УРСР (тепер переназвана на Львівську державну наукову бібліотеку). Вона почала видавати річник біжучої бібліографії. За тим послідували крикливі назви списків такі, як: „Соціалістичне будівництво Львівщини, 1939-1949 (Ю. Заяць) в 1952 році М. Бедненка „Соціалістичні перетворення на Львівщині”. Заголовок втерся аж до 1962 року — „Соціалістична Львівщина”. Появилось кілька корисних назв, наприклад, „700 міста Львова, бібліографічний показник літератури”, Львів, 1956, 75 ст. та інші. Появилися регіональні бібліографії на Харківщині, Кримі, Одесі та інші.

У 1965 році в Києві відбулася бібліотечна нарада, на якій проведено семінар по питанні крайознавчої бібліографії. Від 1959 року в багатьох областях почали вести списки біжучої наукової бібліографії та вкінці року почали її видавати окремими випусками. За 1959-1966 роки занотовано 20 назв по окремих областях. На першому місці стоїть Львівська бібліотека АН УРСР (1950-1959). Розділи бібліографій дуже заповнені висловами такими, як: „соціалістичне”, „комуністичне”, що відштовхує людину туди дивитись. І звідсіля ці бібліографії нотують всяке „ударництво”, „свиновиховництво”, „доярство” одним словом — напружують м'язи, московська бо північ роззявила рота на українську паляницю.

Обережно ведеться ретроспективна бібліографія (минулого), але по деяких містах і областях береться лише до уваги „соціалістичний період”, а в ньому аж до зануди всякі „перевиконання” плянів. І тут знову аж зарілося від „історії міст і сіл” якоїсь області, з пересадою „будьонівщини” та всяких „визволень”. У 1968 році віднотовано понад 20 показників цього роду. В 1962 році видано „Джерела з історії Галичини періоду феодалізму” покійного І. П. Крип'якевича. Виминаячи деякі розділи та окремі місця, інформація досить цінна. Великі прислуги бібліографії у Львові віддає Ф. Ф. Максименко (нар. 1897 р.).

„Рекомендована” бібліографія, — це ніщо інше — ніж насильно ставити перед очі читача всякі подвиги, комсомолу, осягти в останній війні та діячів цієї нечуваної у світі кріпацької системи. В цю шляху запряжено і бібліографію.

Можна б радити, почувши про біо-бібліографію, але тут діячів старшого покоління зовсім промовчується, всюди видніють „побратими” Галана. Корисною можна назвати працю Ф. Ф. Максименка „Друковані праці професорів, викладачів і співробітників Львівського університету за 1944-1960 роки” 1962, 768 ст. Названо 646 праць, між ними М. Возняка, І. Свєнціцького, І. Крип'якевича та інших. Останніми роками зарілося від різних біо-бібліографій „героїв”.

Майже при всіх районних бібліотеках ведеться картотека місцевої бібліографії. Ця праця великою мірою залежить від ідейних одиниць, які намагаються зберігати про все належну пам'ять. На тему регіональної бібліографії в Україні до 1968 року віднотовано 14 праць, усі українською мовою. Це вказує, що бібліографію силкують вести автохтонні власними силами та по-можливості її друкувати.

Регіональна бібліографія поза межами України

Цього роду бібліографії поза материком складати майже неможливо, бож вона щодня відображає такі поняття, як: людина, життя, праця, вислід; це сочка фотографічного апарату, що схоплює мить. Ми не знаємо як ведеться цей стан обліку, наприклад, на Пряшівщині, Холмщині і т.п. Але ми можемо взяти під увагу наші сили та активність в Америці. Маючи вироблену бібліографічну програму, ми могли б складати приблизний реєстр дечого друкованого в Україні, на етнографічних українських землях та на місцях нашого поселення. Про це вже було багато мови, — десятки статей, ухвали бібліотекарів, але справи з місця ніхто ще не рушив. На мою думку — мало хто знає з якого це боку починати. Дехто починав від членив, інші від фондів, але справді ніхто цієї справи ще не рушив. Одне треба сказати, що бібліографія не має читача, це її хибка. Але її велика служба — це впорядкування національного знання, прокладення стежки до друкованого духа народу, звернення — від усюди, де ми стали та куди нам йти. Одним словом — це повинен би бути довідник, щоб у ньому можна було знайти все написане сторіччями тому, а також те, що надруковано тепер і де за ним шукати, щоб пізнати думки інших перед початком складання рукопису, чи опрацюванням вибраної теми. Читачеві цього не потрібно, бо він сприймає готове, але це потрібно студентам, дослідникам, науковцям та робітникам пера, бо, як казав Сковорода: „Плоть нічого, дух животворить” (цитую з пам'яті).

Регіональні студії в Канаді започаткував автор цієї статті підготовчою роботою в листопаді 1949 року в Вінніпезі, та оснуванням Інституту Дослідів Волині в липні, 1951 року. Приблизно у 1954 році прочутився С. Кікта з проєктом Ярославського збірника і дещо пізніше виникла ініціатива збірника „Буковина”. Після десятки років постало декілька регіональних комітетів і згодом ми дочекалися десятки вартісних збірників. У цих власне збірниках є регіональна бібліографія, уявлена на різних землях, а вона є основою наших загальних бібліографічних випрацювань.

У чому причина, що ми дотепер не наладнали бібліографічної служби? Перша з них — це та, що навіть пересічний інтелігент не знає вповні значення її служби, а друга, може найголовніша ґрунтується в цьому, що ми досі не зібрали всіх бібліографічних праць у різних мовах про різні справи наших попередників, і тому ми не маємо повної уяви звідкіля починати працю. У нас є великі можливості робити передруки „зіраксом”, „офсетом” тощо. За вищеназваним джерелом (Красведческая библиография на Украине”, І. Корнейчука, З випуски 1964-1968) регіональна бібліографія у нас ведеться, очевидно не по всій території, від 1816 року, а ретроспективна бібліографія охоплює 1779 рік; величезна кількість назв розпорошена по чужих бібліографіях, усе це не зібране, не скодифіковане і ми силкуємося бути майстрами без знаряддя у руках. Ми ніколи не наладнаємо бібліографічної служби, не маючи під руками точного списку нашої, або про нас надрукованої, і дотепер виданої продукції.

(СВОБОДА, ч. 38 (16.2); ч. 40 (20.2); ч. 41 (21.2), 1980)

З ПРАКТИКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Дочасу поки буде складатися обласна, чи краєвого засягу бібліографія всюди вперед веде регіональна... Так було в нас в Україні, спршу в Харкові в 1779 р. появилися списки "Харківіяни", потім у 1834 р. французькою мовою була надрукована бібліографія Криму.

Праця над регіональною бібліографією веде в гущу різних нових проектів і одну містевість сполучує з другою та остаточно об'єднує десятки сусідніх й тим складає потрібну цілість. В тоталітарних державах, де практикується контролю друків, цей рід бібліографії у віддалених закутинах може перетривати трудні часи цензур і неписаних заборон.

В автора цього зібрання виробилася практика: Бібліографічні довідники Волині я почав складати в 1967 р., а регіональну "описову" працю почав вести ще від 1949 р. Уся праця в Блумінгтоні, Індіана здійснювалася в Осередку Бібліографії Волині. До 1980 р. в мене склалося 19 назов в тому 14 бібліографічних. Але впарі з тим я відкладав матеріали краєвого засягу. В 1971 р. появилася "Історія української бібліографії, дожовтневий період (Нариси)", Ігора Корнейчика, 1971. Вона допомогла поділити уся працю на певні періоди та значно поширила горизонти студій взагалі. В 1981 р. я склав "У робітні української бібліографії", переважно поширена бібліографічна термінологія з дадатками прикладів рідномовної бібліографії. Вкінці цієї праці я подав шість історичних "зупинок" над якими слід було поглибити студії. З тим я поділився з Українським Гарвардом (Конкурс Ценка), але там на це зовсім не звернули уваги.

В цім же році у мене склалася друга праця публікована "зіраксом" п. з. "Історичні основи української бібліографії". В ній частково порушено "шість пропонованих бібліографічних зупинок". Гуща бібліографічних питань часто зачіпає палеографію, отже з відложеного матеріалу, переважно компіляцій різних знаків і графем, у мене склався "Палеографічний збірник".

Від першої друкованої книги в Україні "Апостола", Львів, 1574 р., минуло понад 400 літ. Від того часу до сьогодні надруковано українською мовою і чужими мовами понад сто тисяч друків про Україну, але дотепер у нас ще нема повного кодексу друкованої продукції. Я рішив скласти список бібліографічних праць. Перша з них "Репертуар української бібліографії", що покриває 1073-1921 та "Українська бібліографія підчас війни і миру" за роки 1922-1982.

В названих працях я всього не сказав, нові джерела підказували доповнити багато питань. Сили додавало наше славне минуле рукописної книги і друкованої, що помімо тяжких умови вона завжди в чомусь була першою, як, напр. перший показчик до Нового, Заповіту, Остріг, 1980 та в черговому році "Острозька Біблія", перша серед свов янського світа.

Як бачимо, бібліографічна праця якої-будь ділянки людського знання, котрого-будь періоду, регіону тощо, веде до повного зіставлення та показує, що саме маємо й що ще треба зробити. Цей короткий огляд "практичної регіоналістики" наглядно показує, що абетки вивчаються від першої літери "А".

У нас тепер черга складати Українську Національну Бібліографію.

МАТЕРІАЛИ ПРЕДМЕТУ.

КОРНЕЙЧИК, ІГОР. Краєведческая библиография на Украине. Конспект лекций... Харьков, 1964-1968, 3 числа.

- Ч. 1. Дореволюційний період, 1779-1916, 1964, 54 стор.
 2. Перший період, 1917-1940, 1965, 25 "
 3. Другий період, 1941-1967, 1968, 44 "

REGIONAL BIBLIOGRAPHY IN UKRAINE.

Ukrainian bibliographer Ihor Kornieichyk published in 1964-1968 three numbers of his abstract lectures at the Kharkiv University under the above stated title. In his discourse, the author pointed out that up to date not many bibliographers had paid attention to the regional bibliography but had included it into the general one. But in Kharkiv University there were established in 1962/63 and 1963/64 lectures on this subject. The author disagrees with those writers and researchers who indentify the regional bibliography with the "republic" unit.

We here abroad completely agree with this point of the view because in general in the Soviet Union the Moscovian controled apparatus neglects national bibliography of the "united nationa" under the Kremlin's command. National thinking individuals try to develop a regional bibliography in which resouces preserve the real indentity of each nation.

These three Kornieichyk's pamphlets were refered in the Ukrainian daily "Svoboda" (Jersey City, N.J.) nos. 38,40-41 (16,21-22) 1980. His review of this kind of bibliography by the same historical events starting from the first works in 1779 in the cultural center Ukraine Kharkiv where also was established the first bio-bibliographical historical dictionary. In 1834 there was published in Odess "Catalogue des ouvrages les plus connus qui font mention de la Crimée" in the book of C.H.Montandon. Quide du voyageur en Grimee. Odessa, 1834, pp.: 364-367.

It should be pointed out that during the XIX century also present bibliography in Ukraine can survive only aside from the highofficial control. The communist power started to compile bibliographical data in 1937 from the early periods and even today there is no complete bibliography of a comutry with a population of fifty million.

The author of this collections of essays expresses his own point of view about Ukrainian bibliography during the period of independent Ukraine, 1917-1921 and the period of communist repressive rule in Eastern Ukraine, 1922-1945.

There are short remarks about bibliography in Western Ukraine and also abroad in free countries. There is one addinional page about the author's bibliographical practices in the United States.

Працю над визначенням головних періодів розвитку української бібліографії до 1917 р. почав М.І.Ясинський при кінці 1929 р., в конспекті "Програма для аспірантів Всенародньої Бібліотеки України", Київ, 1929, 17 (машинопис). В цій праці були виложені рами історії цього предмету.

Ясинський спершу розглядав предмет і його обсяг та засяг і прийшов до висновку, що головний стрижень матеріалів які треба вивчати, - це складені списки друків, каталоги, суцільні бібліографії складені на етнографічній території України. І тут треба зробити поправку, що до всього зібраного на материкові також треба додати друковану продукцію поза межами України. Він також зробив зауваження, що "початок української бібліографії природно зв'язувати з найдавнішим українським письменством" (Україна, К. 1929, кн. 38, ст. 71). Про це нам нагадує Ігор Корнейчик у своїй корисній праці "Історія української бібліографії"... (К., 1971, ст. 4 і 312, поз. 8-13).

На жаль, минуло вже понад півстоліття, а складена Ясинським програма студій української бібліографії залишилася в машинописі. Зрідка про неї згадують підсоветські дослідники. Навіть не знайшлося місце для Ясинського в Українській Радянській Енциклопедії (Київ, 1959-1968), одна лише відсылка в покажчикові до т.1, ст. 548 до гасла "Бібліографія", поставлено петитом вряду робітників цього предмету.

М.Ясинський, імовірно, висловився, що "бібліографічні спроби давніх часів є лише матеріалом" вступом до історії справжньої української бібліографії. Чи це оригінальний вислів Ясинського, чи "вставка реалізму", бо коли взяти до уваги першу бібліографічну статтю в Ізборнику Святослава, Київ, 1073 п. з. "Богословна ет словес", то російський дослідник каже, що вона поклала основи під "русскую библиографию". Дефініція каже, що "предметом бібліографії є друкована книга", а що собою уявляє бібліографічний список у рукописній книзі? Також бібліографію На нашу думку писаний рукою, чи на друкарській машині список книг - є початком бібліографії, особливо, коли говоримо про умовини коло тисячі років тому.

М. Ясинський вірно визначив етнографічний і територіальний обсяг, а засяг всюди там, де "українське слово було в устах народу", себто, де воно культивувалося. Цю думку додаємо ми.

У нас як зрештою і в усіх інших народів, був довгий період рукописної книги від датованого Остромирового Євангелія 1056-57 до першої друкованої книги Апостола у Львові, 1574 р., отже понад чотириста років. Ця вікова ланка заповнена тільки двома моментами в яких мова про списки книг. Про це буде мова даліше.

Ясинський визначив 5-ть періодів розвитку рідномовної бібліографії про да-ти яких нам відомо, але його виклад тільки в однім машинописнім примірникові не опублікований і тому ми не можемо тут передати його думок та принципових тверджень. Нехай нам тут буде вільно після власних роздумувань схарактеризувати визначені періоди М. Ясинським і додати три власних до 1945 р.

ПЕРШИЙ ПЕРІОД: "Богословца от словес", бібліографічна стаття в "Ізборніку Святослава", Київ, 1073 року.

ВСТУП ДО ІЗБОРНИКА

Кеаніи єх князиу князь Стославъ. вжделани-
емъ зѣло вжделани. даражаниєи їдка ованіти. покра-
кении разоуми єх гажениѣ. многостранътнхъ снхъ
книгъ, примадраго Наснаіа єх разоумѣхъ. покарѣ мнѣ
немѣроуѣдно. примѣноу сѣтворити рѣчи инакѣ, наєз-
даца тожѣство разжмъ єго. иже акы вжчела люподѣль-
на. сѣ всакого цѣѣта ѣанню. сѣєрравъ акы єх єдинъ
сѣтъ. к кельмысльное брѣце свое. проливаєтъ акы сѣтъ
сладжъ. нѣз оустъ своиу прѣдъ болары. на вжразоумѣ-
ниє тѣхъ мыслямъ, ивливѣсѣ нѣмъ новынѣ Итоломѣи. не
вѣрою по желаніє паче. и сѣвора дѣлѣи многочѣстнхъ.
вжствнхъ кзнигъ вѣсѣхъ. нѣмже и свои кѣѣти
исполнѣ. вѣчѣноу сѣи памѣтъ сѣтвори. єже памѣти
єнноу вжсприати: вжди хрістолюбивѣи дїи твои єх
отзмѣштєниє вѣнѣцемъ єх непрєбрѣдомыи вѣкъ вѣ-
комъ аминь.

(Головацький, Я. Хрестоматія...Відень, 1854, стор. 50)

З трьох датованих рукописних книг що дійшли до нас, є "Ізборнік Святослава", 1073 р., в нім 266 аркушів (фоліо), писаний в два стовпці, на пергамені, переклад з грецького на болгарську мову, а в Києві на тодішню українську. Це перший правзір енциклопедії, що містить у собі 383 гасел-статтей переважно на церковно-релігійні теми, перекладні твори отців Церкви, що пояснюють етичні догми християнства, на теми граматики, риторики, поетики тощо.

В цім збірнику також три бібліографічні статті, що є предметом цього розділу і вони ж ЗАРОДКОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ. Це духова власність українського народу, збірник переписуваний українськими писарями, для українського князя та в столиці України – Києві. Непереривність кровного споріднення, духової спільности, першого хрещення Рівноапостольним Князем Володимиром Великим – все це донесено аж до наших днів і уповноважує нас розпоряджатися як духовими скарбами усього українського народу. Духове майно народу неподільне, як неподільна його територія та усі живі організми на ній.

Ці три бібліографічні статті започатковують перший період української бібліографії почавши від 1073 року, а саме:

1. "ОТЬ АПОСТОЛЬСКИХЪ УСТАВОВЪ".

У спискові Воскресенського монастиря 266 аркушів. Ця стаття на ар. 203 і 204а, називає апокрифічні книги заборонені вірним читати. Автор радить читати повісті, як "Книга Царств" (Старий Завіт, пророка Іова, Предтечник, тощо. Це свого роду давня рекомендована бібліографічна стаття.

2. "СЛОВО ІОАННА «Дамаскіна» О ВѢРОЧЫТНЫХЪ КНИГАХЪ".

Аркуш 252 і 253а. Називає 20 кни Старого і коло 10 Новго завітів, для побожного чмтання вдома. Це також рекомендована бібліографічна стаття, бо автор пише, що названі книги "добры суть и лепотны".

3. "Б О Г О С Л О В Ц А О Т С Л О В Е С".

Аркуш 253б і 254. Ця стаття була складена в X ст. в двох частинах:

- а) Книги "истинны", або канонічні Старого Завіту 47 і 20 Нового.
- б) Заборонені книги, "отречені", або "сокровенні" - 23 ("сокровенні" - це "ложні" книги, або неправдиві, бо "кто ложные писаніе прочитаєть, да будетъ проклятъ". Отже, разом в цій списковій названо 90 книг, мабуть, відомих і наявних в тодішнім Києві, особливо в Бібліотеці Ярослава Мудрого.

Бібліографічна стаття "Богословца от словес" є основою в нашій літературі й вона є початком української бібліографії. (Див. повнішу статтю під тим же заголовком стор. 29).

Ми користуємося з перекладу Якова Головацького з другої половини XIX ст. нижче подаємо післямову до "Ізборника" (Вказана праця ст. 51).

Послѣсловіє.

Я коньць вѣсѣмъ книгамъ. оже ти совѣ не лжео. то того и другоу не твори: Въ лѣто 4544 (1073) написа Іоаннъ днакъ изборникъ съ великоуоумоу князю Святославоу. Великийъ ехъ князьхъ князь Святослава. Вѣжде-ланикъ зѣло кождемъ. Дръжданикъ владѣка ованити. Покрѣвенъи разоумъи въ глагоуиѣ. Многострѣхъи-ныхъ снхъ книгъ. Прѣмъдраго Василъ въ разоумѣхъ. Повелѣ мѣ. нѣмъдроуѣднъ. Прѣмѣноу сѣтворитѣ рѣ-чи. инако. Нагъдаште тождество разоумъ нго. Къже акъи гъчела люподѣльна. Съ вѣакого цѣѣта псаниоу. Съвѣравъ акъи въ идниъ сѣтъ. Въ великъмъисельноу сръдце своѣ. Про-ливантъ акъи сѣтъ сладкъ. Изъ оустъ своихъ прѣдъ по-ларзи. На въ разоумниѣ тѣхъ мѣисельмъ. Ивѣлѣмъ нмъ новъи Птолемен. Не вѣроу но желаникъмъ наче. И сѣпора дѣла мночестъхъиныхъ. Божьстѣхъиныхъ книгъ вѣсѣхъ. Ниже и свои полаты исполнѣ. Вѣчъноуѣ си на-матъ сѣтвори еже намати книжъ въсприити. Бжди Хри-столюбниѣи его доуши. Въ отъмыштениѣ вѣнцѣмъ. Бла-женъиныхъ и бѣгъныхъ мжжъ. Въ непрѣвѣдомъи вѣкъ вѣкомъ.

ПРИМІТКА: Як вже було вищесказано, що нам зовсім невідомий текст "Програми для аспірантів ВБУ", Миколи Ясинського (1889-1967), з 1929 р., бо машинопис дотепер неопублікований. Але з пошани до автора та його відваги заступатися за напрямні української бібліографії, ми припускаємо якими мотивами він руководився і впорівень до того супоставляємо історичні факти аж до періоду четвертого включно.

І. МІЖПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПЕРВІСТКИ, 1073-1573:

- Літописний каталог волинського князя Володимири Васильковича, 1288, (див. стор. 53).
- Приочник - список заборонених книг Михайлівського монастиря у Києві, 1483.
- Каталог Спільноти Трьох Народів українською мовою, Вільно, 1510, (див. стор. 59).

ДРУГИЙ ПЕРІОД: Перший друк в Україні - Апостол, Львів, 1574.

Одна з заставок, Апостол, 1575

Довгі віки перед друкованою книгою - рукописна була на службі народу рахуючи від язичного літопису "Влес книги" XII ст. до 1574 р., спершу служила церкві, а потім літописанні, "школам грамоти", "книжному вченні" тощо; приймала чужі зразки та естетично привела нас до таких художніх творів, як "Пересопницьке Євангеліє, 1556, "Загорівський апостол та інші.

Коли мова про першодрукарство у Львові, то на "Українським заході", не була гола пустиня. Книжні інвентарі з 1601 р. виказують значні зібрання, в однім з них було 145 книг (1, ст. 22). Ми припускаємо, що серед тих видань були назви церковнослов'янською мовою Швайпольта Філії, Франціска Скорини та інші. З цими першими книжними фондами, Іван Федоров-Федорович, прибувши до Львова у 1572 р. напевно був ознайомлений, що даю йому уяву що саме дотепер зроблено, а що ще треба зробити. Бібліотека була при Онуфрійському монастирі, до якої належав сам Федорович. Після опису з 1579 р. в ній було 30 книг, а Бібліотека Успенської церкви згадується в документах під 1543 р. (Там же).

З приватних зібрань слід вирізнити Яна Алембека (Альнпека), про які його завіщання з 1580 р. подає 100 томів, в тому тільки 27 польськомовних. Отже тут був поважний культурний стрижень. Розвивалася книготоргівля. Відомий Філіпович мав граверне підприємство до якого Федорович посилав свого робітника Гриня на вдосконалення цього діла. Правда, дотепер ще не знайдено доказів, чи до приїзду Федоровича була у Львові друкарня. (Вказана праця, ст. 24-25).

Іван Федорович прибув до Львова 26-го січня, 1572 р. Друкарський станок почав працювати 25-го лютого, 1573 р., а друк Апостола закінчив 14-го лютого, 1574. Можливо, що у міжчасі цього більшого друку, була надрукована Книжниця -

Азбука, або буквар для шкіл. Згідно припущень, Апостола надруковано коле 1000 прим, (там же ст. 36). Апостол, - це перша українська датована книга. Згідно схеми Миколи Ясинського, вона відкриває другий період справжньої української бібліографії.

Апостол був виданий без титульного аркуша, але після початкового тексту, це "Діяння і послання апостолькі", скорочено названі "Апостолом". Формат книги у фоліо, 18 x 20 см. На відвороті герб Г. Ходкевича, після нього слідує 14 нумерованих аркушів та 264 нумерованих кириличними літерами праворуч вдовині. Напочатку три пояснювальні статті, а решти тексту був вже випрацьований раніше. Додано післяслово авто-біографічного змісту самого друкаря. На повних сторінках нараховується 25 рядків тексту. Апостола надруковано церковнослов'янською мовою.

Іван Федорович у спілці зі співробітниками наблизив наголоси до місцевих вимог. Характерне, що видання апостола М. Сльозки, Львів, 1639 та у виданнях друкарні Львівського Братства, застосовано виправлення що погоджувалися з грецькими і латинськими текстами, а не після Федорівського приміряника.

Львівський Апостол друкувався на різному папері, але більшість герба "Лодзя" з папірні в м. Буську коło Бродів з 1546 р. Висота 30-ти рядків 85 мм. Широко застосована цинобра, нею також виділено заголовки поєднуючи в'язь. Цинобров виділяють також початкові літери. В цім виданні 51 заставка, 23 ініціали, 47 кінцівок. Орнамент заставок вдечому нагадує візантійські мотиви, а також балканські впливи. Усі кінцівки мають свої питомі риси, відмінні від попередніх друків; деякі скопійовані зо західних мотивів, напр., 5 краківських М. Шафенберга, а навіть чеські зразки.

Окремо треба згадати, що на другім аркуші поставлено повне зображення ап. Луки, що має деякі спільні риси з мініатюрою в Євангелії з Хмелевич, яку виконав дяк Бремля в Городку к. Львова.

Треба згадати два герби в розквітій гілці: міста Львова, мотив з Галицько-Волинської держави: лев на відкритій брамі міського муру з трьома вежами, ліворуч, а праворуч - друкарський знак Івана Федоровича: тарча-щит зо стрілкою вгору над знаком латинської літери *z* протилежного накреслення. Друкар будучи вільною людиною в Західній Україні випрацьовував власний знак поваги. Це вже вплив заходу, де тоді такі знаки вживали навіть окремі видавництва. З друком Львівського Апостола Федорович виступив як самостійний підприємець.

Післямова до Апостола займає 9 сторінок і в ній друкар-складач-видавець подав справжній твір, як хтось висловився: "розмова з сучасниками та потомками".

На емблемі чергової сторінки уважний читач побачить, що у Львові, Федоров почав називатися Федорович, себто він тут з-українізувався. Його син одружився з галичанкою. Але на кількох друках ставив "друкарь москвитин", і мабуть, це його відтворювало від оточення. Після цього вже герб м. Львова і друкарський знак ставилися окремо, бо вони собі зовсім неспівномірні. Перший з них історичний набуток Галицько-Волинської держави, а другий новоскладений емігрантом з Московщини.

Герб м. Львова та знак І. Федоровича
(Апостол, 1574)

О.О.Сидоров у статті "Чергові підсумки вивчення видань Івана Федорова" (Українська книга. Київ, Книжкова Палата УРСР, 1965, стор. 29) пише, що в XVI ст. книгодрукування прийшло в Україну з Москви через Білорусь. В XVII ст. Московщина була ослаблена довгою боротьбою з польсько-шведською інтервенцією... А дотого, московські книги були під наглядом московських митрополитів і різних наставників, тоді власне з Києва і Львова до Москви приходили гарного оформлення книги. Спиридона Соболя і Памву Беренду в Москві витали з почеснями. Українські книги були взірцем для тамошніх друкарів. А навіть шрифт "гражданки", що змінив церковнослов'янський графеми взято з українського міста — Жовкви. (тепер Несторове). Це була "творча допомога України". Про неї російські дослідники друку майже не пишуть, але, іноді, навіть пристрасно "роздувають братню допомогу" Великої Росії придуманій "малоросії".

Ми ще раз звертаємо увагу, що Іоанн Федоров-Федорович дістав моральний азиль в Західній Україні, став вільною і повноцінною людиною, якому на батьківщині грозило монастирське "заточення" (ув'язнення), як й його вчителів друкарства, Максимові Грекові, де він і помер недіждавши волі.

Ми дуже коротко зупинилися на першодрукові в Україні й частково описали Апостола, 1574 р. Після двох Львівських друків, друга Острозька друкарня видала

у 1578 р. "Читанку" грецько-слов'янською мовою та "Букваря", а при кінці "Сказанія о писменнах" болгарського монаха Храбра, який ставить богослужбову мову слов'янів на рівні з мовами гебрейською, грецькою і латинською. Від того часу друкарство в Україні не припинялося, впарі з тим почала розвиватися бібліографія.

а) Визвольна війна українського народу, 1648-1654 та союз з Московщиною *)

II. МІЖПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПЕРВІСТКИ, 1574-1720 ***)

а) Приватні бібліотеки у Львові, 1575-1650:

- Іван Борик, 1575
- Лешек Малецький, 1590
- Костянтин Мазепет, 1650

б) Інвентар Львівського Онуфріївського монастиря, 1579

в) Перший поазбучний предметний покажчик в кириличному книгодрукуванні і перша бібліографія на Сході Європи "Книжка, собраніе вещей нужнѣйшихъ...Тимофія Михайловича, Остріг, 1580, 52 аркуші.

г) Каталогъ або реєстръ всѣхъ книгъ Іоанна Златоустого...Курбскій, А.М. "Новий Маргаритъ"...коло 1580.

ґ) Бібліотечна бібліографія Львівського Братства за роки: 1601, 1615, 1619, 1637, 1688

д) Копистенський, З. Паленодія, К., 1619-1622: По-азбучний каталог після імен авторів та назви писань.

е) "Каталогъ псалмовъ" Павла Домжів Лютковича Телиці в Псалтирі, Червертня, 1625.

є) Рекомендований список літератури Петра Могили в "Номоканон", Київ, 1629.

(Бойко, М. Репертуар української бібліографії. Блумінгтон, Індіана, 1982, ст. 31-35, позиції, 5-10, 12-15)

ТРЕТІЙ ПЕРІОД: Указом Синоду Російської Церкви, 1721 р., заборонено в Україні видавати книжки "гражданським" друком.

Від 1689 р., вибору московського патріярха, церковне життя в Україні почало занепадати. Верхом занепади Церкви було встановлення Петром I, "святійшого синоду" в 1721 р., якому віддано контроль друків й в Україні.

Друкарня в Петербурзі почала організуватися в 1710 р. Шойно в наступнім 1711, цар Петро I, наказав перевезти з Москви головний станок зо всім обладнанням і працівниками. В Україні працювали друкарні в Києві та Чернігові. Києво-Печерська мала ставропігію Константинопольського патріярха і друкувала впершу чергу церковні, релігійні й богослужбові книги, а також світські твори, як вірші, панегірики тощо.

*) М.Ясинський пропонує цей період, бо його література має інший характер.
 ***) Ми свідомо вписуємо особливі бібліографічні друки з метою мати цілісного образу про даний період.

В 1721 р. цар Петро I, зарядив оснувати нову установу "Святейшій правительствующій синодъ", якого устрій регулював "Духовний регламент". Цей синод заступив патріарха більше екзекутивною владою; на зверху він складався з духовенства, але фактично керувався цивільним урядовцем – "оберпрокурором", якого призначав сам цар. До того часу духовенство було найвищим станом, а тепер воно мусіло підкорятися царському урядовцеві. Це було повне відокремлення церкви від держави. Між вірними і церквою почала поглиблюватися пропасть, а сама церква перетворилася в бюрократичну установу. За виступ проти церкви карала світська влада. Обер-прокурор був вищою владою від патріарха.

Царська грамота вкінці XVII ст. напінула, що "Киево-Печерську друкарню підпорядковується Його величеству під благословення святишого і всеблаженнішого московського патріарха".

Але Київ не піддавався. Чергового 1689 р. Печерська друкарня видала "Четьи-Миней", але без "благословення московського патріарха". Московський прокурор сильно тим озлобився і в жовтні, 1720 р. рішено над Печерською друкарнею завести нагляд. Ще перед тим московська патріархія зарядила Києво-Печерській і Чернігівській друкарням щороку складати звіти, які саме книги видано і хто дозволяв їх друкувати. Згодом було заряджено друкувати тільки церковного змісту книги. Але в обох друкарнях даліше появлялися маленькі книжечки як було сказано вище з додатком біографічних видатніших осіб в Україні.

Ще 27.1.1718 р. був надрукований в Києві "Мисяцесловъ" і на його заголовному листі Київську Лавру названо "ставропігією Костантинопольського патріарха". Це стало головною причиною, що "святіший синод" призначив цензора над всіма друкарнями Гаврила Бужинського, мовляв: київська друкарня видає книги "несогласно съ великороссійскими печатями". Тоді твердо було наказано на всіх виданнях ставити "ставропігія московського патріарха" і крім цього інших книг не друкувати щоб "никакой разницы въ наръчіяхъ не было".

Наказано Києво-Печерській і Чернігівській друкарням друкувати книги тільки церковнослов'янським шрифтом і передруковувати тільки російські видання без яких-будь змін й поправок. Від тоді на всіх виданнях цензор синоду – Гаврило Бужинський ставив свій всемогутній підпис.

В ніч 21 на 22 квітня, 1718 р. Києво-Печерська друкарня згоріла дощенту (горять наші архіви і досьогодні МБ). З відбудованої друкарні вперше вийшов Календар і Псалтир, на них вже виднів підпис цензора. Від заведення цих заборон вищеназвані друкарні почали хилитися до упадку.

Сучасні советські дослідники друкарства критикують М. Ясинського, що він мовляв, увів до поділу української бібліографії соціальні й політичні моменти, але на його оправдання треба сказати в цій поділ виступає два моменти нищення української культури: а) ліквідація незалежності Церкви в Україні б) заборона громадянам друкувати книги. До речі сама громадянка – графиня Женьки у Галичині (тепер Несторове). Література: Пекарський, П. Наука и литература въ Россіи при Петре Великомъ. т.2, СПб., 1862, ст. 670-75. Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. т.6, СПб., 1833- ч. 3653.

III. МІЖПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОДІЇ, 1721-1798.

На протязі вищезгаданого періоду 76 років в історію української бібліографії нічого особливого неписане. Заборона друкувати гражданкою книги світського змісту некорисно відбилося на письменницькій творчості. Предметом бібліографії є друковані книги, а коли їх продукція припинена - не розвивається й книгознавство.

ЧЕТВЕРТИЙ ПЕРІОД: Поява "Енеїди" Івана Котляревського, 1798.

Десяток років тому складач цього есею запам'ятав заголовок статті якогось автора п. з. "Творець безсмертної "Енеїди" і немирущої "Наталки Полтавки" - ним був Іван Котляревський. Будучи ще юнаком він мав нахил до віршування, іноді, як подають його сучасники, навіть у співрозмові римував слова, зате його називали "рифмачем". "Енеїду", як припускають, Котляревський почав писати в "1794 года, октября 11 дня". Він продовжував її писати будучи вже на військовій службі. Перші три частини поширювалися списками.

Писане кожного письменника зустрічає на своєму шляху приятелів та "ворогів". Якись списки дісталися до рук Максима Парпури, поміщика з Конотопу, він з допомогою з іншими, видали у 1798 р. три частини п. з. "Енеїда, на малоросійській мові переліцєванная И. Котляревским". На цій виданні було поручення: "Любителям малоросійського слова". Доповнена "Енеїда" вийшла вдруге 1809 р.

Критика "Енеїди" назвала книгою побуту України кінця XVIII ст. і віднесла до національного жанру українського народу. Цей власне твір започаткував нову добу справжньої української літератури. Від того часу українська книга не припинялася друкувати, а коли в одній частині України ворожі сили готували гальма, вона таки друкувалася у свободніших закутках рідної землі, а навіть і закордоном.

Котляревський "Енеїдою" вніс в українську літературу нові теми, нові жанри та новий ідейний зміст. Могутньою силою в його творах було використання загальнонародної мови, що складалася з елементів полтавсько-київського говорів, з цього власне склалася українська літературна мова. Письменник дав твір зрозумілим гумором, в якому відбивалися народні риси і тим він зумів показати важливі моменти тогочасного середовища.

В Котляревського яскраво виступив ще й другий жанр - драматичні твори. Невмируща "Наталка Полтавка" не сходить зо сцени ще сьогодні. Власні він дав поштовх до п'єсописання. "Москаль-чарівник", чи не зачарував в наш час усьо Європу. Ці твори дали початок українському національному театрові, як також початок четвертому етапові книгодрукування в Україні.

Після Івана Котляревського блиснув могутньою книгою "Кобзарем" Тарас Шевченко у 1840 р., яким проголосив клич національного визволення.

Шлях рідномовної друкованої книги був у нас тесним, нерівним, зигзакуватим з великим терпінням і пониженням письменників аж до сьогодні. Тайний циркуляр Валуєва, Бмський указ - це перешкоди розвитку творчості.

Студії творчості Котляревського у нас досить багаті. В цій короткій замітці ми тільки наскресляли скромну сільветку оратора цілени, що опісля була засіяна вічним словом Тараса Шевченка.

До третього періоду М. Ясинський пропонує такі підрозділи:

1. Галичина та Буковина під Австрією, 1772-1917, після першого поділу Польщі. Цей переподіл навіть захопив частину Волині та Поділля, наслідком претенсій "короля Галичини й Володимирії" колишніх угорських правителів. В 1775 р. Австрія також дістала від Туреччини частину Молдавії-Буковини. В Австрії почалося скасування кріпацтва, реформи шкіл. В 1784 р. відкрито у Львові університет, духовні семінарії, товариства тощо.
2. Після другого поділу Польщі 1793 р. під Московщиною підпала Київщина, Волинь і Поділля, а після третього поділу в 1795 р. Берестейщина, а в 1815 р. й Холмщина.

IV. МІЖПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПЕРВІСТКИ, 1798-1916.

Цей період був зрушенням української книги. Нижченаведені назви десятки різноманітних видів предметних бібліографій, а саме:

- 1798: "Книжная старовина Царгородская", ретроспективна бібліографія М.Максимовича.
- 1840: Історія української літератури на західних українських землях. (69)
- 1842: Книготорговельний каталог музичних творів Розалії Гельм, Харків. (73)
- 1860: «Показчики українського фольклору» Харків. (115)
- 1861: «Персональна бібліографія» Г. Сковороди. (124)
- 1869: Т-во "Січ" у Львові, видає молитовник народною мовою. (148)
- 1873: Виникнення галузевої бібліографії. (159)
- 1873: «Бібліографія цукроварства» (160)
- 1876: «Картографічна бібліографія в Україні» Одеса. (173)
- 1878: «Показчик краєзнавчої літератури» Київ. (184)
- 1879: Правнича бібліографія. Київ. (188)
- 1880: Початки регіональних студій. Харків. (189)
- 1882: Бібліографічні списки образотворчого мистецтва. Харків. (202)
- 1883: Організація студій фольклору. Львів. (216)
- 1883: Застосування "персональних гнізд" в бібліографії. Київ. (210)
- 1885: Бібліографія філософської літератури. Київ. (240)
- 1888: Образотворча спадщина Т. Шевченка - бібліографія. Київ. (271)
- 1891: Історична бібліографія в Україні. Київ. (294)
- 1893: Каталог предметів старовини. Київ (311)
- 1893: Показчик української модерної літератури. Київ. (313)
- 1894: Записки НТШ почали містити українознавчу літературу. Львів. (356)
- 1894: Огляд літ-ри В.Доманицького, в якій замість "малоросійської" написано "української". (343)
- 1898: Систематичний каталог статей періодичних журналів. Сімферополь. (342)
- 1899: Математична бібліографія. НТШ, Львів. (352)

До цього розділу належать урядові заборони, що почали здержувати українську книгу. Після "указу російського синоду" у 1721 р. після майже півтора століття

російські "неділники" рішили загальмувати "малорусское нарѣчіе". Відомі два гальма:

1. Таємний циркуляр Петра Валуєва (1814-1890) міністра внутрішніх справ (1861-1868), звинувачував українців у зв'язку з польським повстанням, дня 20-го липня, 1863 р. повідомив своїх підлеглих про заборону українського друкованого слова. Заборона висловлювалася фразами, що "нікої малоросійської мови не було, нема й бути не може". Мовляв цим нареччям говорять простолуддя, та це є та сама російська мова, зіпсована впливами польщини.

Заборонено видавати наукові праці, популярні книжки українською мовою. Дозволялося видавати лише твори красномислення та фольклор.

2. Емський указ з 18-го травня, 1876, підписаний царем Олександром II, в німецькій місті Емс, н. Вісбадену. Це також був таємний указ, що заборонив друкувати і поширювати книжки українською мовою, як також привозити друки із-за кордону. Цей розпорядок ще називають "указом Юзефовича".

ПРИМІТКА: Числа в дужках у попереднім підрозділі "Міжперодні бібліографічні первістки" відсилають до позицій "Репертуар української бібліографії", М. Бойка (Блумінгтон, Індіана, 1982).

П'ЯТИЙ ПЕРІОД: Бібліографія Української Державності, 1917-1921.

Ми вже за порогом двадцятого століття багатого на політичні події та соціальні зміни. До нього необхідно зробити пояснювальну записку, а саме: Микола Ясинський у своїй "програмі для аспірантів ВБУ" в 1929 р., назвав 1917 рік початком п'ятого періоду не визначивши його меж. Складається враження, мабуть, що зрозумілих причин цей бібліограф уважав, що відбулася революція, скінчилася війна і почався новий період. Насправді існувала самостійна українська держава з власним урядом і військом і відбулося небувале книгодрукарське зрушення. Таким чином ми цей період значимо у межах 1917-1921 рр. Робимо це умовно, аж до вирішення авторитетної установи. Ми також додаємо даліших два періоди (шостий і початок сьомого) також як дискусійні. В ці періоди ми також вкладаємо підрозділи, що відповідають українській діаспорі.

Невдала революція в Росії 1905 р. значно скріпила українську стихію, але друковане слово було даліше під пильним оком цензорів та жандармів. Шойно перша світова війна 1914 р. притупила заборону і цензуру. Почали появлятися друки українською мовою, а згодом й бібліографічні списки. З приходом революції 1917 р. книгодрукування зросло кількісно малого розміру творів, особливо усвідомлених, згодом шкільних та зрідка пропагандистських. Рухомі фронти, часта зміна влади нищили книги і пресу. В 1917 р. видало 747 книг (БУ, т.2, частина 3, ст. 1050) тільки на Східних Землях України. У 1918 р. вже було видало 1084 книг. В 1919 р. червона російська армія на спільку з "білою" перетинаючи маршами території, знизилася видавничу активність до 665 книг. Роки 1920 і 1921 - це перехідні совєтизації українських земель, але ми вважаємо, що українська книга продовжувала своє життя.

Уся бібліографічна робота мала здійснюватися в Національній Бібліотеці Української держави, основаної законом 2.8.1918 р. В 1919 р. ця бібліотека була перейменована на Всенародну Бібліотеку України (тепер Державна Публічна Бібліотека) в Києві.

В Києві почав виходити "Книгар", критико-бібліографічний місячник видавництва "Час" (1917-1920). Постала "Книгоспілка" - Український Кооперативний Видавничий Союз, що об'єднував видавців і книгопродавців, яка видавала книги з літератури, природознавства.

Наукова праця в ділянці книгознавства в національній Бібліотеці в Києві почалася 5.9.1918. Рік пізніше, тоді вже Всенародна Бібліотека почала видавати "Книжний Вістник", що видано тільки два числа.

Після першої бібліографічної боротьби "Книгари", Генеральний Секретаріат Народної Освіти молодшої української держави склав програму короткотермінових курсів для інструкторів та був виданий poradnik для діячів позашкільної освіти і для бібліотечарів. Величезною стіною всюди стояла "москалізація", як в мові, письмі, термінології тощо.

Нам тут слід повторити постанову Ради Бібліотечарів НБ з 17-го грудня, 1920 р. в справі "засягу відділу українців", а саме:

1. Вся література на всіх мовах що дотикає України:
 - а) В етнографічному розумінні - значить література про український народ де б він не жив, на території України, чи в колоніях;
 - б) В географічному розумінні, значить території України (з Кримом включно);
 - в) В державному розумінні, значить література про землі та народи, які хоч, ні етнічно, ні географічно не зв'язані з Україною, однак належать, чи належали колись небудь до української держави - за час цієї приналежності.
2. Всі друки українською мовою без огляду на зміст, на територію, на які появилися.
3. Всі твори авторів-українців та видання українських установ без огляду на мову і зміст.
4. Всі переклади з української мови, чи авторів-українців.
5. Вся чужа белетристика, що своїм змістом (сюжетом) дотикає України в етнографічному, географічному, чи державному розумінні.
6. Вся література про події, що мали місце на території України. (Биковський, Лев. "Українські книгознавчі періодики й збірники... (Денвер, 1978, ст. 155).

З рамени Українського Бібліографічного Інституту, 1919 р. велася широка дискусія про межі рідномовного бібліографічного репертуару. Переважала думка енциклопедичної широти, а не звужування теми лише до одної дисципліни.

В роках 1920-1921 велася завзята боротьба за опанування України червоною Москвою, що остаточно привело до поділу під зві займанщини: а) Східні землі підпали під комуну; б) Західні під Польщу.

V. МІЖПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОДІЇ, 1917-1921.

В попередніх розділах нас цікавили "бібліографічні первістки", а почавши від цього, нас будуть цікавити "бібліографічні події", що впливали корисно, або некорисно на українське друковане слово, що є основою бібліографії.

В цій періоді, також, слід виділити зусилля українців західних земель в обороні кордонів з Польщею.

- а) Бібліографія Республіки Західної України, 1918-1919. (На цю тему написано багато статей, розвідок і суцільних праць (монографій).
- б) Вказана бібліографічна праця в попередніх розділах (Репертуар... ст. 137-148, поз. 508-645) нараховує за час 1917-1923 рр. 137 бібліографічних списків включаючи публікації в Галичині під Польщею після 1921 р. та закордоном.

ШОСТИЙ ПЕРІОД: Доба комуністичного голодомору, терору, тортур і заслання, 1922-1945.

Історію і бібліографію треба писати спокійно без емоційних висловів та гострих фраз, але втративши 7.000.000 виморених голодом з сорока мільйонів населення, рідко-дехто не здригнеться вимовивши таке велике число жертв. Ці числа одночасово вказують також і на духове нищення української культури. Це у свою чергу спричинило і культурну втрату, яка в духову скарбницю України ніколи не вернеться. Недарма в народі поширився поговір, що "Серп і молот - смерть і голод".

У попередній праці цього автора п. з. "Українська бібліографія підчас війни і миру, 1922-1982" (Блумінгтон, Індіяна, 1982) цей 6-ий період був заголовлений: "Насильне заведення комуни та усуспільнення економіки України". Але з приводу пенки-ків у 1983 р. замучених голодом, цей розділ ми перередагували.

Після визвольних змагань нового народу вкінці двадцятих років цього століття спонтанно поділився на дві частини: бовву, що більшість виїшла на еміграцію, другу, що залишилася на рідних землях із думкою, що навіть зо злом можна примиритися і з цієї частини виїшла незначна частина повної співпраці з новим політичним та економічним світоглядом.

Наслідком національного зрушення в Україні слабкий тоді насланий московський апарат прикритий гаслами соціалізму і комунізму дозволив на всім відому "відлигу" і вперших роках немов без контролю і цензури культивувався бібліографія в Україні, друкувалися книги, виходили книгознавчі журнали, проводилося п'якування.

Почавши з 1922 р. почали ліквідуватися приватні видавництва і вся продукція друкованого слова почала переходити до Державного Видавництва України (ДВУ), пізніше "Книгоспілка". Основано також особливий потреби видавництва. Почалося книгодрукування по всіх галузях науки й техніки з великим відсотком пропагандивної літератури. Українською мовою в 1923 р. було надруковано 385 книг, або 16% до всієї продукції (багато книг виходило російською мовою). В 1924/25 - 1813 книг (40%);

1928 - 3220 (57%); 1931 - 6455 (80%), а в 1934 тільки 2536 книг, або 59%. Спадок продукції книг зумовлено страшним голодом, який винищив селянську і робітничу верству, інтелігенція була здесяткована, а а кому вдалося прикритися, той замовчав, а таких було тисячі. Вільно працю продовжувала еміграція, але без належних фінансових засобів.

Наш період ми позначили 1922-1945 роками. Першу добу відлиги ми визначаємо 1922-1930 рр., бо від 1931 р. вже були готові пляни переводити суцільну колективізацію, яка почалася від "польського" кордону українських земель. В цім періоді відлиги книгознавче життя пульсувало повною силою. Регіональна бібліографія видавала журнал "Краєзнавство" (1927-1930). На з'їзді бібліотекарів Всенародньої Бібліотеки України в Харкові, 1924 р. ухвалено вимогу при всіх видах і родах бібліотек комплектувати дані про краєзнавство.

На Першій конференції Наукових бібліотек УРСР в 1925 р. Микола Ясинський, запропонував створення наукових бібліотек України, краєзнавчих осередків і організації бібліографії продукційних сил (Праці Першої конференції наукових робітників УРСР. (Київ, 1926, ст. 68-81). В 1927 р. відсвятковано 10-ліття "советської влади" і від цієї дати почалася нова "советська бібліографія".

Старші бібліотекарі пробували продовжувати "традиційну бібліографію", перший з них Ф.Максименко, в 1930 р. опублікував "Матеріали до краєзнавчої бібліографії України" (Київ, 1930, Х№264 ст.), в якій подав коло 1000 назов. В 1925 р. ВБУ підготувала "краєзнавчу виставку, на якій виставлено коло 3500 книг. Наказано збирати матеріали про "нове соціалістичне будівництво", що собою представляли нудні п'ятилітки, соцзмагання, ударництво, а з хвилею переназвання ВБУ на Бібліотеку Академії Наук УРСР, від якої зовсім відпала "краєзнавча бібліографія", районів й повітові відділи втратили свою централь і залишилися самі для себе. На її місце впроваджено "галузеву бібліографію".

Рік 1933 був початком "чорної доби" бібліографії в Україні - голод, терор, арешти і заслання зломали національну гордість бібліотекарів. В згаданім році святкували "15-ліття октябрської революції". Наголошувана УН УРСР галузева бібліографія вплинула від 1933 р. на тематичні назви, як: геологія, енергетика, гідрологія, транспорт, хемічна і харчова промисловість тощо. Можлими стали списки "соцреалізму", хоча про цей термін тоді ще не говорили.

В 1936 р. хтось із українців ще мав відвагу і силу намовити червоних правителів поневоленої України з ЦК КП(б)У, яка рішля скласти Повну бібліографію джерел і літератури про Україну від найдавніших часів до 1937 р. (Див. "Вісті" і "Комуніст" за 10.4.1937). Плянований твір мав бути складений з анотаціями і поясненнями та різними примітками. Головна праця спиралася на дослідні інститути бібліографії в Києві та Харкові. та Бібліотеки АН УРСР. На цю працю визначено два

з половиною років. Але на цій роботі партійні наглядачі зовсім не визнавалися, а давні робітники були здештовані й весь плян провалився. Це одна причина, а друга - можливе також, червона централізована влада Москви зачупи про цей плян, підшептом його припинила. Звичайно, великі пляни здійснюють, як тільки минуться трудні часи; від 1937 р. минуло 46 літ (1983), а про повну бібліографію України ані слуху...

Шостий період української бібліографії можна сказати був кривавий, вибоїстий, зовсім не йшов із прагненням народу та провідної думки. Такий стан тривав до 1939 р., потім почалися роки другої війни з малими перервами мирного життя та знову чотири роки нищення людського життя, майна й культури. Верхом зусилля червоної влади Москви була тотальна окупація земель України з винятком подарованої Польщі - Халчини, Лемківщини і частин Ярославського та інших повітів. Пролумані кордони на захід депо внесли в підсоветську ментальність і після війни до праці приступило молоде покоління, якому вже не можна було доказувати соціальну ворожнечу, бо майже кожен вистояв непоратовані години в безконечних чергах за "продовольством". Остаточпо ми дочекалися пересічної історії української бібліографії; нариси. Київ, 1971, 372 стор., Ігора Корнейчика, викладача Харківського університету. Автор ставить місцями відважні думки, як на тамешні умовини, часто з "кадилом" для "старшого брата". Маємо десятки розвідок до історії друкарства.

VI. МІДПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОДІЇ, 1922-1945.

а) Східні українські землі під комуністичною владою від 1922 року:

У першій періоді окупації України 1922-1930 рр. червона влада не відважилася спиняти культурного зрушення українців привентивними заходами; вона це поведнала з наступом суцільної колективізації. Перелік надрукованих праць старої школи, публіковані статті, складені бібліографічні списки, впорядкування бібліотек, нововидавані бібліотечні й бібліографічні журнали, професійні об'єднання та інститути вказують на зрілий інтелект самостійно вести працю. Але культурна, а з нею і бібліографічна ділянки поволі почали підпорядковуватися "пролетарським настановам". Суцільною колективізацією, 1930-1933 р., Москва повела нищівний наступ на давній економічний лад приватної власності та сектор української культури одночасно.

Ще від 1925 р. давніші бібліотечні та бібліографічні централі включно з Всенародньою Бібліотекою України почали відчувати "нове переображення, вже в 1930 р. почалася індивідуальна нагінка за "ідеологічні відхилення". Згодом кращі сили були ув'язнені, заслані на Сибір, інші перемістилися на спокійніші російські терени.

Була ще спроба в 1936 р. скласти Повну бібліографію українки, але вона залишилася мрією наївних землячків-комуністів. Стан страху, збайдужіння й нехиті до гуманістичних наук тривав майже до кінця Другої світової війни, 1945 р.

б) Галичина і Волинь під польською займанщиною, 1921-1939.

Плянину бібліографічну працю в Галичині намітила Бібліографічна Комісія НТШ почавши з 1909 р. Заходом Володимира Дорошенка публіковано "Матеріали до української бібліографії". З ініціативи згаданої Комісії та Українського Товариства Бібліографів виходила у Львові "Українська Книга" (1937-1938) що містила біжучу бібліографію. Окремі списки появлялися принагідно в журналах і пресі. Згаданий журнал був відновлений у Кракові в 1939 р., де вийшло два числа. Помітна праця Є.Ю.Пеленського, "Бібліографія української бібліографії". Львів, 1932-1934, 200 ст. Слід згадати цінну статтю Миколи Андрусика п.з. "Післявоєнна історіографія української книги" (Див. "Українська Книга", ч. 1, Львів, 1937, ст. 25-30).

Між 1931-1939 рр., Якуб Гофман у Рівному на Волині, у "Річнику Волинським" публікував польською мовою анотовану бібліографію Волині, усього 1204 назов.

в) Буковина і Закарпаття в складі Румунії й Мадящини.

г) Бібліографія української еміграції в Чехословаччині:

Робітники української книги після 1921 р. розділилися на дві краву і закордонну частини. По обох боках без домовлення була та сама думка і праці. Еміграція у прихильній до українців Чехословаччині нічим не поступалася автохтонам на рідних землях. В Празі почав виходити "Книголюб" (1927-1932). Згідно його даних (кн.4, 1930, ст. 228-241) за десять років (1920-1930) 295 авторів склали 734 книг з різних ділянок людського знання, в тому 12-ть бібліо-бібліотечних. (В Україні 31). Почало працювати коло 150 видавництв, більшість мініатюрних. Ці ж самі викидці з України розгортали працю і на Закарпатті. Але господарська криза, що почалася в 1932 р. припинила працю патріотів.

Петро Зленко опублікував бібліографію авторів закордоном, що покривала роки 1921-1931. (Прага, 1932).

г) Треба згадати видавничу працю українських поселенців в Північній та в Південній Америках. Повне зведення по окремих країнах чекає ще на свого дослідника.

ПОЧАТОК СЬОМОГО ПЕРІОДУ: Суцільна окупація України від 1946-го року.

Періоди почавши від 5-го включно з 7-им називаємо умовно до часу обговорення компетентною установою, чи кількох наших наукових установ у формі рішення, апробати тут поданого, чи зревідованого з іншим поділом. Сьомий період починаємо 1946 р., коли закінчився вповні воєнний стан та почало налаштовуватися мирне життя. В цих роках майже всі українські землі підпали під російську комуністичну окупаційну владу з винятком Холмщини і Лемківщини та менших переподілів.

Справді можна сперечатися, чи період суцільної окупації починається 1939 р., а перша бібліографія п.з. "До першої річниці визволення України від гніту панської Польщі", що появилася 1940 р., складена в Публічній Бібліотеці ім.Салтікова у Москві та очолена Львівською філією Бібліотеки Академії Наук УРСР. Але похід Німеччини проти Москви на світанку 22-го червня, 1941 р. зовсім припинив нормальну видавничу

праці. Шойно в 1950 р. заряджено святкувати "10-ліття возсоединенія з СССР" і виринула потреба скласти "Соціалістичне будівництво Львівщини, 1939-1949 рр.", яке опрацював Ю. Заяць.

Хотівши оправдати фразу "суцільна окупація" ми не можемо брати до уваги воєнних років, бо "красна армія" за першого походу була всього півтора року, а потім чотири роки наші землі були перемаршами різних армій, вдруге "соціалізація після 1939 р., почалася від 1945 р., до кінця якого закріплюлася цивільна, особливо поліційна влада.

Таким чином 1946 р. слід уважати закріплення влади та здійснення "соціалізації" на західних українських землях. Чергова бібліографічна праця п.з. "Соціалістичне перетворення на Львівщині" була оголошена 1952 р. Описля почали появлятися різні "бібліографічні" довідники по окремих ділянках. Їх термінологія зовсім не сприємлива для людини вихованої на заході, бо, напр., "Марина Загоруйко надоїла 100 відер молока", або "Євдоха побожилася виростити сотню поросят". Поперше, що у приватні власності на заході, доєння корови є звичайна господарська чинність без особливого захоплення хто скільки молока надоїв, а подруго, можливо тільки льоха могла б ручити за кількість поросят, але ніколи "свинарка". До речі, економісти на заході шукають термін замінити слово "робітник" на більше справедливе впорівень до інших професій; в Америці часто пишуть про "вгайт (або) блм колор воркер", а в країні "Рад", де всі боролися за соціальну справедливість дівчина після "десятиліт-ки" прикована до колгоспу, удостоїлася називатися "свинаркою". Чи не глум над людиною. Гноярами і свинарами переповнена уся бібліографія, головню краєзнавча. А впарі з тим засмічені усі поважні твори в яких у перших рядках посилення на Леніна, а потім цитати про передову культуру "старшого брата". Нечуваним насиллям у світі - автори змушені починати свої твори від "великої" російської літератури, іноді, забуваючи про це, що напочатку було українське слово через світової слави будови - К и ї в с ь к о ї С е ф і ї.

В бібліографії української бібліографії п.з. "Українська бібліографія підчас війни і миру, 1922-1982". (Блумінгтон, Індіана, 1982) за початок сьомого періоду, 1946-1982 рр. нараховується 413 бібліографічних праць включно зо статтями, поверховно глянувши - 80 припадає на еміграцію у вільнім світі.

VII. МІЖПЕРІОДНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ЗНАДІБКИ, 1946-1982.

Головніші русійні сили Великого Ісходу, спершу в Німеччині, Австрії та в інших європейських країнах, за 1945-1950 рр., за даними І. Лучковича, було опубліковано 2104 книг, в тому 96 чужими мовами. Після розселення 1950 р. робітники української книги розмістилися, головню, по таких країнах:

- а) З'єдинені Держави Америки (ЗДА): Нью Йорк, Філадельфія, Чикаго, менше активні інші міста.
- б) Канада: Вінніпег, Торонто, Саскатун, Едмонтон, менше інші міста.
- в) Австралія, головню Сидней.
- г) Німеччина, Західна: Мюнхен, Новий Ульм.

г) Англія - Лондон.

д) Аргентина - Буенос Айрес.

З великим трудом українське друковане слово бореться з матеріальними труднощами в багатьох інших країнах і містах. А коли мова про бібліографію - це найбільше відстала ділянка нашої культури. Бібліографія, як вже не раз писалося, немає читача, бо їй служба впорядковувати людське знання, але біда не в тому, а в зовсім в чім іншому: керівники наших різних установ та інституцій, справу бібліографії відкладають на "старі роки", або на "пізніше", яке ніколи не приходить.

Науковець, чи студент не підіймуться працювати над темою не звіривши перед тим, чи є достатні матеріали і джерела. Напр., хто візьметься працювати над монографією про місто Ярослав над Сяном основане кн.Ярославом Мудрим, 1037 р., коли в рідномовних аналах годі знайти повніших статей, розвідок, статистичних даних тощо. Друге князівське місто Володимир на Волині згідно легенд основане самим князем Володимиром Великим після його побідного походу проти поляків 988 р. Зібрані матеріали Миколою Теодоровичем, коло 1900 р., не були опубліковані, мабуть, загинули. Але згаданий ще встиг видати матеріали ювілейних святкувань у 1893 р., десяток статей інших авторів, роскопки Цинкаловського, довша його стаття в Словникові Волині (неопублікований ще). Зібрати це все забрало авторові цього зібрання коло десять років. Це доказує, що бібліографією повинні цікавитися впершу чергу професійні бібліотекарі об'єднанні в наукових інституціях у яких повинні здійснюватися бібліографічні списки; викладачі усіх ділянок людського знання збирати все що було писане, що саме пишеться тепер і не забуваючи додати власні твори, коли причасна людина чимось глибоко цікавиться, висловлює і осмислює. Врешті всі робітники і працівники побічних ділянок включно зо спортом, повинні гromадити матеріали і передавати до своїх професійних об'єднань для збереження і публікування.

Не маючи власної УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ми не маємо сторожа нашої писаної і друкованої культури, - сусіди розкрають наше духове добро, а ми емоційно жаліємося перед чужими, що нам діється кривда.

Автор цього зібрання склав "Репертуар української бібліографії" в нім названо 745 бібліографічних праць; в другім українська бібліографія, 1922-1982 - 778 назов. Всі ці назви слід було б зібрати і почати з цього складати Повний Кодекс Української Бібліографії. З цією метою було зроблене це зусилля і в тих працях подані спроби наших попередників почавши від Максимовича, 1834 р, Лазаревського, Милорадовича, Комарова і Левицького Івана. Почате 150 років тому, сьогодні ще не закінчене.

Ось з такими думками ми закінчуємо останній есей цього зібрання.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. ЯСИНСЬКИЙ, МИКОЛА. Програма для аспірантів Всенародньої бібліотеки України: Історія української бібліографії, «Київ» 1929, 17 (Машинопис, якого загальний зміст переданий див. нижче ч.2, ст. 4 і 312).
2. КОРНЕЙЧИК, ІГОР. Історія української бібліографії, дожовтневий період (Нариси). Київ, Книжкова Палата УРСР, 1971, 371 ст.
3. БОЙКО, МАКСИМ. Репертуар української бібліографії (Хронологічна студія) Блумінгтон, Індіана, 1982, 170 ст.
4. ЙОГО Ж (Продовження) Українська бібліографія під час війни і миру, 1922-1982. Блумінгтон, Індіана, 143 ст.

PERIODIZATION OF UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY, 1073-1982.

A feature of the present essay is to divide the history of Ukrainian bibliography into the following seven periods:

1. Bibliographical article in the "Izbornik" Sviatoslava, Kiev, 1073 under the title "Bohoslovtsa ot sloves" (Glory of the words) covering 80 titles of religious literature.
2. The first printed book in Ukraine, Psalter, L'viv (Lvov), 1574. To this period belongs the publishing of the first bibliography in Eastern Europe, an index to the New Testament, Ostrih, 1580, 52 p.
3. Prohibition by the Russian government to publish books by "Hrazhdanka" in 1721. It was permitted only to reprint Russian versions printed by Church Slavic characters without any changes, additions or corrections.
4. The first literary work in Ukrainian language written by Ivan Kotliharevs'kyi 1798. The language he used was classified by the Russians as a folk language or "Malorussian" (Little Russian as opposed to Grand Russian). To this period should be included the "Secret circular" of the Russian minister of internal affairs, Peter Valuev, which in 1863 prohibited publishing books in Ukrainian language and the "Iemski ukaz" of Czar Alekxander I, which in 1876, also prohibited the publication of Ukrainian books, newspapers etc.
5. Bibliography of the Ukrainian Independent State, 1917-1921. During this period the publishing of books, journals, newspapers, and bibliographies rapidly spread to one thousand a year.
6. The period of communist rule, hunger, arrests and deportation to Siberia, 1922-1945. There were short periods of war with the Germans. The "Socialistic realism" hurts all printed production with the superiority of communist propaganda in history, sociology even in mathematics and physics.
7. Total occupation by the Russian Red Army of all Ukrainian territory, prevents establishing a civil administration in 1946 up to the present.

It should be pointed out that the first Ukrainian mass emigration after 1922 and the second after 1945 created a subclass concerning the development of Ukrainian bibliography in foreign countries, first in West Germany, and after 1950 in the United States, Canada, Australia and other free world countries.

ТЕМАТИЧНІ ПРИЛОГИ

На чергових сторінках подаємо три документи принагідно згадувані в тексті деяких есеїв церковнослов'янським шрифтом з розкритими "титлами" у договорах. Для молодших дослідників, мабуть, буде трудність читати в цій формі наведені матеріали, які ми старалися зберегти за їх останньою оригінальністю. Договорів із інших років нам непомістило роздобути. Датування договорів ми не перевіряли.

Назви прилогів:

1. "О писменѣхъ чрьноризца Храбра", 2 стор. ♦)

2. Договори язичноѣ Русі з греками:

а) Князя Олега (907-914 рр., володіння) з 912 р., 3 стор.

б) Ігора (914-946 рр.) з 945 р., 4 стор. ♦ ♦)

Вищеназвані договори були писані відміннішим алфавитом ніж кирилиця, але літописець Нікон в 1113 р., правдоподібно осучаснив їх і вписав до літописа. Тим наука втратила великої ваги докази мови і письма язичноѣ Русі. Сьогодні можна ставити питання чи літери тих договорів були "Влес хроніки", чи графеми алфавиту знайденого на стінах Київської Софії в 1969 р., який відносять до IX ст.

Мовний трактат болгарського монаха Храбра був написаний в кінці IX початку X ст. Вперше в Україні передрукований в "Читанці" Остріг, 1578 р. п.з. "Сказаніє како состави Святий Кирилъ философъ азбуку по языку словеньску и книги преведе отъ греческаго на словенський языкъ". Тоді саме єзуїт Пйотр Скарга виступав проти церковнослов'янської як богослужбової мови. В трактаті є сказано, що ця мова перед Богом на рівні з гебрійською, грецькою і латинською.

♦) ЛАВРОВ, П.А. Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. The Hague, Mouton, 1966, 200 p., ст. 462-464. (Slavic printing and reprinting, 67)

♦ ♦) Головацький, Яків. "Хрестоматія церковнословянская и древне-руская въ пользу учениковъ вышней гимназіи въ Цѣс. Кор. Австрійской державѣ... Въ Відни, 1854.

О писменѣхъ чръноріѣца Храбра.

Прѣжде оубо Словѣне не имѣху книгъ, нж чрътами и рѣзами чѣтѣху и гатаху, погани сѣше. крѣстникше же сѧ, рѣмскими и грѣчьскими писмены иждааху сѧ (писати) словѣнскоу рѣчь безъ оустровениа. нж како мѡжетъ сѧ писати добрѣ грѣчьскими писмены. бѣ, или живѡтъ, или зѣлау, или црковѣ, или чаанне, или ширѡта, или ѡдѣ, или ждоу, или юность, или жзыкъ и инаа пѡбнаа снмъ? и тако вѣшж многа лѣта. по том же члѡколюбецъ бѣ, строжн всѣхъ и не ѡстакѣж члѡчъ рода безъ разоумѧ, нж всѧ къ разоумоу приводѧ и спсению, помиловавъ родъ словѣнскыи. посла имъ стго Кѡнстантина философа, нарицаемаго Кѣрила, мжжа праведна и истинна. и сътвори имъ, л. писмена и ѡсмы. ѡва ѡбѡ по чиноу грѣчьскыхъ пи́сменъ, ѡва же по словѣнстѣи рѣчи. ѡ прѣваго же наченъ по грѣчьскоу. ѡни оубо ѡлфа, а съ ѡзъ. ѡ ѡза начать ѡвое. и ѡкоже ѡни, подовашесѧ жидовскимъ писменемъ, сътворишж, тако и съ грѣчьскимъ. Жидове бо прѣвое писма имать ѡлефъ, ѡже сѧ сказаетъ оучение съврѣшащѣе. вѣводиоу дѣтицоу и глѡще: ѡчисѧ, ѡже ѡсть ѡлефъ. и Грѣци, подовашесѧ томоу ѡлфа рѣшж. и сподовисѧ речение сказанна жидовска грѣчьскѡ жзыкоу, да речеть дѣтицоу въ оученна мѣсто: ици, ѡлфа бо ици сѧ речеть грѣчьскомъ жзыкомъ. тѣмъ бо пѡбасѧ, стѣи Кѣриль створи прѣвое писма ѡзъ. нж ѡко и прѣвомоу сжцоу писмени ѡзъ, и ѡ бѧ даноу родоу Словѣнскомоу на ѡврѣстие оустъ, въ разоумъ оучащисѧ въквалъ великомъ раздвиженнемъ оустъ възгласѣтсѧ. ѡ ѡна пи́смена²⁷ маломъ раздвиженнемъ оустъ възгласѣтсѧ и исповѣдаѣтсѧ. се же сжть писмена словѣнскаа, сице а пѡбаеъ писати и глѡти: а б в г. дроузни же глѡтъ: пѡчто ѡсть, лн. пи́сменъ створилаъ. ѡ мѡжетъ сѧ и меншимъ того писати, ѡкоже и Грѣци. бѧ, пи́шжть. и не вѣдаъ, колицѣмъ пи́шжть Грѣци. ѡсть во ѡбѡ, бѧ. пи́сменъ. нж не напѡтѣжтсѧ тѣмъ кни́гы. нж приложни сжть двогласныхъ, аѡ. и въ чисменехъ же, г: ѡе и д десатное и д сътное. и събѣраѣтсѧ ихъ, лн. тѣмъ же томоу пѡбно и въ тѣже ѡвразъ створи стѣи Кѣриль, лн. пи́сменъ. дроузни же глѡтъ. чесоу же⁴⁴ сжть словѣнскы кни́гы; ни того бо ѡсть бѣ створилаъ, ни то аѡглан. ни сжть ижеко́ни, ѡко жидовскы и рѣмскы и ѡланискы, ижде ѡ ко́на сжть и прижты сѧ вѣмъ. а дроузни мнать, ѡко бѣ намъ ѡсть створилаъ пи́смена. и не вѣдаѣтсѧ что глѡще ѡкааннии. и ѡко трили жзыкы ѡсть бѣ повелѣлаъ кни́гамъ быти. ѡкоже въ еѡли пишеть. и въ дѣска написана жидовскы и рѣмскы и ѡланискы. а словѣнскы нѣ тоу. тѣмъ же нѣ сжть словѣнскы кни́гы ѡ бѧ. къ тѣмъ что глѣмъ? или что

1. Договоръ В. Князя Олега съ Греками 912. (911)

Мы отъ рода Рѣскаго, Карлы, Инегелдъ, Фарлофъ, Веремѣдъ, Рѣлакъ, Чѣды, Рѣалдъ, Карикъ, Фреалекъ, Рюаръ, Актевъ, Трѣанъ, Андѣлѣфостъ, Гтемидъ иже посланы отъ Олга великаго князя Рѣскаго, и отъ всѣхъ, иже сѣтъ подъ рѣкою его, свѣтлыхъ воаръ, къ вамъ, Львови и Александрѣ и Костантинѣ, великимъ о Божѣ самодержцемъ, царемъ Грецкимъ на оудержаніе и извѣщеніе отъ многихъ лѣтъ межю Христіаны и Рѣсью вышнюю любовь, похотѣнемъ нашихъ князь и по повелѣнію, и отъ всѣхъ, иже сѣтъ подъ рѣкою его сѣщихъ Рѣси. Наша свѣтлость волѣ шихъ хотѣвшихъ же о Божѣ оудержати и извѣстити такю любовь, вышнюю межю Христіаны и Рѣсью, многожды право сѣдихомъ, по точью простословесенъ, и писаніемъ и кляткою твердою, кленшеся орѣжемъ своимъ, такю любовь извѣстити и оутвердити по вѣрѣ и по законѣ нашемъ.

Гдѣть, яко поуже мы съ имали о Божіи вѣрѣ и любуи, главы таковыя :

1. По первомъ оупо словѣ да оумирнемъ съ вами Греки, да любуимъ другъ друга отъ всеа дѣша и изволенья, и не вѣддимъ, елико наше изволеніе быти отъ сѣщихъ подъ рѣкою нашихъ князь свѣтлыхъ, никакомъ же сѣблзненъ, ни кинѣ; но потѣримъ, елико по силѣ, на схраненіе прочихъ и всегда лѣтъ съ вами Греки исповѣданіемъ и написаніемъ съ кляткою извѣщаемсю любовь непрекратнѣ и непостыжнѣ. Также и вы, Греци, да храните такъже любовь къ княземъ свѣтлымъ нашимъ Рѣскимъ и къ всѣмъ, иже сѣтъ подъ рѣкою свѣтлаго князя нашего, не сѣблзненъ и непреложнѣ всегда и въ вса лѣта.

2) Я о головахъ, иже съ клячнтъ проказа, оурадимъ ся: Да елико кѣтѣ вѣдетъ показаніи клячимъ, да имѣють вѣрное о тацѣхъ кляченіи; а елико же начнѣтъ не яти вѣры, да не кленеться часть та, иже шіетъ не ятью вѣры, да егда кленеться о кѣрѣ своей, вѣдетъ казню якоже кинтѣ сѣгрѣшеніе о семъ.

3) Яце кто оувѣсть крестьянина Рѣсинъ, или Христѣанина Рѣсина, да оумретъ, идѣже яце створитъ оувѣйство. Яце ли оувѣжитъ створикъ оувѣйство, яце вѣтъ имовнтъ, да часть его сирѣчь иже его вѣдетъ по законѣ,

да возметь ближній оубіеаго, а и жена оубившаго да имѣетъ толщѣмже превѣдетъ по законѣ. Ище ли есть не имокитъ сотворникъ оубой, и оубѣжаеъ, да держитса тажи дондежъ овращется, да оумретъ.

4) Ище ли оударитъ мечемъ или оубьетъ кацѣмъ либо сосѣдомъ, за то оудареніе или вѣеннѣе да вдасть литръ пать сребра по законѣ рѣскомъ. Ище ли немовитъ тако сотворникъ да вдасть елико можетъ, да соймѣтъ себе, и тѣмъ самыя порты, въ нихже ходитъ, да опроцѣ да ротѣ ходитъ своею вѣрою, яко никакожъ иномъ помощи емъ, да превываетъ тажа о толѣ не взыскѣма о семъ.

5) Ище оукрадетъ что Рѣсинъ либо оу Хрестьянина, или паки Хрестьянинъ оу Рѣсина, и атъ вѣдетъ въ томъ часѣ татъ, егда татѣмъ сотворитъ, отъ погубившаго что либо ище приготовится татъ творай, и оубьенъ вѣдетъ, да не взыщется смерть его, ни отъ Хрестьянъ ни отъ Рѣси; но паче оубо да возметъ свое, иже погубилъ. Ище дастъ рѣцѣ свои оукрадый, да атъ вѣдетъ тѣмже, оу негожъ вѣдетъ оукрадено, и связанъ вѣдетъ отдасть то е же смѣ сотворити, и сотворитъ трійчій о семъ.

6) Ище кто отъ Хрестьянъ или отъ Рѣси мѣченъа образомъ искѣсѣ творити и насиліемъ шѣ въ возметъ что либо дрѣжіе, да вспатитъ тройче.

7) Ище вывержена вѣдетъ лодѣа вѣтромъ великимъ на земаю чѣждъ, и оврацѣтса тамо иже отъ насъ Рѣси, ище кто идѣтъ снапѣтити лодію съ рѣхлоу своимъ ото-слати паки на земаю хрестьянскѣю: да прокодимъ ю сквозѣ ксако страшнѣ мѣсто, дондеже приидѣтъ къ без-страшное мѣсто. Ище ли такоа лодѣа ли отъ вѣра вороненіа земнаго боронима не можетъ возворонитись въ своемъ мѣста, потрѣжаемса гревцемъ томъ лодѣа мы Рѣсь, да проводимъ съ кѣплею нѣхъ поздоровѣ ти, ище клячнтса близъ земаа Грецаа. Ищель клячнтса такожъ проказа лодѣи Рѣской, да прокодимъ ю къ Рѣскѣю земаю, да продаютъ рѣхло томъ лодѣи. И ище что можетъ продати отъ лодѣа, колочимъ мы Рѣсь да егда ходимъ въ Греки, или съ кѣплею, или въ солѣвъ къ Царевнѣи вашемъ, да пѣстимъ съ честію проданное рѣхло лодѣи нѣхъ. Ищель лѣчитъ са комъ отъ лодѣи оуби-енъ быти отъ насъ Рѣси, или что взято либо, да повинни вѣдѣтъ то створшій преже реченною епитимьею отъ тѣхъ.

8) Ище полонаникъ овою странѣ держимъ есть, или отъ Рѣси, или отъ Грекъ, проданъ въ онѣ странѣ, ище оврацѣтса, ли Рѣсинъ, ли Греченинъ, да възератѣтъ

искѣнное лице въ свою сторону, и возмѣтъ цѣнѣ его кѣпашин, или минуться въ кѣпашу на день челядиннаа цѣна. Также аще отъ рати атъ вѣдетъ отъ тѣхъ Грекъ, такожъ да возвратится въ свою страну, и одна вѣдетъ цѣна его, икоже речено есть, икожъ есть кѣпаша. Ёгдажъ тѣ на войнѣ ити, и сѣи хотѣтъ почти Царѣ вашего, да аще въ кое время елико нѣхъ прійдетъ, и хотѣтъ остати оу Царѣ вашего, своею волею, да вѣдѣтъ отъ Рѣси отполонени и множайши отъкоемъ любо страны приходящихъ въ Рѣсь се подаемъ выкаютъ по 20 золота и да прійдѣтъ въ Греки.

9) Аще оукраденъ вѣдетъ челядинъ Рѣскій, или оу-скочитъ, или по нѣжи проданъ вѣдетъ, и жаловати начнѣтъ Рѣсь, покажется такокое отъ челядина, и да поимѣтъ въ Рѣсь. Но и гостіе погѣвши челядинъ, и жалѣютъ, да ищѣтъ обрѣтаемое, да поимѣтъ ѣ. Ащели кто искѣшеніа сего не дастъ створити местникъ, да погѣбитъ правдѣ свою.

10) О работающихъ въ Грецѣхъ Рѣси оу Хрестанскаго Царѣ. Аще кто оумретъ не оурадивъ своего имѣніа ни своихъ не имать, да возвратитъ имѣніе къ малымъ вѣнжикамъ къ Рѣсь. Ащели сотворитъ овраженіе, таковыи да возмѣтъ оураженое его, комѣ вѣдетъ писалъ насѣдити имѣніе его, да насѣдитъ ѣ отъ взимающихъ кѣпашу Рѣси отъ различныхъ хотѣши во Греки и оудолжающихъ.

11) Аще слодѣи возвратится въ Рѣсь, да жалѣютъ Рѣсь хрестанскѣ царствѣ, и атъ вѣдетъ таковыи, и возвращенихъ вѣдетъ нехотѣ въ Рѣсь.

Еще всѣ да сотворѣтъ Рѣсь Грекомъ, надѣже аще каютится таково. На оутверженьехъ неподвижніе выти меже вами хрестѣаны и Рѣсю вывѣшій миръ, сотворѣхомъ Ивановымъ написаніемъ на двою харатью Царѣ вашего и своею рѣкою, подлежащихъ честнымъ крестомъ и святою единосѣбною Троицею, единого истинного Бога нашего, извѣсти и дастъ нашимъ посломъ. Мы же клѣхомъ къ Царю вашему, иже отъ Бога сѣща, ико Божіе зданіе по законѣ и по законѣ языка нашего, не престѣпити намъ ни понѣ отъ страны нашеа, отъ оутѣвленныхъ главъ мира и людемъ. И такоое написаніе дахомъ царства вашего на оутверженіе овоемъ превывати таковыи софѣранію на оутверженіе и на извѣщаніе межѣ вами вывающаго мира. Мѣсѣца Сентябра II недѣли VIII въ лѣто созданія міра 6420 (912).

2. Договоръ в. князя Игоря съ Греками,

945 (944) р.

„Мы отъ рода Рѣскаго сѣли и гостѣе, Игорьъ, соизъ Игоревъ великаго князя Рѣскаго, и оуичи сѣи: Кѣефастъ Святъслава, сынъ Игоревъ, Кѣксевъ Ольги княгини, Глѣды Игоревъ, негъ Игоревъ, Оуѣбъ Володислава, Каницаръ Передъславлинъ, Шнѣверъ, Ффандръ, жены Оуѣбѣ, Парсътѣ, Тѣрдѣ, Анваръ, Фастовъ, Гримъ, Ффирьковъ, Прастѣ, Акъ, негъ Игоревъ, Кары, Тѣдокъ, Каршекъ, Тѣрдовъ, Ггрневансковъ; Конковъ, Штръ, Амнндовъ, Прастѣ, Герновъ, Кктаръ, Гшаревъ, Шнврдъ, Ялданъ, Колъклековъ, Гтегнетонковъ, Ффирка, Аевдъ Гѣдовъ, Фѣрдъ Тѣдовъ, Мѣтѣръ, Оуѣтѣ, кѣпецъ Ядѣ, Ядѣ, Ггривладъ, Оѣбъ, Фрѣтанъ, Гомолъ, Кѣцъ, Гмнгъ, Тѣрвндъ, Фѣрѣтѣ, Грѣны, Роалдъ, Гшнастръ, Фрастѣ, Ггрвдъ, Тѣрвверъ, Моны, Рѣалдъ, Гвѣнь, Гтиръ, Ялданъ, Тилена, Кѣевкаръ, Гѣзѣбъ, Гннко, Боричъ, послани отъ Игоря великаго князя Рѣскаго, и отъ всѣхъ князѣ, и отъ всѣхъ людѣ Рѣскѣа земаѣ. И отъ тѣхъ заповѣдано обновити вѣтхѣй мѣръ, ненавидѣщаго добра и враждолюща дѣвола разорити отъ многъ лѣтъ, и оуѣвердити любовь межю Греки и Рѣскѣю. И великѣй князь нашъ Игорь и воладе его, и людѣ еси Рѣскѣи послаша ны къ Романѣ, и Костантинѣ и Стефанѣ, къ великимъ царемъ Гречьскимъ, створити любовь съ самѣми царѣ, со всѣми воларьствомъ, и со всѣми людѣми Гречьскими на всѣ лѣта, дондеже сѣаетъ солнце и весь мѣръ стоитъ. И неже помыслѣтъ отъ страны Рѣскѣа разрѣшити такъ любовь, и елико нѣхъ крѣченѣе прѣли сѣтъ, да прѣмѣтъ мѣсть отъ Бога Вседержителя, осѣженѣа на погнѣелъ къ весь вѣкъ, въ вѣдѣцѣй; елико нѣхъ естъ не хрѣщено, да не имѣтъ помощи отъ Бога, ни отъ Перѣна, да не оуѣцѣтѣтѣа цѣнты сѣомѣ, и да поѣчѣени вѣдѣтъ мечѣи сѣомѣ, отъ стрѣлаъ и отъ иного орѣжѣа сѣоего, и да вѣдѣтъ раби въ весь вѣкъ, въ вѣдѣцѣй. А великѣй князь Рѣскѣй и воладе его да посылѣють въ Греки къ великимъ царемъ Гречьскимъ корабли, елико хотѣтъ, со сѣми и съ гостѣми, кѣеже имъ оуѣставлено естъ. Пошлѣтъ сѣми печатѣи златѣи, а гостѣе сребрѣни; кѣеже же оуѣвѣдѣлаъ естъ князь нашъ посылѣати грамотѣ ко царѣмъ нашимъ: неже посылѣемѣи выѣаютъ отъ нѣхъ сѣи и гостѣе, да приносѣтъ грамотѣ, нѣшюче сѣице: кѣко послахъ корабѣль сѣеко. И отъ тѣхъ да оуѣбѣмѣи и мы, оже съ миромъ прихѣдѣтъ. Ане ли безъ грамоты прихѣтъ и предѣны вѣдѣтъ намъ, да держимъ и

хранимъ, дондеже извѣстимъ князю вашему; аще ли рѣкъ не дадутъ и противатся, да оубѣени вѣдѣть, да не изищется смерть ихъ отъ князя нашего; аще ли оубѣжавше къ Рѣсь придѣть, мы напишемъ ко князю вашему, яко намъ любо, тако створать. Аще придѣть Рѣсь безъ кѣнли, да не взимають мѣсѣнина. Да запрѣтитъ князь словъ своимъ и приходѣющимъ Рѣси сѣѣ, да не творять безчинна въ селѣхъ, ни въ странѣ нашей. И приходѣющимъ намъ да вѣтають оу свѣтаго Мамы; да послѣтъ царство наше, да испишетъ имѣна ваша, тогда возмѣтъ мѣсѣчное свое, сѣли слѣнное, а гостѣ мѣсѣчное, первое отъ города Кіева, пакы изъ Чернигова и Переяслава. Да вѣхдѣтъ въ городъ одинѣмъ ли короты со царевымъ мѣжемъ безъ орѣжѣ мѣжѣ 50, и да творять кѣнлю якоже намъ надобѣ, пакы да исхдѣтъ; и мѣжѣ царства нашего да хранитъ ѿ, да аще кто отъ Рѣси или отъ Грекъ створи криво, да оправдѣтъ то. Вѣхдѣще же Рѣсь въ градъ, да не имѣють волости кѣнли паволокъ лише по 50 золотникъ; и отъ тѣхъ паволокъ аще кто крѣнетъ, да показываеъ царевѣ мѣжю, и то е запечатаетъ и дастъ имъ. И отхдѣщен Рѣси отсюда взимають отъ насъ еже надобѣ брашно на пѣтъ, и еже надобѣ людемъ, якоже оуставлено естъ преже, и да возвращаются съ спасеніемъ въ странѣ свою да не имѣють власти зимовати оу свѣтаго Мамы. Аще оускочитъ челѣдникъ отъ Рѣси, по не же придѣтъ въ странѣ царствіа нашего, и отъ свѣтаго Мамы, аще вѣдѣтъ, да помѣтъ ѿ; аще ли не обрацѣтъ, да на ротѣ пѣтъ наши Хрестіанѣ Рѣси по вѣрѣ ихъ, а не Хрестіанѣ по законѣ своему: ти тогда взимають отъ насъ цѣнѣ свою, якоже оуставлено естъ преже, 2 паволоцѣ за челѣдникъ. Аще ли кто отъ людіи царства нашего, или отъ города нашего, или отъ нѣхъ городъ, оускочитъ челѣдникъ нашъ къ намъ, и принесетъ что, да възпѣтъ ѿ опѣтъ; а еже что принесѣтъ вѣдѣтъ всецѣло, и да възметъ отъ него золотникъ два. Аще ли кто покѣсится отъ Рѣси взѣти что отъ людіи царства нашего, иже то створитъ, покаженъ вѣдѣтъ вѣльми; аще ли! взѣлъ вѣдѣтъ, да заплатитъ сѣрѣво. И аще створитъ Гръчнинъ Рѣсинѣ, да примѣтъ тѣже казнѣ, якоже пріѣлъ естъ и онъ. Аще ли ключится оукрасти Рѣсинѣ отъ Грекъ что, или Гръчинѣ отъ Рѣси, достойно естъ да възворотити не точѣю едино, но и цѣнѣ его; аще оукраденое обрацѣтъ продаемо, да вѣдѣтъ и цѣнѣ его сѣрѣво, и то показненъ вѣдѣтъ по законѣ Гръчскомъ, по оуставѣ и по законѣ Рѣскомъ. Бѣлико Хрестіанъ отъ власти нашей плѣнена привѣдѣтъ Рѣсь, тѣ аще вѣдѣтъ оуноша, или дѣвѣнца добра, да вѣдѣтъ златникъ 10 и помѣтъ ѿ; аще ли естъ средовичъ,

да вдасть золотникъ 8, и помѣсть и; аще ли вѣдетъ старъ, или дѣтець, да вдасть златникъ 5. Аще ли оврацуются Рѣскъ работающе оу Грекъ, аще ли сѣтъ пѣнъ-нищи, да искѣпають ѿ Рѣскъ по 10 златникъ; аще ли кѣ-ниязъ вѣде Гръчинъ, подъ хрестомъ достонть емѣ да возметь цѣнѣ свою, елико же далъ вѣдетъ на немъ. Я о Корсѣньстѣй странѣ, елико же есть городовъ на той части, да не имать волости князь Рѣскій да воюеть на тѣхъ странахъ, и та страна не покараетса вамъ; то-гда аще просить кой оу насъ князь Рѣскій, да воюеть, дамы емѣ, елико емѣ вѣдетъ трепѣ. И о томъ, аще оврацѣтъ Рѣскъ кѣварѣ Гръчѣскѣю взверженѣ на коемъ люво мѣстѣ, да не преовидать емъ; аще ли отъ немъ воз-метъ кто что, ли человека поработить, или оуѣветъ, да вѣдетъ повиненъ законѣ Рѣскѣ и Гръчѣскѣ. Аще оврацѣтъ въ вѣстѣ Днѣпрѣскомъ Рѣскъ Корсѣнны рыбы ловаща, да не творять имъ зла никакоже. И да не имѣють вла-сти Рѣскъ зимовати въ вѣстѣ Днѣпра, Бѣлзбережи, ни оу святаго Ёльферѣа: но егда придетъ осень, да идѣтъ въ дома свои въ Рѣскъ. Я о сихъ, оже то приходать Чернѣи Болгаре, воюють въ странѣ Корсѣньстѣй, и ве-лими князю Рѣскомѣ, да ихъ нещѣаетъ пакостити стра-нѣ той. Ци аще каючнтса проказа никака отъ Грекъ, сѣ-цихъ подъ властью царства нашего, да не имать вла-сти казнити ѿ, но повелѣнемъ царства нашего да прин-метъ, икоже вѣдетъ створиалъ. Аще оуѣветъ Хрестѣанинъ Рѣсина, или Рѣсинъ Хрестѣанина, и да держимъ вѣдетъ створикъ оуѣйство отъ важниихъ оуѣвенаго, да оуѣ-ють и. Аще ли оуѣсочитъ створивый оуѣвой и оуѣжитъ, аще вѣдетъ немовитъ, да возмѣтъ имѣнѣ его важниѣи оуѣвенаго; аще ли есть немовитъ и оуѣсочитъ же, да ищѣють его, дондеже оврацѣетса; аще ли оврацѣетса, да оуѣвенъ вѣдетъ. Ци аще оуѣдаритъ мечемъ, или копьемъ, или кацѣмъ люво орѣжемъ Рѣсинъ Гръчина, или Гръ-чинъ Рѣсина, да того дѣла грѣха заплатитъ сребра антръ 5, по законѣ Рѣскомѣ; аще ли есть немовитъ, да како можетъ, втолко проданъ вѣдетъ, ако да и пор-ты, въ нихъ же ходать, да и то съ него снати, а опроцѣ да на ротѣ ходить по своей вѣрѣ, ико не имѣа ничтоже, ти тако ищѣенъ вѣдетъ. Аще ли хотѣти на-чнетъ наше царство отъ насъ вон на противащѣалса намъ, да иишѣють къ великомѣ князю ешемѣ, и по-слетъ къ намъ, елико же хотимъ: и оттолѣ оуѣѣдаты ны страны, какѣ любовъ имѣють Гръци съ Рѣскѣю. Мы же сѣвѣианкемъ все написахомъ на двою харатью, и едина харатьа есть оу царства нашего, на нейже есть

крестъ и имена наша написана; а на дрѣгой снъ наши и гостѣ наши. ꙗ отхѣдѣ со словъ царства нашего, да допрокоудѣ къ великомѣ князю Рѣскомѣ Игоревѣ и къ людемъ его; и ти приимающе харатью, на ротѣ нѣдѣхъ хранити истинѣ, ꙗко мы свѣщахомъ, написахомъ харатью сѣю, на нейже сѣтъ имена наша написана. Мы же, велико насъ хрестіансѣ есмь, кляхомъсѣ церковью свѣтаго Пѣла въ свѣтѣйшей церкви, и предающеи честнымы крестомъ, и харатьею сѣю, хранити все, еже есть написано на ней, не престѣпити отъ него ничтоже; а еже престѣпитъ се отъ страны нашеѣ, ли князь, ли низъ кто, ли креиенъ, ли некреиенъ, да не имѣтъ помощи отъ Бога, и да вѣдетъ равъ къ сѣй вѣкъ и въ вѣдѣній, и да заколенъ вѣдетъ своимъ орѣжемъ. ꙗ некреиенѣа Рѣскъ полагають цѣпты свои и мечѣ свои наги, оврѣчи свои и прочѣа орѣжѣа, да кленѣтсѣ о всемъ, еже сѣтъ написана на харатьи сѣй, хранити отъ Игорѣа и отъ вѣсѣхъ воларъ и отъ вѣсѣхъ людіи отъ страны Рѣскѣа, въ прочѣа лѣта и воинѣ. Яже ли же кто отъ князь или отъ людіи Рѣскихъ, ли хрестеанъ, ли нехрестеанъ престѣпитъ се, еже есть писано на харатьи сѣй, вѣдетъ достоннъ своимъ орѣжемъ оумрети, и да вѣдетъ клѣтъ отъ Бога и отъ Перѣна, ꙗко престѣпи свою клѣтъ. Да яже вѣдетъ доврѣ, Игорѣа великій князь да хранитъ си любовь правѣю, да не разрѣшится, дондеже солнце съѣтъ и весь мѣръ стонѣтъ, въ нынѣшній вѣкъ и въ вѣдѣщаа.

(См. Полн. Собр. Русск. Лѣт.
Т. I. стр. 19.)

крестѣ и имена наша написана; а на дрѣгой снѣ наши и гостѣе наши. ꙗко отхѣдѣ со словѣ царства нашего, да допроводѣтъ къ великомѣ князю Рѣскому Игоревѣ и къ людемѣ его; и ти приимающе харатью, на ротѣ идѣтъ хранили истинѣ, ꙗко мы свѣщахомѣ, написаномѣ харатью сѣю, на нейже сѣтъ имена наша написана. Мы же, велико насѣ хрестіансѣ есмѣ, клячѣмѣся церковью свѣтаго Пѣла въ свѣрнѣй церкви, и принадлежащемѣ честнымѣ крестомѣ, и харатьею сѣю, хранили все, еже есть написано на ней, не престѣпнѣти отѣ него ничѣтоже; а иже престѣпнѣтъ се отѣ страны нашеѣ, ли князь, ли инѣ кто, ли крѣщенѣ, ли некрѣщенѣ, да не имѣтъ помощи отѣ Бога, и да вѣдетъ равѣ къ сѣй вѣкъ и въ вѣдѣній, и да заколенѣ вѣдетъ своимѣ орѣжьемѣ. ꙗко некрѣщенѣ Рѣскѣ полагають цѣнты свои и мечѣ свои наги, окрѣчѣ свои и прочѣ орѣжѣ, да кленѣтся о всемѣ, иже сѣтъ написано на харатьи сѣй, хранили отѣ Игорѣ и отѣ всѣхѣ волазѣ и отѣ всѣхѣ людіѣ отѣ страны Рѣскѣ, въ прочѣ лѣта и воинѣ. ꙗко ли же кто отѣ князь или отѣ людіѣ Рѣскихѣ, ли хрестіанѣ, ли нехрестіанѣ престѣпнѣтъ се, еже есть писано на харатьи сѣй, вѣдетъ до стоинѣ своимѣ орѣжьемѣ оумретѣ, и да вѣдетъ клятѣ отѣ Бога и отѣ Перѣна, ꙗко престѣпи свою клятѣ. Да ли вѣдетъ доврѣ, Игорѣ великій князь да хранили сѣ любокѣ правѣ, да не разрѣшнѣтся, дождеже солнце съѣтъ и весь мѣръ стоитѣ, въ нынѣшнѣй вѣки и въ вѣдѣніѣ.

(См. Полн. Собр. Русск. Лѣт.
Т. I. стр. 19.)

ЗАПISУЙМО ВСЕ СЬОГОДНІ ДЛЯ ЗАВТРИШНЬОГО

У мене кілька статей на практичні теми, що доповняють цей наш бібліографічний експурс, якими я хочу вдруге поділитися читачами. У нас нема іншої нагоди про ці теми писати в професійних бібліотечних публікаціях, а статті в часописах дуже скоро сходять з очей та згодом зовсім забуваються. Деякі писання мають тривалу вартість і їх слід частіше повторити.

В тут наведених статтях ми пишемо про шоденне і буденне, часто повторюване і ніби другорядне, але по своїй суті важне, що відноситься до нагромадження всякого роду матеріалів вже сьогодні на завтра. Сьогодні в нас було таке, як було вчорайше, а завтрішнє буде таким, як сьогоднішнє.

Праворуч бачимо скісний від ліва до права вгору напис "Записуймо все сьогодні для завтрішнього", немов якась фантазія складача. Ні. Це свого роду знак - звернути увагу на дуже важне і практиковане в культурних народів, в яких усе дбайливо записується та кожний записаний клаптик паперу дбайливо зберігають у безпечних місцях для майбутнього використання своїми і чужими.

У нас дуже мало родинних хронік, оповіді та описів власного життя, подій та всього, чого ми були свідками на шляху наших мандрів у далекий світ. Можливо хтось із дослідників шукає за матеріалами, які позначені нашими слідами.

Правда, не всім Бог дав однаковий талант вміти передати писаним на папері усе пережите й бачене, але наша доба в якій живемо допомагає в цьому механічними приладами записати кожен розмовірну мову, чи промову в публічних місцях, як також на самоті. До цього лише треба належно приготуватися, - спершу скласти хронологічні та тематичні дані, або просто говорити уривками про все, що залишилося у пам'яті.

Другий спосіб - це записування нашої мови і розмови другою особою. Це може бути звичайна розмова з нашим приятелем, або приготована мова (конспект).

Наше листування в яким багато дат, описів життя наших приятелів, або кривних в інших країнах, а головне в Україні - який в них цінний живий матеріал.

Що засті нам рукописи, вирізки статей з журналів і часописів, яким минуло вже десятки років і які зберігаються в "куфрах", або на горіщі.

На чергових сторінках подаємо кілька передруків для відсвіження пам'яті та поручаємо Еміграційний Архів Міннесотського університету в ЗСА та Публічний Архів Канади в Оттаві. В тих архівах потрібне обладнання професійна й фахова служба. До тих архівів слід складати усе вчорайше.

АРХІВ ПОЧИНАЄТЬСЯ ВІД НАПИСАНОГО

Щодня наші думки невидимо линуць геть від нас по трьох магістралях: минуле, сучасне й майбутнє. Минулого нам не оминати, бо воно з нами, а завтрішнє буде таким, яким є сьогоднішнє. А зо всіх трьох магістраль наших думок нас найбільше цікавить майбутнє. Поруч особистих думок є вищий ступінь — перетворення їх в людську діяльність. Як думки, так і діяльність, майже всі грамотні люди записують для своїх потреб на папері. Зібрані різної величини записані листки паперу, відповідно впорядковані, називаємо архівом. Вдавніну архівом називали рукописні зібрання, потім друковані обіжні листи державних установ. До двадцятих років цього століття особиста переписка та всяке інше писане й друковане зібрання приватних осіб до архівних матеріалів ще не зачисляли.

Часто в наукових працях ми зустрічаємо “документальні матеріали”, яких не слід змішувати з юридичним документом. Документальним є все те, що перше описує, чи виявляє якусь подію, справу, тощо. Але описані “документальні матеріали”, вже не є ним, але випрацюванням на основі їх. Кілька таких випрацювань по якомусь питанні називаємо бібліографією в якійсь новій праці.

Але звернемось до питання, а що саме ми будемо називати архівними матеріалами, які впорядковані, називаємо — архівом? Це ніщо інше, як сотні особистих листів з різними особами і установами, іноді без підписів, дат; кусники записаного паперу, а навіть цілі зшитки без початків і кінця з примітками і додатками на маргінесах, часто невідомо, як їх поскладати. Лист може бути написаний і не висланий до адресата, наявна чернетка могла бути не переписана для призначення, як також чернетка статті могла бути не вислана до друку, тощо. Це все могло бути вислане кільком особам нараз і кожному з якимось додатками. Таким чином, впорядкування матеріалів до вжитку з вказівками знайти їх і користуватися ними — ми називаємо архівом.

Матеріали до архіву має в себе майже кожна грамотна людина без уваги на кількість скінчених класів школи, чи рівня освіти. Коли мова про людину-емігранта, що промандрував до нового місця поселення тисячі кілометрів, то в його житті зайшли якісь великі зміни, звичайно на краще, з повним прив'язанням до “країни літ дитячих”. Це все буває відображено в особистім листу-

ванні, писаних щоденниках, статтях, як також в листах і різних матеріалах, одержаних від інших осіб. Часто це буває “завадою” по “куферках”, скриньках, на горищах, а для нас, живучих просто, нецікава макулятура. В такому думанні, власне, трагедія наших архівних матеріалів.

Кожна інтелігентна людина, що бере участь “миром сталити обуха”, коли перегляне шухляди і скриньки — здивується, звідки цього всього чимало назбиралося. Для нас воно пережите, передумане, іноді коштувало недоспаних ночі, чи критику інших — для нас стало буденним і нецікавим. Заморожені в написаному, наші зусилля є, власне, великою частиною їх сили. Перефразовуючи чужого архівіста, ми дивимося на безладно порозкидувані речі й чужими устами кажемо:

Залишилися книги й світлини,
Виходжені черевики й піджаки,
Де-не-де не скінчені автобіографії,
А на столі розкидані чорновики.

Ось ці речі, цей архівний й музейний матеріал. До них цілком прилягають світлини, які зі старінням набирають великої сили. Можливо, деякі з них збереглися тільки в нас, можливо, хтось за ними шукає.

А де ж зберігати архівні матеріали, головню, емігрантського періоду? В Канаді є *Public Archives Canada Ottawa*, й, здається, навіть не треба оплачувати пошти на пересилку. А в Америці Емігрантський Архів при Міннесотському університеті в Міннеаполіс організований св. п. Грановським-Неприцьким Олександром. Всякі матеріали слід передавати на збереження до тривалих місць, де є фахові сили упорядкування матеріалів і сталий бюджет на збереження їх.

Перед переданням всього написаного слід кожний папірець переглянути. Можливо на листах поставити місця, дати, підписи їх авторів. Різні чернетки злучити між собою й відповідно назвати їх, можливо, вони є частиною якоїсь друкованої праці, або циклу статей. Можливо, ко-ло псевд поставити дійсні прізвища. Одним словом, допомогти впорядковувати назвати кожний лист паперу за його цілевим призначенням. Засекречені матеріали можна завіргочувати, або покласти тривалі опаски і застереження їх впорядкувати після зазначених на конверті років.

Не марнуймо наших духових скарбів, а передаймо їх наступним поколінням для їх використання.

(Новий Шлях, Вінніпег, ч. 36, 10-го вересня, 1977)

ДОКУМЕНТАЦІЯ ДУХОВОЇ СПАДЩИНИ

Наша преса постійно нотує вістки про відхід із цього світу видатних осіб нашої культури й часто містить їх короткі біографії. Майже всі наші передові одиниці над чимось працюють, щось пишуть, іноді друкують, та чимось відзначаються один від одного. Ця особлива риса ставить їх на форум у ряди передових осіб нашої культури, як літератури, історії, музики тощо. Звичайно, при роботі праця буває записана, як також всякі наукові дослідження чи власні міркування й думки. Нагромадження такого матеріалу, після смерті людини стає її духовою спадщиною. До цього також зараховують передше друковані праці. Крім такого матеріалу, **буває** ще особиста переписка, світлина тощо. Все це разом складає за життя особистий архів.

Коли людина особисто не передає до бібліотеки чи музею свій "ВЛАСНИЙ АРХІВ", а за неї це роблять інші, як близька і далека родня, спадкоємці чи уповноважені особи, треба конче робити документацію духової спадщини. Така документація є звичайним реєстром: кожної цілості якогось записаного паперу рукою чи пишучою машинкою спадкодавця, та все причасне, що мало зв'язок із працею даної особи, це можуть бути ілюстрації, мапи, шкідливі, рисунки а навіть окремі збірки предметів.

Роблячи таку документацію, треба звертати увагу на питомість матеріалу, на яких записані чи накреслені праці, напр. "Перших 8 стор. писані на білих папері, а до 24 на папері синім", "на стор. 5-ій є чорна пляма чорнила" і т. п. Кожна дрилога повинна бути нумерована порядковим числом написаним на видному місці. Документацію повинні переводити не менше двох осіб, вкінці реєстру покласти дату та свої підписи, як також на останній сторінці подати, до яких осіб і установ всилають копії такого списку; та в яких осіб чи установ зберігається архів.

У наших тут умовах ми не маємо певного центру для збереження особистих архівів, тому їх передають до більших бібліотек, установ чи залишаються в приватних осіб. Правда, є кілька бібліотек-музеїв у ЗДА і це є велика допомога для особистих архівів, але приміщення наших музеїв без огнестривалих обладнань не дають повної безпеки збереження архіву.

Реєстр духової спадщини треба робити в кількох копіях, щоб вислати на тр. до УВАН, НТШ, можливо КУК, УКСА, це для моральної й громадської контролю, як також для заінтересованих осіб чи установ.

М. Бойко,

Лондон, Онт.

Новий Шлях"

12-го грудня, 1964.

Компіляції джерел — на службі науки

Під компіляціями слід розуміти перенесення механічним способом точний текст статті чи потрібних місць якогось твору для дальшої праці. Найчастіше така праця буває при збірці матеріалів до наміченої праці. За визначенням словника, компіляція — це „не самостійне дослідження, скомпоноване з чужих творів”. Додаймо від себе: а також збірка джерел до наміченої теми. Практично можливо скласти працю з текстів інших авторів, пов'язати їх власними приписками та підписати власним іменем. В таких працях важко зберегти автора від надмірного втручання в чужі тексти і такі компіляційні праці часто бувають суб'єктивні.

Але компіляції можна застосовувати до потреб різномовної науки. Маємо на меті механічний засіб „зіракса”, чи „оф-сету”, що десятки років тому не був ще поширений, але сьогодні він став помічним у публіцистичній та науковій праці. Протягом короткого часу можна виділити з чужого тексту десятки і сотні сторінок за дешеvu оплату, колись на це треба було витратити всього більше часу.

В багатьох ділянках рідно-

мовної науки відчувається відсутність довідників та довідково: о матеріалу. Для прикладу візьмемо „Українську палеографію”. Майже всі наші сусіди в цій ділянці науки вже опублікували свої довідники. Росіяни не тільки запозичують від нас здобутки української культури, але вповні їх присвоюють собі. “Ізборнік” Святослава, Київ, 1073 р. з трьома у ній бібліографічними статтями є „початком русської бібліографії”, коли насправді у 1983 р. ці статті визначають 910 років української бібліографії. Знаменита дата і рідко які народи мають таку.

В 1982 р. автор цієї статті склав із компіляцій „Палеографічний збірник” (205 ст.) і поділився ним з д-ром В. Левом. Виявилось, що д-р Лев уже віддавна працює над цією темою і має вже майже готовий рукопис до друку. В листі до мене з 21.5.82 р. вчений прихильно відізвався на згадану працю і пише: „Добре робите, що передруковуєте уривки з праць дослідників палеографії”... „Ви робите прислугу тим, що не мають змоги здобути всі цитовані Вами книжки”... Це правда, бо не в усіх навіть великих бібліотеках можна знайти потрібні того роду мате-

ріяли, а коли взяти до уваги що в нас на еміграції нема бібліографічної служби, то зусилля дослідника не буває легким.

В яких саме питаннях і ділянках треба було б складати компіляційні довідники матеріалів? Назвати їх важко. Можна тільки порадити, що людина із святою іскрою шукання розв'язки на дане питання повинна сама визначити що саме в нас зроблене, а що ще треба зробити. Напр., стоїмо перед 1000-літтям хрещення України, на Волині є місто Володимир в честь хрестителя України, а в Галичині місто Ярослав дещо пізнішої дати. Спробуймо підшукати історичні матеріали, а головню дослідити місійні християнські впливи Моравської держави.

Хто в нас найближче до джерельних матеріалів у бібліотеках? Викладачі поодиноких дисциплін в університетах та українські бібліотекарі, через руки яких переходять книжні потоки. Бібліотекар після „старокрайового” визначення, — це службовець, що видає і приймає книжки, укладає їх на полицю; рано відмикає двері, а вечорами їх замикає. Бібліотекарі сучасних книгозбірень, це люди з вищою освітою, але по-

руч терміну бібліотекар останнім десятиком років розвинулася комерційна функція бібліографа. Ці посади відомі в більших університетських бібліотеках, вони рекрутуються з бібліотекарів. Їх завданням — розбудувати книжні фонди якоїсь ділянки знання.

Отже на нашій прикладі моральний обов'язок складати довідники матеріалів по певних ділянках рідномовного знання й науки спадає на викладачів, бібліотекарів та бібліографів, які щодня зустрічаються з друкованим духовим багатством багатьох авторів і все що стосується українського питання складати в окремі зібрання та ділитися із зацікавленими особами.

Компіляція особливого предмету, чи якоїсь ділянки людського знання не буде в повнім розумінню масовою публікацією, лише засобом ширення думки між зацікавленими про не заторкнені в нашій науці ділянки або вірніше — „виміною думок між собою”. Десяток-два примірників заспокоїть потребу. Правда, помножена якась праця навіть у п'ятих копіях уже кваліфікована бути публікацією. Навіть коли дане питання не буде здійснене, залишиться тривалий слід праці даного дослідника.

А М Е Р И К А

28-го лютого, 1983

ЛЕТЮЧКИ ЯК БІБЛІОГРАФІЧНИЙ МАТЕРІАЛ

Між бібліографами ведеться дискусія, чи летючки є бібліографічним матеріалом. "Бібліо" — книга, а летючка нею не є. Але на ній можуть бути записи, що описують книгу, напр., з нагоди дня друку, оголошення про появу нової книги, про змагання в читанні книг тощо. Крім цього, у летючках можуть бути описи подій, як, заклик прийти на свято книжки, поруч заклику також дата, імена осіб, що читатимуть власні твори тощо. Таким чином, хоча летючка з фізичного боку не відповідає дефініції книги, то однак її зміст може бути доказовим джерелом про відбуту якусь подію, її місце, ухвали, рішення і т.д.

Цей вид бібліографічних матеріалів ще називають "одноаркушеві друки", а польською мовою — "пісма ульотне". Летючка, — це 1-4 сторінок друку (від 5 до 90 памфлет), популярно знані як "афіша", "плякат" призначені до публічної оповістки, їх наклеюють на мурах, стовпах та на людних і видних місцях. Звичайно такий односторінковий друк служить різним оголошенням, новим розпорядком, а найчастіше сповняє службу інформації, реклами, а навіть пропаганди. Такі односторінкові оголошення по кількох днях зникають, часто комплектно гинуть назавжди. До них ми не прив'язуємо пильної уваги, це просто випадкові оприлюднення. Але льокальної, чи місцевої хроніки, такі оголошення зчасом можуть бути важливими документами (відрізнити від юридичного документу) чогось відбутого, ухваленого, на нім може бути порядок нарад і т.п.

Часто в більших місцях наших поселень відбуваються

свята, сходини на пошану книжки, преси чи друкованого слова взагалі. Такі одноаркушеві оповістки можуть мати повністю бібліографічний зміст та інформацію. Друга їх служба — усталення дати і місця відбутого цілевого зібрання людей для якоїсь мети. На них же імена провідних осіб, можливо викладачів, доповідачів, приїзд якоїсь видатної особи тощо. Коли ми пильніше приглянемося змістові якої-будь летючки і вдумаємося в її зміст та перенесемося з нею на десяток років у минуле, тоді щойно побачимо, яку велику доказову силу може мати цей сьогодні нами потоптаний на землі односторінковий листок.

Зберігати летючки може лише належно вивінуваний архів. Зібравши, напр. 100 летючок, це покищо жмут наперів, їх треба вписати до реєстру, який потім можна помножити на десятки і сотні, а зібрані летючки зберегти у центральному українському архіві, в архіві міста, округи, провінції, чи стейту. Тоді щойно наше зібрання одноаркушевих друків матиме бібліографічне значення.

Реєструвати летючки треба в приготованому до цього каталозі, або на картках розміром 26 x 21 см. В обох видах повинні бути стандартні рубрики вписів не більше десятка. Нижче подаємо прелімінарні назви, при чому ч. 1 назва місця впису, а 1а — умовний зміст летючки. Зазначуємо, — що до всіх летючок служать одні й ті самі заголовки, або текст рубрики; з обслідування інших авторів ми переносимо на український ґрунт такі назви:

Число, на летючці і в каталозі має бути тотожне.

1. Назва летючки, або перші слова:

Приклад: Заклик "Хлопці до зброї".

2. Хто, про що оголошує чи закликає:

(—) Комітет організації "Українського легіону".

3. Зміст летючки:

(—) Організація відділів на місцях для самооборони.

4. Місце і дата:

(—) Луцьк, 20-го листопада, 1943.

5. Колір і розмір летючки:

(—) Синій, жовтий друк, 45 x 24 см.

6. Назва друкарні:

(—) Івана Перепелиці у Луцьку.

7. Назва архіву збереження:

(—) НТШ у Нью-Йорку.
Загальні уваги: (лишити кілька вільних рядків для додаткових зауваг, як дозвіл друку, випадки на площі, чи в домі зібрання, загальний вислід з'їзду, віча тощо).

Автор цієї статтєйки мав змогу запізнатися з одно- до чотирьох сторінковими друками міста Клівленду й тамошньої української колонії, що їх свого часу нам надіслав Степан Кікта. Треба сказати, що вже з віддалі десяти років, — це дуже цінні матеріали льокальної історії, а що вже казати за років п'ятдесят.

Слід зауважити, що з летючок друкованих на низькій якості паперу зробити відбитки ("зіракс" копії), які збережуться куди довше. Маловартісні летючки (пропагандивні) не слід брати до уваги. Розходиться про тривалу вартість цього роду матеріалів.

З окремих каталогових карток слід зробити каталог книжкової форми десятка примірників і розліслати до українських наукових установ, архівних та історичних товариств, як також передати до місцевих того роду збережень.

Визначення терміну „національна бібліографія” знаходимо у першого її теоретика, сзуїта Міхаеля Деніса, бібліотекаря австрійської цисаревої Марії Тереса, в його праці *Denis, M. Grun-driss der Bibliographie*, Відень, 1774. Пізніше цей термін повторив французький бібліограф Г. Ф. Дебюр, 1810, за ним німці у 1866 р., опісля цей термін перейшов до інших країн і ми зустрічаємо такі повні назви: Courtney, W. R. *A register of national bibliography...* London, 1905-1912. Vortius, J. *Der gegenwartige Stand der promaren Nationalbibliographie*. Leipzig, 1930. Conover, H. *Current national bibliographies*. Washington, 1955.

Вищезгаданий французький бібліограф робив зведення у добі найбільше поширених кордонів держави, 1810-1814, на цім терені тоді книги друкувалися 14-ма мовами. Німецький народ протягом віків не мав своєї єдиної держави, на цім терені національну бібліографію визначала мова, поруч якої до XVII ст. була і латина. Швайцарія послуговується чотирьома мовами, тому тут в основну національної бібліографії покладено державний принцип у заголовку „Бібліографія Швайцарії”. Після розбору Польщі над бібліографією працювало аж три покоління Естрайхерів, що описали ретроспективно понад 140,000 назв, XV-XIX ст. і видали 34 томів. Цю працю назвали „Бібліографія Польська”, що означає — національна бібліографія. У ній названо книги друковані латинкою різними мовами, а навіть кириличні дру-

Максим Бойко

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ

жи транслітеровані. В основу цієї великої праці покладено територіяльний принцип.

У днях 19-22 вересня 1957 року відбулася у Варшаві Міжнародна бібліографічна конференція із участю сімох країн соціалістичного блоку. Тому що Україна лежить у сфері цих впливів, ми передаємо основні думки дискутованого питання національної бібліографії.

Є. Дрес, Східня Німеччина, читав доклад „Види та оформлення загальної національної бібліографії в Німеччині”. В доповіді була мова про ретроспективну бібліографію (назви друковані в минулому). Представник Югославії казав, що цей рід бібліографії з’являється окремо по тамошніх національних територіях таких, як: Сербія, Хорватія, Словенія, Боснія і Герцеговина, Македонія і Чорногора. Зо всіх зібрань по названих країнах зводиться загальна ретроспективна бібліографія. Представник Чехо-Словаччини в перекладі дослівно сказав так: „Треба розробляти все, що друкується у нас, все що видане нами, і все що говорить про нас”. Болгарія і Мадярщина в основу національної бібліографії кладуть територіяльний критерій.

Варшавська „Польоніка” (тотожне Україніка) реєструє усі публікації видані на терені Польщі, праці авто-

рів поляків в інших країнах, усі видання польською мовою без огляду на місце друкування із польською тематикою. До Польоніки відносить чужомовні друки, що захоплюють якесь питання народу з винятком енциклопедичних гасел, інформацій універсального засягу. В дискусії над національною бібліографією не було однозначності. Цей принцип обстоювали представники Польщі, Румунії і Чехо-Словаччини. Вкінці ухвалено резолюцію такого змісту: „Міжнародна бібліографічна конференція стверджує різницю поглядів у справі національної бібліографії та вважає наразі неможливим до погодження”. До цього додано, що ця проблема вимагає докладніших теоретичних студій.

У статті „МБК в Варшаві”. (Советская библиография”, 1958, ч. 49, ст. 84) не сказано, хто не годився з поняттям „національної бібліографії”. Але на основі мови поодиноких преставників, що ви коротко згадали вище, мабуть, не годилися представники СССР. В чім же справа? Принцип національної бібліографії наказує реєструвати все, що було продуктом інтелекту даного народу на даній території, його мовою та іншими мовами про нього. Але росіяни, щоб закрити правду перед поневоленими народами викидають певні періоди, як, наприклад, Визвольні змагання Ук-

раїни, 1917-1921 рр. і на це місце ставлять „Советская библиография”, з примінням „соціалістичного реалізму”, що означає „бреши скільки влізе”, щоб той співрозмовник не довідався щирої правди. Для всього СС-СР видається реєстр „Книжная летопись”, матеріали якого частково вже здійснилися в „Сводний катог русской книги, 1708-1957”, а для України призначений „Літопис українського друку”, але загальної бібліографії дотепер „суверенна” Україна ще не видала.

На цій конференції була мова, щоб періодичні видання також включати до НБ. Інші заступали думку, що слід виказувати і рукописи, але її відхилили. На основі сказаного можна скласти приблизну таку дефініцію НБ, а саме: Національна Бібліографія реєструє усі назви видавничої продукції, опубліковані на терені даної країни, чи держави без огляду на мову, також рідномовні видання поза її межами чужомовні тематично пов'язані з материком та авторів даного народу, які перебувають на чужині. Це повинно включати оригінальні твори, переклади, періодику та ілюстративний матеріал.

Як вже було в інформації того автора — „Реіональна бібліографія в Україні” (Свобода чч. 39, 40-41, 1980), бібліографи шукають способів реєструвати все можливе по віддалених місцевостях, щоб не пропадало. Треба догадуватися, що різні партійні ставленики цю висококультурну працю зовсім занед-

бують. На основі сказаного ми повинні глибоко подумати про працю над Національною бібліографією України, або Бібліографією України чи просто —

Україники. Сучасні угоди-нення перебиток значно тут улегшують працю ніж півстоліття тому, чи тепер на рідних землях. На мою думку нам треба:

— Усіма можливими засобами скомплектувати вже друквані дотепер бібліографічні реєстри і всі назви перенести на каталогові карти більшого розміру;

— переглянути іншомовні бібліографії наших сусідів, перенести все потрібне на картки;

— визначити один центр із постійним бюджетом і до нього пересилати публіковані праці. Причому такий центр повинен мати потрібне устаткування та фахових людей, щоб вести таку працю.

У цій статті ми лише частково порушили питання національної бібліографії та вказали, що вона існує у всіх західних народів та що у сфері впливів нищівного комунізму поневолені ним народи боронять тих принципів і сьогодні. В усьому т.зв. РСФСР чи СССР бібліографія „республік” добування сировини зводиться лише до рівня красзнавства.

„СВОБОДА, ч. 143
26-го червня, 1980.

ПРИМІТКА: Оригінальний заголовок статті: „Принципи національної бібліографії”, редакція Свободи змінила його.

ОСОБИСТІ ЗБІРНИКИ ДРУКОВАНОГО

Кожний робітник пера, а навіть аматор, протягом якогось часу пише і друкує десятки, іноді й сотні статей різної вартости, але серед них завжди буде певна частина тривалої вартости, цебто, деякі з них можуть бути матеріалом для інших, теперішніх чи майбутніх дослідників. В державних народів бібліографічні установи індексують пресові й журнальні біжучі матеріали за темами, прізвищами авторів тощо, але в нас, на еміграції, такої служби немає. Цьому можна зарадити тільки складанням особистих збірників друкованого, і такі спроби у нас уже почалися.

Крім цього в різних умовах і в різний час автори часто пишуть під псевдами, і коли навіть у майбутнім наша преса буде індексована, багато псевд буде трудно відгадати. Іншими словами, духовна власність даної особи не буде їй признана. Це також дуже важлива умова нашого часу.

Теперішні засоби утривання друку на папері дозволяють за досить низьку ціну перенести на впорядковані сторінки збережені статті тривалої вартости розміром листового паперу 8.5 x 11 цалів. Такий видаток можна покласти на „інком текс”. Коли ж статті були передше наклеювані у „скреп бук”, їх слід звільнити, поклавши аркуші в літнотеплу воду на 15 хвилин, обережно зняти, покласти лицевою стороною на хвилясту (покручену) поверхню і, коли висохнуть, легко нагрітим електричним залізком вирівняти; після цього відповідно краяти (різати) і наклеювати білим клеєм (до паперу) на аркуші. Коли наклеяні аркуші децю підсохнуть (не засушувати сильно) їх знову електричним залізком

вирівняти і покласти під якийсь тягар відповідного розміру. Пильнувати, щоб по боках не залишалася клейковина і не зіпсувала аркушів.

В часописних і журнальних статтях пильно вилишати всякі чорні лінії між стовпцями; уважно краяти, щоб не помішати розділів, абзаців, і пильнувати, щоб кожна стаття була систематично наклеєна-розміщена. Аркуші не заліплювати густо змістом, постійно мати на увазі маргінеси, чи як кажуть, „світло”. Статтям можна надавати різnorodну симетрію: в квадрат, прямокутник, трикутник, у формі букви „Н”, східців, — одним словом, щоб фізичне оформлення сторінок і збірника не було нудним, одноманітним.

Розміщення статей після абетки майже неможливе, бо статті бувають довші, що, напр., кінчаються на половині листа паперу, а докінчити сторінку можна короткою статтею і нову сторінку почати заголовком іншої статті, що дуже є побажаним. Але перше усі статті слід групувати за темами і на вступі подати груповий зміст, як напр., археологія, роки Другої війни, емігрантські будні тощо. До кожного розділу дати короткий вступ, пояснення і після цього назвати статті в змісті та подати числа сторінок до них. Вступи також повинні бути жваві, цікаві й належно розміщені: писані навскіс, стіжком, у формі „Х”, залежно від характеру писань. Коли це будуть наукові статті, ясно, вони не потребують фантазії, але фейлетони самі підкажуть, як їх оформлювати у збірникові.

Хто і якого розміру збірника своїх статей не склав би, то, однак, усіх їх не помістить з багатьох причин, що ними

можуть бути: матеріал менше цікавий, сезонний, принагідний, з приводу незначної події тощо. Отже, в кінці збірника слід скласти хронологічний показник усього друкованого за певний період і коло кожної статті, яка, напр., поміщена в збірникові, подати сторінку, а при відсутній статті якийсь інший знак. Коли хто мав друковані праці, монографії тощо, їх хронологічно слід виказати повними назвами зі всіма бібліографічними даними на початку збірника, і після кожної подати рецензії, замітки, знадки тощо. Реферати, доповіді, іноді важливі виклади, коли вони тільки писані в однім примірникові, не мають сили публікації, але їх можна виказати з уваги на збережений примірник у власнім чи в якому іншому архіві. Серед зібраного матеріалу будуть завжди коротенькі повідомлення, що не є статтями, але мають біографічне значення для даної особи, — їх слід розкласти всюди, де тільки буде місце після статті, яка не закриває усього листка паперу. Ясно, для таких „розсіяних” згадок можна зробити вказ.

Чи потрібна передмова в такому збірникові, — це вже залежить від даної особи, бо, хоча такий збірник буде новою формою зібраного матеріалу, то однак слід мати на увазі, що це все вже було публіковане. В наших умовах конче потрібне резюме англійською мовою. Чи потрібно показчика до імен та географічних назв? Можливо, дуже загального і при особливого змісту статтях. Важним є оформити лицеву сторінку та підібрати змістовий заголовок збірника. Але сама праця над впорядкуванням такого матеріалу покаже, як складати збірника особисто друкованого.

Ця коротка стетейка кидає клич: впорядкуймо наше минуле!

(Свобода, ч. 256, 28-го
грудня, 1976)

ПИШІТЬ СВОЇМ ДІТЯМ ЩОДЕННИК

М. Бойко
Лондон, Онт.

Загально кажуть, що людина на світ родиться вільною, але саме народження є примусом, також примусом є відхід із цього світу. Між датою народження і останнім днем на землі, життя людини є виповнене різномірною діяльністю, яка буває записана, або незаписана.

Наші дитячі роки є дуже цікавим періодом і, можливо, в них формується постать майбутньої дорослої людини, яка своєю присутністю змінює оточення на щораз краще, або на гірше. В більшості наші перші роки ніхто не записує, а лише переказують нам словами, якими ми були. Коли молода людина скінчить, хоча б народню школу, щойно від того часу може сама починати писати свій щоденник. Але шкода минулих незаписаних років, в яких буває дуже багато цікавого. На цю власне справу в цій замітці ми хочемо звернути увагу.

Ми просимо батьків: пишіть своїм дітям щоденники, аж до того часу, коли вони вже зможуть самі писати їх, чи продовжувати.

Після двох років, кожний день життя дитини приносить щось нового й цікавого, вона по своєму вимовляє слова, відмінно називає предмети й особи, має свої улюблені забави, зацікавлення, сумні й веселі хвилини тощо.

Писання дітям щоденника не забирає багато часу і не кожного дня записувати, а тоді, коли буває щось цікавого чи гідного уваги дорослої людини. До цього служить звичайний зошит, на лівому маргінесі якого пишемо дату дня, місяця, а рік може бути одною цифрою для цілого року.

Коли діти підростуть до років 12, дуже люблять щоб їм читали їх щоденник, іноді сміються, дещо питаються, а навіть у далечині пригадують дані моменти, про які багато не можуть сказати.

Перші щоденники є основною особистих і родинних архівів.

НОВИЙ ШЛЯХ, Вінніпег,
ч. 39, 28-го вересня, 1962.

ПОКАЖЧИК ІМЕН І ТИПОВИХ НАЗВ

Виказуємо терміни тільки причасні предметам.

Російське "и" слідує після українського. Де-не-де - по-азбучно.

Покажчик латинкою на 159 сторінці.

Авакум, пророк, 37	Борсуков, Н. 30
Авва Доротей, 64	Брайчевський, М. 20
Адам, (апокриф), 38	
Азбука, Острозька, 1578, 66	Вавриків, В. 108
Алембек, Ян, 117	Валуєв, П. 124
Амос, прор., 37	Варнава (вчення) апокриф, 38
Анастасевич, В. 82, 93, 96, 102	- Євангелія, апокриф, 38
- Праці, 97	Засилій Великий, 64, 115
Андрій, Апостол, 6, 8	Василь Волиняннин, 50
Андрусак, М. 129	Василь Македонян, 9
"Апостол", Львів, 1574, 117-119	Василь Новий, 64
Анти (плем'я), 26	Василь Суразький, 101
Антоній Печерський,	Вендалом, кн. 8
Аристов, Ф. 107, 108	Винар Богдан, 82
Аркас, М., 26	Висопський, С. 6, 7, 9, 19-21, 24, 27, 52
Аскольд-Микола і Дир, 9	"Влес книга" (також "хроніка", див.) 7, 9,
Аскоченський, В. 105	10, 12, 19, 22, 23, 25, 27, 117
Атанасій Атонський, 64	"Влес хроніка" і "Влес книга" (див.)
Афон, 29	2, 6, 13, 133
	Возняк, М. 64, 65, 110
Багалій, Д. 105	"Волинська гімназія" (початкова назва до
Барбот де Марни, Н. 106	1819 р.) потім "Волинський, або "Кре-
Баті". монгол, 43	м'янецький Ліцей", 100
Беренда, П. 119	Володимир Василькович, к. 53, 117
Биковський, Лев, 125	Володимир Великий, 9, 39, 49, 53, 54
Бібіков, С. 27	Володимир Мономах, 50
Бібліографічна Комісія НТШ, 129	Востоков, А. 29
Бібліогр. конфер. міжнародня, 150	Всеволод Ярославович, кн. 20
Бібліографія в Російській Імперії, 96	Всенародня Бібліотека України, 125
"Бібліографія властива", 86	
Бібліографія, засяг, 125	Галицько-Волинська держава, 6
Бібліографія польська, 150	Гарабурда, М. 78
Бібліографія Української Державності, 124	Генсьоровський, А. 53, 58
Бібліографія Швайцарії, 150	Георгій Амартола, 21
Білецький, О. 52	Георгій, митр., 1072, 50
Бобров, А. 12	Георгія церква в Любомлі, 53, 55, 57
Боголюбський, А. 46	Гліб і Борис, муч., 55
"Богословца от словес", 9, 29, 46,	Гнездовський могильник, 20
77, 115, 116	Головацький, Я. 106, 115, 116, 133
Бойко, М. 3, 59, 104, 120, 124, 132, 144	Гомер, 25
146, 147, 149, 150, 152, 153.	Гордієнко, Г. 59
Болеслав Хоробрий, 20	"Гороужа", 20
Борик, Іва, 120	Гоффман, Я. 108, 129
Борис, цар болгарський, 31	"Гамматика", Крем'янець, 83, 84
	Грановський-Неприцький, О. 145

- Грегор "Друга троя", 61
 Григорій Америкський, 64
 Григорій Богослов, 46, 64
 Григорій Двоєслов, 64
 Григорій, дяк, 21, 51
 Григорій Печерський, 50
 Григорій Синаїта, 64
 Грушевський, М. 26
- Давид, Псалми, 37
 Даждбог, 11
 Дарій Гистасп, 7
 Даниїл, пророк, 37
 Данило, "ходження"... 64
 Дебур, Г. 150
 Денікин, ген. 11
 Деніс, М. 86, 150
 Леонісій Арєпагіт, 64
 Джус із Дерманя, 78
 Дмитро Солунський, Св. 54, 57
 Доманицький, В. 122
 Доминів-Люткевич-Тялиця, Павло, 120
 Дорошенко, В. 129
 Дрес, Е. 150
- Евдра, прор. 36
 Естер, книга, 36
 Естрайхер, К. 106, 150
 Есфір, прор. 37
- Езекиїл, прор. 37
 Єноф, апокриф, 38
 Єремія, прор. 37, 61
 Єфименко, П. 105
 Єфрем, єп. XI ст., 50
 Єфрем Сирин, 64
- "Жар Птица", 14
 Живий, В. 82
 Жовква (Несторове) "гражданка", 119
- Заблудів (Часослов і Псалтир), 67
 Загоровське Євангеліє, 65
 Захаріє явлення, апокриф, 38
 Захарій, прор. 37
 Заяць, Ю. 130
 Здобнов, Н. 42, 46, 82, 93, 98
 Зеленин, Д. 106
 Зернова, А. 74
 Зигмунт І, (Старий) 60, 66
 - Каталог, 59
 Зленко, П. 129
- Золотоустий, Іван, 8, 120
 - Книга, 61, 62
- Іван Антіохійський, 64
 Іван, єп. 37
 Іван Богослов, 37, 64
 Іван Дамаскін, 64
 Іван Золотоустий, див. Золотоустий, Іван
 Іван І, митр. XI ст. 49
 Іван Синаїт, 64
 Ігнатове вчення, апокриф, 38
 Ігор, кн. - Договір з греками, 139
 Ігор, Слово про похід, 6
 "Ізборник" Святослава, 1073, 2, 6, 9, 21,
 29, 30, 31, 38, 39, 41, 47, 77, 147
 Ізенбек, полк., 11, 12
 Іконніков, В. 105
 Іларіон, митр., 1051, 9, 49
 Іларіон, Митр. (Огієнкр), 17, 36
 Ілія, апокрифа, 38
 Ілія, прор. 9
 Інститут Дослідів Волині, 111
 Іоанн, дяк, 10, 30, 31, 38, 45, 51, 116
 Іоанн II, митр. 1084, 49
 Іоанн Екзарх, 30, 36
 "Іоаннове життя", 60
 Іов, преп. (Почаївський), 99
 Ірина, болг. париція, 17
 Ісаак Сирин, 64
 Ісаєвич, Я. 66, 6., 71, 79
 Ісус Навин, 36
- Іов, преп., див. Іов, преп. (Почаївський).
 Іов, прор. 37, 115
 Йоїль, прор. 37
 Йона, прор. 37
 Ісаєвич, Я., див. Ісаєвич, Я.
 Іосине (Йосифа) видіння, апокриф, 38
 Іосиф (молитва), апокриф, 38
- Кадим, Св. 8
 Кайндл, Ф. 107
 Калайдович, К. 30
 Камюс, А. 92
 Капове вчення, апокриф,
 Каталог книг Спільноти Трьох Народів, 59
 Качур, Віктор, 7, 11, 12
 "Київська Софія", 3, 6, 7, 9, 12, 19, 20, 21,
 24, 26, 29, 130
 Кирило Єрусалимський, 64
 Кирило, Св. див. Костянтин-Кирило, Св.
 Климент, Св. 8, 16

Климентове вчення, апокриф, 38
 Книги кн. Володимира Васильковича, 54, 55
 "Книжка вещей нужнейших", Остріг, 1580, 72, 74
 Княжинський, ? 96
 Козма Індикоплов, 64
 Коллонтай, Гіт, 99
 Комаров, М. 131
 "Комісія Едукаційна", 101
 Конашевич-Сагайдачний, див.
 Сагайдачний-Конашевич, П. Гет.
 Копистенський, З. 120
 Корнейчик, І. 42, 46, 47, 62, 82, 86, 93, 98, 102, 104, 1088, 111, 112, 128, 132
 Корсунь (див. також Херсонес), 7, 15, 17
 - Євангеліє і Псалтир, 8, 17, 18
 Кост, ? (француз) 93
 Костянтин-Кирило, вчитель слов'янів: 9, 11, 15-18, 22, 25, 133, 134
 Котляревський, І. 122
 Крашевський, Й. 60
 Крем'янецький Ліцей, 100
 Крип'якевич, Іван, 110
 Кротюк, Марія, 2
 Куракіни, князі, 11
 Курило, Ф. 108
 Куровський, А. 120

Лавров, П. 17, 27, 133
 Лаєртус, Д. 91
 Лазаревський, О. 105, 107, 131
 Ламанський, ? 18
 Ламех, апокриф, 38
 Лев, В. 147
 Лев, митр. 1004, 49
 Левицький, І. 106, 107, 131
 Лелевель, Й. 82
 Леонтієв, А. 105
 Леонтій Ростовський, 1077, 45
 Лер, ? (Лер, француз) 93
 Лесной, С., див. Парамонов, С.
 Лисаковський, А. 82
 Лисенко, біолог, 43
 Литовська Метрика, 60
 Лихий, Упир, 51
 Логвин, Г. 74
 Лука, євангеліст, 37
 Лука Хмідята, єп. 50
 Луцьке євангеліє, 65
 Лучкович, І. 130
 Люблинська Унія, 1569, 66, 101
 Ляшевський, С. 13

Магнуса книги, 61
 Мазепет, К. 120
 Маковей, пророк, 37
 Максименко, Ф. 108, 110, 127
 Малахій, пророк, 37
 Малецький, Л. 120
 Марко, євангеліст, 37
 Маркевич, А. 105, 106
 Мартин, Св. 8
 Матвій, євангеліст, 37
 Матвія євангеліє, апокриф, 38
 Межов, В. 106, 107
 Мезенмир, кн. 8
 Мендовг, кн. лит. 59
 Методій (Мефодій) Св. 15, 17, 135
 Микульський, ? 96
 Милорадович, Г. 105, 131
 Миролюбов, Ю. 12
 Михайла II, цар болгар. 17
 Михайла III, цар болгар. 17
 Михей, пророк, 37
 Міхневич, ? 104, 105
 Мічурін, біолог, 43
 Могила, Петро, 120
 Мойсей (Мусин), апокриф, 38
 Морозов, Т. 47
 Мстиславець, Петро, 63, 67, 78

НТШ, 146, 149
 Наливайко, Д. 101
 Наполеон I, 11
 "Наука і Суспільство", 21, 39
 Наум, пророк, 37; апокриф, 38
 "Національна бібліографія", 150
 Немировський, Е. 78, 79
 Нестор, літописець, 21, 50
 Никифоров, Ю. 108
 Николай, патр. 29
 Никольський, Н. 45, 52
 Нікон, літописець, 21
 Нікон, чорноризець, 50
 Новий Заповіт, Остріг, 1580, 68
 Новицький, І. 105
 "Норманська теорія", 3, 6, 10, 25

Овдій, пророк, 37
 Огієнко, І. див. Іларіон, митр.
 Огій, пророк, 37
 "Оглавление книгъ и кто ихъ сложилъ", 98
 Олег, кн. 9
 - - Договір з греками, 136-138

- Олександр I, цар, 84
 Олександр II, цар, 124
 Олександрія, книги, 61, 62
 Олівія, 7
 Ольга, кн. 9
 Онуфріївський монастир, 117
 Орлов, А. 41
 Осередок Бібліографії Волині, 112
 Осій, пророк, 37
 Острозька Академія, 78, 84, 101
 Острозька Біблія, 31
 Острозький, І. К. кн. 101
 Острозький, К. К. кн. 66, 78
 "Остромирове Євангеліє", 21, 31
 "От апостольских уставов", 115
 Отаманський, В. 108
- Павло, апостол, 37
 Павликов, В. 97
 Па'сїй, ? 64
 "Панноўська хроніка", 3
 Парамонов, С. 7, 11, 12, 14, 27
 Пастернак, Я. 26
 Паула (Павло) діяння, апокриф, 38
 Пеер, Гуго, 107
 Пекарський, П. 121
 Пеленський, Б. Ю. 108, 129
 Пенкіна, З. 107
 Пеньо, Г. 86
 "Пересопницьке Євангеліє", 65
 Перун (ідол) 11
 Петр, святи, 51
 Петро, ап. 37, 56, 73
 Петро I, цар, 42, 121
 Пилип, монах (Діапотра), 64
 Підніпров'я, 7, 8
 "Повість временних літ", 9, 21
 Показчик до Нового Заповіту,
 Остріг, 1580, 70, 77
 Полек, І. 107
 "Польоніка", 150
 Пономарів, С. 107
 Порпура, Максим, 122
 "Про бібліографію... (П. Ярковського) 86
 "Програма викладів бібліографії в Кре-
 м'янецькому ліцеї" 87-89
 "Просторі Панноўські житія", 15
 Прусевич, А. 106
 Пташицький, С. 60, 65, 95
- Рада бібліотекарів Народньої
 Бібліотеки в Києві, 125
- Радіон, С. 3
 Рангави, Михайл, цар, 17
 Ришельський, Г. 105
 Рогожин, В. 98
 Розов, Н. 51, 52
 Ролле, Михайл, 99
 Роман, кн. 53
 Рославський, А. 105
 Ростислав, князь Моравський, 15
 Румянцев, Н., граф, 30
 "Русская Мысль", Париж, 12
 Рюрик, кн. 12
- Сагайдачний-Конашенич, Петро, гет. 101
 Самуїл, прор. 36
 Свенціцький, І. 110
 Святослав Ярославович, 30, 51, 115, 116
 Святояр, кн. 8
 Сидоров, О. 119
 Сигізмунд I, дия. Зигмунт I (Старий)
 Симон, К. 79
 Сімеон, цар болгар. 29, 31
 Сірах, прор. 37
 Сірополко, С. 102
 Скарга, Пйотр, 133
 Сковорода, Г. 122
 Скорина, Ф. 64, 117
 Славинецький, Е. 98
 "Слово Івана Домаскіна" 116
 Сльозка, М. 118
 Смиридин, А. 97
 Смотрицький, Малетій, 101
 Соболь, С. 119
 Соломон, псалми, апокриф, 38
 Солтан, Й. 63
 Сопиков, В. 96
 Сопунов, Б. 37, 47
 Софокл, 25
 Софроненко, К. 54
 Софроній, прор. 37
 Софронія відкриття, апокриф, 38
 Срезневський, І. 17
 Стефан, єп. 83
 Стефан I, єп. 53
 Строев, П. 30
 Супрасльський монастир - каталог, 63
 Суражський, єп. 8
- Танаїс, 7, 8
 Теодор Студит, 64
 Теодорович, М. 83, 107, 131
 Тимофій, ап. 37

Тимофій Михайлович, 70,71,77,78,
120,

Тит, ап. 37

Титмар, Мерзебурський, 20

Товит, прор. 37

Триглав (Великий) 11

Тутковський, П. 107

УВАН, 146

Указ Синоду, 120,121

"Українська Книга", Львів, 1937-1938,
129

Ундульський, В. 106

Федоров, І., див: Федорович, І.
Федорович, І. 66-68, 74, 78, 117-119

Феодосій Печерський, 50, 83

Филимон, ап. 37

Фінкель, Л. 107

Фойт, К. 105

Фотій, патр. 9

Франко, Іван, 98, 107

Хазарська місія, 15

Херсонес (див. також Корсунь), 3, 8, 9,
13, 15, 16-18

Хмуревич, О. 26

Ходкевич, Г. 63, 67

- Євангеліє, 118

Ходкевич, О. кн. 63

Храбр, монах, 9, 13, 20, 22, 24, 120, 133

- "О писменах", 134

Храневич, К. 107

Христитель, Іван, 8

Христос, 6, 7, 12, 16, 25, 55

Цинкаловський, Олександр, 131

Чарторийський, Адам, 84, 99

Чацький, Т. 84, 99

Чернявський, Д. 108

Чехович, Мартин, 66, 71

Чирків, Г. 105

Чорне море, 7

Чубатий, М. 26

Шафенберг, М. 118

Шахр-Еддін (араб), 8

Швайпольт, Ф. 117

Шварно, кн. 59

Шумовський, Петро, 101

Юда, ап. 37

Юдиф, прор. 37

"Юзефовича указ", 124

Юридичий, А. 64

Яким, єп. 1030, 45

Яків, ап. 37

Яків, монах, XI ст. 50

Яків, повість, апокриф, 38

Яворський, Ю. 108

Ярковський, Павло, бібліотекар,
82, 86, 87, 93-96, 101

Ярослав Володимирович, див. Ярослав Мудрий

Ярослав, місто, 131

Ярослав Мудрий, 6, 20, 21, 30, 44, 45, 57, 116, 131

Ясинський, Микола, 3, 114, 116, 120, 121, 123, 124,
127, 132

I N D E X i n R O M A N

- Archard, C. 92
 Alexander i, czar, 132
 "Bibliografia właściwa", 86
 "Bohoslovtsa ot sloves", 132
 "Book of Vles", 14
 Camus, A. 75, 92
 Conover, H. 150
 Courtney, W. 150
 Cremeneci (Kremianets') 95
 Cyrillus, Saint, 28
 Czartoryski, A. 102
 Daniłowiczowa, Maria, 102
 Denis, M. 75, 91, 150
 "Elementarny kurs bibliografii", 86, 94
 Evangelium and Psalter in Korsun', 28
 Fenning, D. 75, 91
 Fedorov, I. see Fedorovich, I.
 Fedorovich, I. 79
 "Glory of the words", 132
 "Hrazhdanka", 132
 Iarkovs'kyi, P. see Jarkowski, P.
 "IEmski ukaz", 132
 Ilarion, metropolitan, 1051, 52
 Index Librorum Prohibitorum, 77, 80
 Index to the New Testament,
 Ostria, 1580, 80
 "Izbornik Sviatoslava", 1073, 48, 58, 132
 Izenbek, Colonel, 27
 Jacob, L. 91
 Jarkowski, Paulus, 95, 102
 Kachur, Victor, 14, 27
 Khersones, see Korsun'
 Kornieichuk, I. 113, 114
 Korsun' (Khersones) 28
 Kotliarevs'kyi, I. 132
 Lelewel, J. 94
 Lycaeo Volhyniensis, 95
 Miroroliubov, Iurii, 27
 Montandon, C. 113
 New Testament. Ostria, 1580, 79
 Naude, G. 75
 "O bibliografii"... (Jarkowski, P.) 86, 94
 "Pannonian chronicle", 28
 Peignot, G. 92
 Peresopnytsia monastery, 79
 Psalter, L'viv, 1574, 132
 Regional bibliography in Ukraine, 113
 Rochelle, N. 91
 Rolle, M. 102
 "Secret circular", 132
 Sadzik, Linda, 47
 Tymofii Mykhailovich, 79, 80
 Ukrainian Independent State, 132
 Valuev, P. 132
 "Vles book", 27
 Volodymyr Vasyl'kovich, Prince, 58
 Vortius, J. 150
 Vysyts'kyi, S. 28
 "Wiadomości o bibliotece
 Liceum Krzemienieckiego", 94
 Wynar, B. 82
 Yaroslav Mudryi, 52
 Zabłudiv, 79
 "Zhar Ptitsa", 27.

APPEAL TO UKRAINIAN BIBLIOGRAPHERS AND SCIENTISTS

It is now time to start to produce a complete Ukrainian National Bibliography. Enough talk and promises. We should meet the requirements of international scientific standards and the responsibility for our history and thousands of suffering bibliographers and scientists. We have money for community banquets anniversary parties, but not when it comes to our scientific representation in foreign libraries and for a guide to our written and published resources.

I direct this message to the young Ukrainian librarians who, perhaps have a better approach to and understanding of international bibliographical standards as well as a national feeling of the possible Ukrainian contribution to general knowledge among their English and French speaking friends.

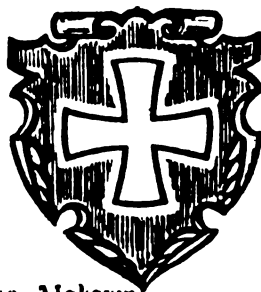
The Ukrainian bibliographic tradition began with an article, "A Glory Word", in the "Izbornik", Sviatoslava, Kiev, 1073. Not one country among the Slavic nations has such a precious example in its native culture. Therefore the present publication is published in the series "The Culture of Ukrainian Word", meaning the word which was in existence during long centuries and is still alive in spite of many barriers and censorship.

What do we need to perform our task? First of all, spiritual unity and devotion to our task to establish a permanent unit. In general there can be prepared the following blueprint:

1. To establish a Center of Ukrainian National Bibliography, preferably close to the largest general collection of Slavic materials and Ukrainian in particular.
2. To appeal to native patriots and individuals for donations to build an adequate fund for long term work.
3. To appoint a young, aggressive, professional librarian with excellent Ukrainian background for the work for at least ten years.
4. Start to collect for the permanent work all possible bibliographical lists, bibliographies in "xerox", films, microfiche etc.
5. At the beginning build a bibliographical file on catalog cards 4 x 6 inches (Author and title including references).
6. After years of work there should be prepared, (from the bibliographical file) a numbers of xerox copies for the first review by specialists.
7. After correction, review and introductory notes to prepare a manuscript for the final printing.
8. Such a bibliographic center should be ready to meet a requirement to collect and publish in the future not only current bibliographical items but also issues which can be found in many forgotten sources.
9. It will be necessary to cooperate with world bibliographical centres as well as with present libraries and bibliographical unit in Ukraine.
10. For such a project there may be also an available fund from government sources.

It should be pointed out that with good organization the entry catalog cards can be supplied by individuals through advertising to retired people requesting them to complete these from any possible sources.

In general this message encourages young librarians of Ukrainian descent working in the United States and Canada to join together and prepare for their fatherland a perpetual monument.

VOLHYNIAN BIBLIOGRAPHIC CENTER

307 N. OVERHILL DRIVE
BLOOMINGTON, INDIANA, 47401. USA.

PUBLICATIONS OF THE SERIES:

CULTURE OF UKRAINIAN WORD

1. **Boiko, Maksym.**
U robitni ukrains'koj bibliografii / Maksym Boiko = In the workshop of Ukrainian bibliography / by Maksym Boiko. — Blumington, Ind. : Oseredok bibliografii Volyni, 1981.
144 p. : ill. ; 28 cm. — (Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 1 = Ukrainian word culture. Publication ; no. 1)
I. Bibliography—Ukraine—History. I. Title. II. Title: In the workshop of Ukrainian bibliography. III. Series.
Z2514.U5B63 1981 016.947'71—dc19 82-131849
2. **Boiko, Maksym.**
Istorychni osnovy ukrains'koj bibliografii = Historical background of Ukrainian bibliography / compiled and edited by Maksym Boiko. — Blumington, Ind. : Oseredok bibliografii Volyni, 1981.
129 p. : ill. ; 28 cm. — (Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 2 = Culture of Ukrainian word. Publications ; no. 2)
I. Bibliography—Ukraine—History. I. Title. II. Title: Historical background of Ukrainian bibliography. III. Series: Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 2.
Z2514.U5B617 1981 016.947'71—dc19 82-123118
3. **Boiko, Maksym.**
Paleografichnyi zbirnyk = Paleographical outline / compiled and edited by Maksym Boiko. — Blumington, Indifana : Oseredok bibliografii Volyni, 1982.
205 p. : ill. ; 28 cm. — (Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 3) -
I. Paleography, Ukrainian. I. Volhynian Bibliographic Center. II. Title. III. Title: Paleographical outline. IV. Title: Paleographical collection. V. Series.
Z115.5.U4B63 1982 417'.7—dc19 82-122901
4. **Boiko, Maksym.**
Repertuar ukrains'koj bibliografii : khronologichna studiia / Maksym Boiko = A repertory of Ukrainian bibliography / compiled and edited by Maksym Boiko. — Blumington, Indifana : Nakl. Mykoly Bruchkovs'koho, 1982.
170 p. ; 28 cm. — (Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 4)
I. Bibliography—Ukraine—History. I. Volhynian Bibliographic Center. II. Title. III. Title: Repertory of Ukrainian bibliography. IV. Series.
Z2514.U5B62 1982 82-122973
5. **Boiko, Maksym.**
Ukrains'ka bibliografiia pidchas viŭny i myru = Ukrainian bibliography during war and peace : 1922-1982 / compiled and edited by Maksym Boiko. — Blumington, Indifana : Vydav M. Bruchkovs'kyi, 1982.
144 p. ; 28 cm. — (Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 5)
I. Ukrainian imprints. I. Title. II. Title: Ukrainian bibliography during war and peace. III. Series.
Z2514.U5B634 1982 015.47'71—dc19 82-242799
6. **BOIKO, MAKSYM**
Na istorychnykh shliakhakh ukrains'koj bibliografii = On the historical pathways of Ukrainian bibliography / Maksym Boiko. — Bloomington, Ind.: Published by Maria Krotiuk, 1983.
160 p. : ill. ; 28 cm. (Kul'tura ukrains'koho slova. Praŭsi ; ch. 6)
Collections of essay with English summary to each.
1. Bibliography—Ukraine—History. 2. Ukrainian language—Alphabet. I. Volhynian Bibliographic Center. II. Title. III. Title: On the historical pathways of Ukrainian bibliography.
MB

